

Sample

Odd Einar Myrnes Hansen

Masteroppgave

Mandsmod nok til at holde kursen. Den norske regjeringens reaksjoner på den britiske devalueringen i 1967

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Masteroppgave i historie
Trondheim, mai 2016

Batch PDF Merger

NTNU
Kunnskap for en bedre verden

Sample

Masteroppgave i historie til historisk kulturen

Den norske regjeringens reaksjoner på den britiske devalueringen i 1967

Odd Einar Myrnes Hansen

Masteroppgave i historie
Institutt for historiske studier
NTNU
Trondheim 16.05.2016

Batch PDF Merger

1

``Til lykke med at de havde mandsmod nok til at holde kursen. Skammer mig som dansker over at vi ikke fulgte deres eksempel''.¹

Omslagsbilde: Statsminister Harold Wilson. ``Pound in your pocket`` fjernsynstalen om devalueringen av pundet.²

¹ Dansk privatbrev til statsminister Per Borten. RA/ PA -1451/ D /Dh L0003

² <https://www.youtube.com/watch?v=-IHVQU9BSks>

Forord

Det er med stolthet at jeg nå leverer min masteroppgave `` Mandsmod nok til at holde kursen``. Arbeidet startet høsten 2014 og har vært både givende, lærerikt og interessant.

Først og fremst vil jeg takke veileder Kristian Steinnes for gode råd gjennom valg av tema og tekst. Takk for tålmodigheten som har ledet meg til å holde stø kurs hele veien mot mål.

I den anledning takker jeg Riksarkivet for å ha gitt meg tilgang på deler av arkivet til Statsministerens Kontor og det private arkivet til Per Borten.

En stor takk til min familie som med støtte, motivasjon og tilbakemeldinger har gitt betydningsfullt bidrag i arbeidet med masteroppgaven. Jeg vil også takke Ole Myrnes for meget gode kommentarer som har gjort produktet bedre. Inger og Ingrid Myrnes Hansen har hjulpet meg med korrekturlesing.

Jeg er takknemlig for at slekt i Oslo gav meg husly og mat over lengre perioder de ganger jeg gikk gjennom regjeringsdokumenter i Riksarkivet.

For øvrig fortjener linjeforeningen Det Historiske Selskab takk for avkobling med ulike fagsosiale aktiviteter.

Odd Einar Myrnes Hansen

Trondheim

16.05.2016

Innhold

Forkortelser - Definisjoner	7
1. Innledning	9
Oppslag/ Fokus- relevans.....	9
Historisk kontekst, norsk økonomisk politikk på 1950- og 1960- tallet	12
Det internasjonale valutasystemet - Norsk valutapolitikk.....	12
Norsk planøkonomisk ideologi	14
Økonomisk politikk fra 1965 under og etter koalisjonsregjeringen Borten	16
Lønnsvekstens betydning for norsk økonomi	17
Underskudd på regnskapet ovenfor utlandet	18
Litteratur- Historiografi	19
Problemstillinger og avgrensing.....	22
Kilder, definisjoner og tilnærming	24
Struktur og argument	26
2. Devalueringen i Storbritannia.....	29
Den internasjonale økonomien.....	34
3. Regjeringens oppfatning av den britiske devaluering	37
Den norske regjeringens vurderinger av motivene for devalueringen av britiske pundet	38
Virkningene av devalueringene i 1967.....	40
Utenriksøkonomi og Kapitaltap.....	40
Konkurranssevne – handelsbalanse – eksport og import.....	41
Den økonomiske utviklingen i Norge.....	43
Oppsummering	45
4. Hvorfor valgte regjeringen å ikke devaluere	47
Innledning	47
Avgjørelsen om å ikke devaluere den norske kronen	48
Handelspartnernes andel og det norske driftsunderskudd	51
Hensynet til konkurransevnen og kostnadsutviklingen	53
Dempe prispresset	56
Hensynet til arbeidsledigheten	57
Oppsummering	59
5. Fiskerinæringen- Fiskeriavtalen	61
Viktigheten av næringen.....	62
Fiskerinæringens karakter	63
Norsk fiskeripolitikk	64

Hvordan ble fiskeriene rammet?	65
Fiskeriavtalen 1968–1969	67
Behovene for tiltak i fiskerinæringen	69
Oppsummering	73
6. Treforedlingsnæringen	75
Virer og filter i treforedlingsnæringen	75
Forholdene i treforedlingsnæringen	77
Devalueringens virkninger på treforedlingen	79
Hvorfor ble det tiltak	83
Oppsummering	86
7. Skipsfarten	87
Situasjonen i rederiene	88
Hvordan ble skipsfarten rammet	88
Skattefri avsetning til fond for dekning av framtidige tap	90
Hjemreisebestemmelser for sjøfolk	92
Skipsfartens motiv	94
Hvorfor støttet regjeringen forslaget	94
Oppsummering	96
8. Borten-regjeringens næringspolitikk	97
Næringspolitikk – Økonomisk politikk	97
Finansdepartementet	98
Motstridende meninger innad i regjeringen/regjeringspartiene om tiltakene – uenigheter mellom statsrådene	102
Oppsummering	103
9. Konklusjon	105
Litteraturliste:	109
Artikler	111
Kilder	112

Forkortelser - Definisjoner

AN Arbeidsutvalget for Nasjonalbudsjettet

BNP Bruttonasjonalproduktet

BT Bransjerådet for treforedlingsindustrien

DNA Det Norske Arbeiderparti

EEC Europeiske Økonomiske Fellesskap

H Høyre

KRF Kristelig Folkeparti

LO Landsorganisasjon

NAF Norges Arbeidsgiverforening

NBD Norges Banks direksjon

NF Norges Fiskarlag

NI Norges Industriforbund

NRF Norges Rederforbund

RØS Rådet for internasjonalt Økonomisk Samarbeid

SAF Skibsfartens Arbeidsgiverforening

SP Senterpartiet

1. Innledning

Oppslag/ Fokus- relevans

Jeg skal i denne masteroppgaven undersøke den norske regjeringens reaksjon på den britiske devalueringen av pundet i 1967. Jeg har valgt å fokusere på de innenrikspolitiske økonomiske vurderingene, beslutningene og tiltakene den norske regjeringen gjorde for å motvirke effekten av devalueringen av pundet.

Den 18. november 1967 offentliggjorde statsminister Harold Wilson i en pressekonferanse at Storbritannia foretok en devaluering av det britiske pundet. Pundet ble nedskrevet fra en paritet i forhold til amerikansk dollar på 2,8 til 2,4. I forhold til gull var dette en nedgang fra 2,48828 til 2,13281 gram fint gull per pund. Dette innebar en devaluering på 14,3 %.³

Svekkelsen av pundet førte til at den norske kronen ble mer verd enn før, appresiert, i forhold til pund. Flere land devaluerte sin valuta i kjølevannet av Storbritannias devaluering. De ikke- devaluerte valutaene ble appresiert i forhold til pund med 16,667 %. Den norske kronekursen på pund ble endret fra 19,96 kroner til 17,23 kroner.⁴ Devalueringsutvalget mente at kursvirkningen på den norske kronen av de samlede devalueringene svarte til en revaluering på 3-3,5 %. Ifølge Devalueringsutvalget hadde Handelsdepartementet beregnet dette på grunnlag av den andelen av det norske vare- og tjenestebyttet som falt på de devaluerende landene.⁵

Siste gang Storbritannia hadde foretatt devaluering var i 1949. Den norske regjeringen oppfattet devalueringen i 1967 som annerledes enn 18 år tidligere. I 1949 stod Europa ovenfor et underskudd i handelsbalansen med USA. Devalueringene tok sikte på å forbedre Vest-Europas konkurransevne ovenfor Nord- Amerika. I 1967 var det bare Storbritannia som forsøkte å rette opp sin økonomiske stilling i Vest- Europa.⁶

³ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 1. Devalueringen av Pund Sterling. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L0116.

⁴ <https://www.ssb.no/a/histstat/tabeller/24-28.html>

⁵ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 1. Devalueringen av Pund Sterling. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L0116.

Handelsdepartementet. Valutaavdeling. Utvalg for utredning av tiltak i anledning av devalueringen av Pund Sterling. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

⁶Referat. Fra møtet i Rådet for Internasjonalt Økonomisk Samarbeid. 19 november 1967. RA/ PA -1451/ D /Dh/ L0003. Notat uten navn. RA/ PA -1451/ D /Dh/ L0003. Barry Eichengreen. *The European Economy since*

Etter at den britiske devalueringen var et faktum i 1967, sto en rekke land, inkludert Norge, ovenfor valg om hvordan de selv skulle svare. Den britiske devalueringen ble etterfulgt av tilsvarende nedskrivning i forhold til dollar av et mindretall av landene som var med i Sterling-området, som var et samarbeid om fast valutakurs mellom Storbritannia og tidligere britiske kolonier. Innenfor Sterling-området devaluerte Irland og Trinidad og Tobago i samme grad som Storbritannia. Fiji og Hong Kong svekket valutaene med henholdsvis 5,7 % og 8,9 %. Også land utenfor Sterling-området valgte å devaluere: Spania devaluerte med 14,3 %, Nepal med 24,75 %, Brasil med 16,65 % og Macau med 5 %. Island, Sri Lanka og New Zealand devaluerte fra 19,45- 24,56 %. Det som hadde stor betydning for Norge var at den danske regjeringen valgte å skrive ned den danske kronen med 7,9 %.⁷

Kursen i land Norge drev handel med var en viktig faktor da Norge vurderte om også verdien av kronen skulle skrives ned i forhold til dollar. Størsteparten av Norges handelspartnere devaluerte ikke. Det var ingen av EEC-landene Frankrike, Italia, Vest-Tyskland, Nederland, Belgia eller Luxembourg som valgte å følge pundet. Det samme gjaldt Japan, Sveits og USA. I tillegg ble det ikke devaluering i Canada, som var en viktig eksportør av treforedlingsvarer. Det viktigste for Norge var at nabolandet Sverige bestemte seg for å ikke følge pundet. Medlemslandene i Sterling-området som ikke devaluerte var Australia, Botswana, Ghana, India, Jordan, Kenya, Kuwait, Lesotho, Libya, Malaysia, Nigeria, Pakistan, Singapore, Namibia, Tanzania, Uganda og Zambia.⁸

1945. *Coordinated Capitalism and beyond*. Princeton University Press. 2007, S. 77-78. Harold James.

International Monetary Cooperation since Bretton Woods. International Monetary Fund, Washington. Oxford University Press, New York and Oxford. 1996, S. 91-95

⁷ Devalueringen av Pundet. Regjeringskonferanse 19 november 1967 nr 97. RA/S-1005/A/Aa/L0025. Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 1. Devalueringen av Pund Sterling. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L0116.

⁸ Devalueringen av Pundet. Regjeringskonferanse 19 november 1967 nr 97. RA/S-1005/A/Aa/L0025. Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 1. Devalueringen av Pund Sterling. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L0116.

Ca. 75 % av den norske importen kom fra land som ikke devaluerte.⁹ Den norske eksporten til de ikke- devaluerende landene utgjorde ca. 70 %. Med andre ord ble mesteparten av norsk eksport og import bestemt av relasjonen til de ikke- devaluerende landene.¹⁰

Norges eksport til de land som devaluerte var 3 milliarder kroner, noe som utgjorde 30 %, av den samlede eksporten i 1966. Av dette, utgjorde eksport til Storbritannia og Danmark henholdsvis 66 % og 23 %. Importen fra de land som devaluerte utgjorde ca. 25 % av den samlede importen i 1966. Av dette utgjorde 63 % import fra Storbritannia og 27 % import fra Danmark.¹¹

Tabell 1. Oversikt over verdi av import og eksport, uten skip, i 1966, med land som året etter devaluerte sin valuta, samt omfanget av devalueringen.

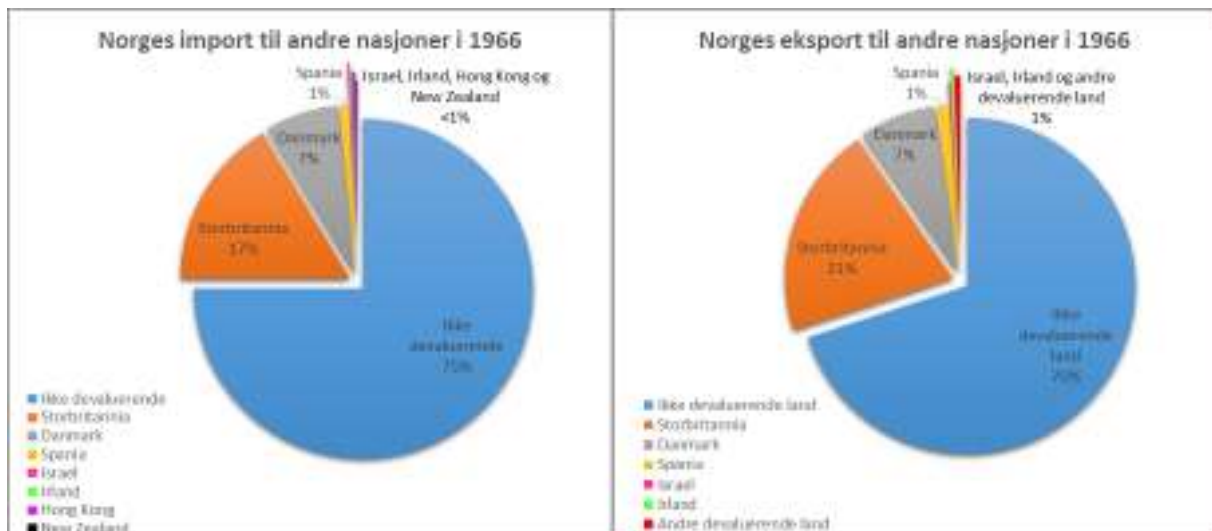
Land	Importverdi i millioner kroner	Eksportverdi i millioner kroner	Devaluering (%)
Storbritannia	2204	2042	14,3
Danmark	927	724	7,9
Spania	129	131	14,3
Israel	25	21	14,3
Hong Kong	51		14,3
Irland	9	29	
New Zealand	15		
Totalt	3350		

Kilde: JI/ AMB. 23.11.1967. Devalueringen Virkninger på norsk vareimport. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094. AF/OEN/RW. 23.11.1967. Virkninger på vareeksporten av devalueringen av pund og danske kroner. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

⁹ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 2. Den norske kronens kurs. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L0116.

¹⁰ 1 september 1967. Norges Bank direksjonen. Handelsdepartementet. Den norske kronens stilling ved en eventuell punddevaluering. RA/ PA -1451/ D /Dh L0003

¹¹ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 3. Devalueringens virkninger for Norge. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L0116.

Temaet er faglig interessant fordi norsk økonomisk politikk, så vel som mye av utenriks- og sikkerhetspolitikken frem til 1970, var orientert mot Storbritannia. Glen O' Hara mener at etter andre verdenskrig var det en gjensidig økonomisk avhengighet mellom Storbritannia og Norge.¹² Storbritannia var Norges viktigste handelspartner. Den norske eksporten til Storbritannia utgjorde 20 % av den totale norske eksporten i 1966. Samtidig hadde den nordiske andelen av den totale britisk eksport økt fra 17 % i 1959 til 25 % i 1966.¹³ I datiden virker det som, slik Sentralbanksjef Erik Brofoss formulerte seg, at det var en gjengs tenking at den norske økonomien var så sterkt knyttet til Storbritannia at kronen måtte følge pundet.¹⁴

Historisk kontekst, norsk økonomisk politikk på 1950- og 1960- tallet

Det internasjonale valutasystemet - Norsk valutapolitikk

I perioden, 1945–1973, var Norge med i Bretton Woods-systemet som var et internasjonalt valutasystem med fikserte valutaverdier mellom medlemslandene. Dollaren fungerte som et anker i dette systemet. Alle valutaene var festet til den amerikanske dollaren som var bundet i den føderale amerikanske gullbeholdningen. Dollar ble fiksert til gull på en paritet til 35 dollar per unse. De andre valutaene ble knyttet til dollaren med en svingningsrate på $\pm 1\%$. I tillegg

¹² *Anglo-Norwegian trade and commercial relations after the Second World War*, Glen O' Hara, i. Edi: Helge Ø-Pharo og Patrick Salmon, *Britain and Norway: Special Relations*. Oslo, 2012, s. 256

¹³ 1 september 1967. Norges Bank direksjonen. Handelsdepartementet. Den norske kronens stilling ved en eventuell punddevaluering. RA/PA -1451/D/Dh L0003

¹⁴ Den økonomiske situasjonen. Foredrag av direktør Erik Brofoss på Norges Bank representantskapsmøte 5 februar 1968, s. 14-15

til dollaren var britisk pund en internasjonal reservevaluta. Hovedårsaken var at mange land gjennom Sterling-området var knyttet opp til det britiske pundet. Det var mulighet for devalueringer og revalueringer på maksimalt 10 %. Endringer utover dette måtte godkjennes av Det internasjonale pengefondet, og da måtte det argumenteres for at det hadde oppstått fundamental ulikevekt. Altså måtte det vises at en endring av valutakursen var nødvendig, for eksempel for å gjenopprette balansen i valutabeholdningen eller for Storbritannia sin del å rette opp en negativ handelsbalanse. Bretton Woods- samarbeidet ble oppløst i 1971 etter at USA suspenderte den faste vekslingskursen mellom gull og dollar.¹⁵

Fra 1949–1976 var norsk valutapolitikk basert på å føre en hard valutakurs. Det betyr at den norske kronen ble holdt sterkt ovenfor andre valutaer. Prinsippet var i denne perioden å opprettholde den norske kronens paritet til dollar i Bretton-Woods systemet og til tysk Mark i det europeiske valutasamarbeidet kalt for Slangesamarbeidet selv om andre lands valutaer ble nedjustert. Ikke- devalueringlinjen ble mest utpreget under stagflasjonsperioden, 1972–1976. Hensikten var å dempe prisstigningen gjennom billigere import. Motivet var å sikre den kostnadmessige konkurransevnen. Målet var på lang sikt å kunne skape høy økonomisk vekst og bidra til full sysselsetting.¹⁶

I 1976 ble hardvalutapolitikken forlatt til fordel for en devalueringpolitikk, som førte til at den norske kronen ble nedjustert ti ganger i perioden 1976–1986. Hardvalutakurspolitikken ble forlatt fordi appresieringen av kronen i 1976 mot svekkelsen av dollaren ikke førte til redusert pris- og kostnadsvekst. Dette betydde at den kostnadmessige konkurransevnen ble forverret. Norge forlot Slangesamarbeidet i 1978 og valgte i 1978–1990 å holde en stabil kurs for den norske kronen ovenfor et gjennomsnitt av valutaene til de tolv viktigste handelspartnerne til Norge. De ble tildelt vekt etter deres betydning for norsk økonomi. Hensikten med dette var å gjøre kronen mindre sårbar ovenfor devalueringer og revalueringer.

¹⁵ Michael Graff, A.G Kenwood, A.L. Lougheed. Growth of the International Economy, 1820- 2015. 5th edition. Routledge, 2014. (George Allan & Unwin Publishers Ltd, 1971). 225- 226

¹⁶ Ytterhus, Bjarne E. Samfunnsstyring og økonomisk politikk, 7. utgave, 2001, S. 347-349. Ringstad, Vidar. Samfunnsøkonomi og økonomisk politikk for turbulente tider, 5. utgave, 2. oppslag, 2012, S. 238-241. Skånland, Hermod. Stabilitet og langsiktighet: Festskrift til Hermod Skånland. Oslo, 1994, s. 235- 246.

Det europeiske valutasamarbeidet 1972–1978 var et fastkurssystem hvor valutakursene svingte mellom hverandre innenfor en viss margin, derav navnet slange

Dette skulle bidra til å forhindre svekkelse i den prismessige konkurranseevnen. I 1990 gikk Norge inn i European Currency Unit (ECU). Den norske kronen ble fastlagt til 8 ECU som var basert på et veid gjennomsnitt av valutaene i den Europeiske Union. I 1992 forlot Norge ECU. Siden da har Norge hatt en flytende valutakurs, som fra 2000 var basert på et inflasjonsmål om en årlig prisstigning på 2,5 %.¹⁷

Norsk planøkonomisk ideologi

Tore Jørgen Hanisch skriver at 1945–1950 ble et gjennombrudd for planøkonomien, inspirert av John Maynard Keynes sin økonomiske teori i tillegg til teoriene til Ragnar Frisch.¹⁸ Det som preget norsk økonomi på 1950- tallet og 1960- tallet var statens overordnede ansvar for det samlede aktivitetsnivået.¹⁹ Utover 1950-tallet var norsk økonomi kjennetegnet av en blandingsøkonomi med private bedrifter som nærmest var underlagt statlig planstyring.²⁰ De sentrale målene for den økonomiske politikken etter 2. verdenskrig var full sysselsetting, rask økonomisk vekst og omfordeling av godene. Hovedoppgaven til utjevningspolitikken var å heve levestandarden til de samfunnsgrupper som før andre verdenskrig hadde hatt et lavt inntektsnivå, som blant annet jord- og skogsarbeidere, småbrukere og fiskere.²¹ Norsk økonomisk politikk var også kjennetegnet av en aktiv distriktspolitikk. På 1960- tallet tilrettela staten for næringsutvikling i distriktene. Distriktspolitikken ble dermed et virkemiddel for å jevne ut forskjellene i Norge.²² Einar Lie mener at slutten på 1960- tallet og begynnelsen av 1970- tallet var høydepunktet for troen på den økonomiske styringen. Troen var sterk på at konjunktorene kunne utjevnes, og at veksten kunne økes ved planlegging, og utjevning i økonomien kunne oppnås ved politiske beslutninger.²³

¹⁷ Ytterhus, 2001, S. 347-349. Ringstad, 2012, S. 238-241. Skånland, 1994, s. 235- 246

¹⁸ Tore Jørgen Hanisch. *Om valget av det gode samfunn: artikler om økonomi og historie*. Høyskoleforlaget, Kristiansand, 1996, s. 159

¹⁹ Hanisch, Tore Jørgen, Sjøilen, Espen, Ecklund, Gunnhild. *Norsk økonomisk politikk i det 20. århundre. Verdivalg i en åpen økonomi*. Kristiansand, 1999, s. 171

²⁰ Einar Lie. *Norsk økonomisk politikk etter 1905*. Oslo, 2012, s. 99- 100

²¹ Bergh, Trond (red). *Vekst og Velstand: norsk politisk historie 1945- 1965*. 3 utg, Oslo, 1987, s. 20- 27

²² Tore Jørgen Hanisch, Even Lange. *Veien til velstand: industriens utvikling i Norge gjennom 50 år*, Universitetsforlaget, Oslo, 1986, s. 90-92. Og Bergh (red). 1987, s. 26- 81

²³ Einar Lie, Christian Venneslan. *Over evne. Finansdepartementet 1965- 1992*. Oslo, 2010, s. 12

Regjeringens håndtering av den britiske devalueringen bar preg av selektive tiltak. Søylen skriver at under det internasjonale tilbakeslaget i 1952/1953 utredet Økonomiavdelingen i Finansdepartementet en oppskrift for å håndtere større tilbakeslag i økonomien. Den innebar å føre en generell kontraktiv finanspolitikk, offentlig konsum skulle begrenses, for å forhindre at underskuddet på utenriksbalansen ble stort. Dette ble kombinert med spesielle sysselsettingstiltak der behovet var størst. En aktiv motkonjunkturpolitikk var nødvendig for å begrense de økonomiske byrdene og de sosiale skadevirkningene. Dette skulle sikre en fortsatt rettferdig fordeling.²⁴

Søylen hevder at hovedvektene av tiltakene skulle rettes inn mot investeringsetterspørsel. Søylen antar at tiltak rettet inn mot konsumetterspørselen ikke var ønskelig. Det var fordi bruken av avgifter og subsidier på konsumvarer kunne vise seg å være kostbare dersom importprisene falt. Dessuten måtte det kanskje innføres importreguleringer som kom i konflikt med internasjonale forpliktelser.²⁵ Søylen påstår at det var et mål i den økonomiske politikken å opprettholde stabile priser. Dette skulle dempe eksportreduksjonen. Det ble muliggjort gjennom subsidier i oppgangstider, og minstepriser, eksportstøtte og offentlige innkjøp i nedgangstider.²⁶

Søylen argumenterer for at den norske planøkonomien var ideologisk preget av Frischianisme, altså Osloskolen sine økonomiske ideer, som i noen trekk var forskjellig ifra Keynesianismen. Det som var til felles mellom Osloskolen og Keynes teori var at de innebar økonomisk styring ved å regulere den samlede etterspørselen i økonomien. Ragnar Frisch mente at det offentlige konsumet skulle varieres for å opprettholde effektiv samlet konsum slik at produksjonskapasiteten ble full utnyttet. John M. Keynes mente at det offentlig konsum skulle påvirke investeringene for å opprettholde full sysselsetting. Ulikheten var at Keynes foreslo en mer indirekte styring gjennom penge- og finanspolitikken. Frisch gikk inn for at staten skulle ha en mer aktiv rolle i økonomien, hvor realøkonomien var overordnet pengepolitikken. Dette skulle gjøres gjennom direkte virkemidler som fastsatt lav rente, statlig deltakelse i inntektspolitikken, vare- og prisreguleringer og andre indirekte virkemidler. Frischianismen anså det frie markedet for grunnleggende ustabilt, og derfor måtte økonomien reguleres i størst

²⁴ Søylen, Espen, *Fra frischianisme til keynesianisme? - En studie av norsk økonomisk politikk i lys av økonomisk teori*. 1998, s. 110,121-123

²⁵ Søylen, 1998, s. 125- 126

²⁶ Ibid s. 83-86

mulig grad. Det grunnleggende i keynesiansk blandingsøkonomien var at markedsmekanismen skulle virke autonomt i store deler av økonomien.²⁷

Økonomisk politikk fra 1965 under og etter koalisjonsregjeringen Borten

Etter andre verdenskrig hadde Arbeiderpartiet sittet med regjeringmakten fram til 1965, foruten noen uker i 1963. I tiårene etter 1965 ble rammevilkårene for norsk økonomisk politikk endret. Den politiske stabiliteten med ett- partiregjeringer, den sosialdemokratiske orden, ble erstattet med koalisjonen Borten- regjeringen i 1965.²⁸ Berge Furre mener imidlertid at den sosialdemokratiske orden ble videreført av den borgerlige regjeringen fra 1965- 1971.²⁹

Da Borten- regjeringen trådte sammen var det uavklart hva som var regjeringens økonomiske politikk så vel som skattepolitikk. Det eksisterte ingen felles plattform mellom regjeringspartiene. Dermed var det ingen enighet om hva som skulle satses på de første årene. Et regjeringsprogram som spesifiserte felles prioriteringer og helhetsløsninger var ennå ikke utarbeidet, noe som førte til at politikken måtte utformes underveis. Samtidig var de enige om at de offentlige utgiftene måtte reduseres mer enn det Arbeiderpartiregjeringen 1963–1965 hadde lagt opp til i langtidsprogrammet og at skattetrykket skulle dempes. De borgerlige partiene hadde også under valgkampen i 1965 gått inn for mindre inngripende reguleringer i kreditt- og pengepolitikken.³⁰

Da de borgerlige overtok regjeringmakten i 1965 ble kredittpolitikken videreført, og lavrenten ble opprettholdt. Dette var en konsensusbekreftelse på den økonomiske planleggings- og styringspolitikken.³¹

Einar Lie hevder at det ble et motsetningsforhold mellom styringsoptimismen og styringsevnen på 1970- tallet. På midten av 1970- tallet var staten på vei mot en statsfinansiell krise. Årsaken var at man hadde gått fra driftsoverskudd på 1950- tallet til et driftsunderskudd på 1960- tallet.³² Finanspolitikken under Borten- regjeringen ble mer ekspansiv enn det

²⁷ Ibid, s. 24-46. Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s.173.

²⁸ Lie, Venneslan, 2010

²⁹ Berge. Furre. Norsk historie 1914- 2000. 5 opplaget, 2010 (2000).

³⁰ Lie, Venneslan. 2010, s. 37

³¹ Lie, Venneslan. 2010, s. 8, 476. Sjøilen, 1998, s. 242

³¹ Lie. 2012

³² Ibid, s. 114-115

Finansdepartementet hadde anbefalt.³³ 1965–1971 ble en sammenhengende periode med sterk vekst i statens utgifter. Dette førte til at det oppsto høyt inflasjonspress. Prispresset førte til at statens utgifter oversteg inntektene, og at konkurranseevnen ble svekket. Den negative betalingsbalanse på grunn av handels- og budsjettunderskuddet reduserte statens evne til å styre økonomien.³⁴

Lønnsvekstens betydning for norsk økonomi

Hovedproblemet for norsk økonomisk politikk på 1950- og 1960-tallet var å unngå at etterspørselspresset medførte pris- og lønnsvekst som svekket konkurranseevnen og økte underskuddet i utenriksøkonomien. Den ytre balansen var et sentralt styringsmål for den økonomiske politikken.³⁵

Ifølge Hanisch, Sjøilen og Ecklund baserte den norske politisk- økonomiske ideologien seg på Wassily Leontief's kryssløpsanalyse. Foruten Øst- Europa var Norge et av de få land i verden som satset på Leontief's økonomiske teori som grunnlag for den makroøkonomiske planleggingen på 1950- og 1960- tallet. Ifølge Kryssløpstankegangen og Osloskolen ble vareprisen basert på kostnadsfaktorer slik som indirekte skatter, importpriser og bruken av arbeidskraft og råvarer i de ulike sektorene i tillegg til fortjenestesatser. Til forskjell fra Keynes teori skyldes prisendringer ikke endrete markedsforhold. Vareprisen ble ikke påvirket av svingninger i forholdet mellom tilbud og etterspørsel. Oslo- skolen mente det kunne beregnes en riktig varepris, siden prisendringer skyldes beslutninger for å legitimt kompensere for kostnader og det mindre akseptable for å øke fortjenestene.³⁶

Hans Otto Frøland mener at lønnsfastsettelsen hadde betydning for Norge som åpen økonomi. Nasjonalinntekten var avhengig av at norske varer prismessig kunne konkurrere med utlandet. Utenrikssektorens andel av bruttonasjonalproduktet (BNP) lå på rundt 40 % og eksporten sin andel av BNP var 25 % i 1950-1965. Regjeringen, *Landsorganisasjonen* (LO) og *Norges Arbeidsgiverforening* (NAF) erkjente at inntektsoppgjørene var avgjørende for utviklingen av prisnivået og konkurranseevnen. Et typisk trekk ved de norske tariffavtalene var

³³ Sjøilen, 1998, s. 242

³⁴ Lie, Venneslan. 2010, s. 8,52, 476

³⁵ Hanisch, Sjøilen, Ecklund. 1999, s. 190

³⁶ Ibid, s.191

påvirkningen ifra konsumprisutviklingen. Det ble foretatt automatiske lønnsøkninger som kompensasjon for prisstigning for å sikre realinntekten. Frøland mener at regjeringen, LO og NAF forestilte seg at det fantes en økonomisk ramme for lønnsoppgjørene som var den økonomiske veksten. Målet var at lønnsutviklingen skulle holde seg innenfor denne rammen. Frykten var at hvis lønnsveksten ble høyere enn den økonomiske veksten ville det bli etterspørselsoverskudd. Dette kunne skape høy prisstigning som kunne svekke norsk konkurranse, som til slutt slo ut i lavere økonomisk aktivitet og sysselsetting.³⁷

Et sentralt element i den økonomiske politikken var strategien for eksportledet vekst. I denne perioden var det en sterk tro på at industrien var garantisten for velferdsstaten. Dette førte til regjeringene tilrettela for utvikling og opprettholdelse av eksportsektoren. Det ble antatt at Norge var et lite land som ikke kunne bli selvforsynt med investerings- eller konsumvarer. Dette førte til et fokus på å tilrettelegge for konkurransedyktige kraftkrevende eksportindustrier som skulle sikre Norge valutainntekter og effektiv ressursutnyttelse.³⁸

Underskudd på regnskapet ovenfor utlandet

Regjeringen regnet med at driftsunderskuddet på regnskapet ovenfor utlandet ville bli ekstraordinært stort i 1967. Ifølge notater fra *Arbeidsutvalget for Nasjonalbudsjettet* var hovedårsaken til det store driftsunderskuddet høy skipsimport og et svakt fraktmarked i 1967. Den 10. mars 1967 ble det anslått at man ville ha et underskudd på 2150 millioner kroner ved utgangen av året.³⁹ Økonomiavdelingen i Finansdepartementet regnet med et underskudd på 2000 millioner kroner, mens handelsdepartementet regnet med et underskudd på 2250 millioner kroner.⁴⁰ I August 1967 ble anslaget for underskuddet justert ned til 1600 millioner kroner på grunn av at Seks-dagers krigen hadde ført til stenging av Suez- kanalen.⁴¹ Betalingsunderskuddet var anslått kraftig økt ifra 1966, da driftsunderskuddet mot utlandet hadde vært på 1170 millioner kroner. Samtidig hadde det allerede vært en økning av

³⁷ Hans Otto Frøland. Korporativt kompromiss gjennom korporativt konsert. Tariff- og inntekspolitik i LO-NAF. Området 1950- 1965, Universitet i Trondheim- AVH, Trondheim, 1992, s. 2-3,41

³⁸ Hanisch, Sjøilen, Ecklund. 1999, s. 173- 174

³⁹ ØA/36. 10 Mars 1967. Finans- og Tolldepartementet. Stortingsmelding om gjennomføringen av Nasjonalbudsjettet. 1. Sammendrag. RA/S-1005 D/Da/L0104.

⁴⁰ ØA/19. 23 Februar 1967. Arbeidsutvalget for nasjonalbudsjettet. Gjennomføringen av Nasjonalbudsjettet 1967. RA/S-1005 D/Da/L0104.

⁴¹ 17 August 1967. Finansdepartementet. Nasjonalbudsjettet 1968. RA/S-1005 D/Da/L0105.

underskuddet fra 1965 til 1966 med 775 millioner kroner.⁴² Det skal sies at det faktiske driftsunderskuddet overfor utlandet ikke ble fullt så ille som anslått; underskuddet økte fra 1153 millioner kroner i 1966 til 1340 millioner kroner i 1967. Dette kom av at i første halvåret 1967 hadde underskuddet vært på 1435 millioner kroner, men i det siste halvåret av 1967 hadde stengingen av Suez- kanalen ført til et overskudd på 95 millioner kroner. Allikevel ønsket den norske regjeringen å forhindre at driftsunderskuddet ovenfor utlandet ble større.

De nominelle lønnsutgifter per årsverk, medregnet arbeidsgivernes andel av folketrygdpremie og andre sosiale tillegg, hadde økt med 11 %. Dette hadde gitt en stigning i utbetalt lønn på 8,5 % som gav en reallønnsvekst på 4 %. Dette hadde bidratt til at det private forbruket hadde økt med 4,2 % i 1967. Blant annet hadde konsumprisindeksen vist en stigning på 4,4 % fra 1966–1967 mot 3,3 % fra 1965–1966. Faktisk hadde reallønnsveksten økt mer enn veksten i netto nasjonalprodukt per årsverk. Lønnsandelen for alle næringer, samlet lønn inkludert sosiale tillegg i % av den totale faktorinntekt hadde steget fra 65,4 % i 1966 til 67,7 % i 1967. På samme tid hadde det vært en forskyvning av forholdet mellom lavere utenlandske priser og det økte innenlandske kostnadsnivået. Dette hadde skapt lavere fortjenestemargin som hadde redusert eierinntektsandelen i de konkurranseutsatte næringene. Denne situasjonen hadde også ført til reduserte faktorinntekter for de skjermede næringene.⁴³

Litteratur- Historiografi

Det er skrevet mye om norsk økonomisk politikk for perioden 1950–1970.⁴⁴ Mesteparten dreier seg om de lange linjene i norsk økonomisk politikk og utvikling, blant annet om etableringen av styringsstaten og lavrentepolitikken på 1950-tallet, hvordan styringssystemet forvitret på 1960- og 1970- tallet samt utviklingen til den markedsøkonomiske politikken som startet på 1980- tallet.⁴⁵

Den historiske forskningen har ofte vært knyttet til en problemstilling omkring regjeringens pengebruk. Hanisch, Søylen, Ecklund har vært opptatt av å vise at plan- og styringsøkonomien fra 1950- tallet til 1970-tallet ikke har vært hovedårsaken til den gunstige

⁴² ØA/34. 10.03.1967. Finans- og Tolldepartementet. 5. Utenriksøkonomien. RA/S-1005 D/Da/L0104.

⁴³ ØA/35. 25 mars 1968.3. Hovedlinjer i den økonomiske politikk og utvikling. A. Hovedtrekk av utviklingen i 1967. RA/S-1005 D/Da/L0106.

⁴⁴ Hanisch, Lange, 1986. Hanisch, 1996. Bergh (red), 1987

⁴⁵ Hanisch, Søylen, Ecklund, 1999. Søylen, 1998. Lie, Venneslan, 2010. Lie, 2012.

økonomiske veksten i denne perioden. Istedenfor har de forklart at den norske blandingsøkonomien var årsak til at Norge opplevde en lavere gjennomsnittlig økonomisk vekst enn resten av Vest- Europa i 1950–1970.⁴⁶

Hanisch, Søylen og Ecklund har sett på utviklingen av den norske styringsmodellen av økonomien i perioden 1950–1980. Forfatterne mener at den økonomiske politikken som ble ført i Norge skilte seg fra resten av Vest- Europa. De anser 1950-tallet som en tilpasningsperiode for ulike styringsformer. På 1960-tallet var Frischianismen et etablert ideologisk grunnlag for norsk økonomisk politikk. På 1970-tallet var det et høydepunkt for styringsambisjonene som følge av tiltakene mot den økonomiske nedgangen. Omkring 1980 ble det skifte i styringsfilosofi og økonomisk politikk.⁴⁷

I sin doktoravhandling fra 1998, drøfter Espen Søylen perioden fra andre verdenskrig og frem til 1980. Han setter et tydelig skille mellom frischianisme og keynesianisme. Hans hovedpoeng er at Norge gjennomgikk et regimeskifte i løpet av perioden han studerer, der frischianisme ble erstattet av keynesiansk tankesett med mer tro på markedet på 1970- tallet. Søylen forklarer hvordan det ideologiske grunnlaget for Finansdepartementets økonomiske politikk på 1960-tallet var basert på Osloskolens økonomiske tenking. Espen Søylen setter ikke den økonomiske politikken i sammenheng med regjeringens håndtering av devalueringen i 1967.⁴⁸

Lie hevder at dannelsen av Bortens samarbeidsregjering gjorde det lettere å bevilge mer til spesielle grupper og utvalgte saker. Ifølge Lie ble det vanskeligere å føre en restriktiv politikk som var generell og langsiktig gunstig. Dette bidro til å endre Finansdepartementets rolle i den økonomiske politikken.⁴⁹ Dette stemmer med hva jeg har funnet ut. I regjeringsdrøftelsene om håndteringen av devalueringen ble betydningen av å forhindre en for sterk økning av de offentlige utgiftene fremhevet. Men regjeringen gav likevel betydelige innrømmelser til de ulike næringene for å dempe devalueringens virkningene.

⁴⁶ Hanisch, Søylen, Ecklund. 1999, s. 174

⁴⁷ Hanisch, Søylen, Ecklund. 1999, s. 176

⁴⁸ Søylen, 1998

⁴⁹ Lie, Venneslan ,2010

Kåre Willoch hevder i sin bok *Myter og Virkelighet* at Storbritannias devaluering av pundet hadde langsiktige konsekvenser.⁵⁰ Imidlertid har det i liten grad vært skrevet om den norske håndtering av den britiske devalueringen i 1967.

Fokuset på de lange linjene i norsk økonomisk politikk har delvis overskygget forskning på årsakssammenhengene i den norske finanspolitikken. Det kan tenkes at fordi Norge ikke devaluerte har man trodd at devalueringen av pundet ikke fikk konsekvenser for norsk økonomisk politikk. Mye av finanspolitikken fra sent 1960- tall, som har blitt brukt til å forklare økningen i de offentlige utgiftene, kan spores til tiltakene ovenfor den britiske devalueringen. For eksempel i fiskerinæringen ble statsstøtten mye høyere etter 1967, og regjeringen innrømmet avgiftsfritak til treforedlingsnæringen og det ble økt statlig intervensjon i skipsfarten.⁵¹

I *Veien til Velstand: Industriens utvikling i Norge gjennom 50 år* av Tore Jørgen Hanisch og Even Lange nevnes det at den økonomiske situasjonen fra sent 1960- tall til tidlig 1970- tall endret myndighetenes industripolitikk. Omkring 1960- tallet vedtok regjeringen midlertidige støtteordninger begrunnet med behov for omstilling til nye markedsforhold. Disse ble gjort permanente fra sent 1960- tall. For eksempel ble Omstillingsfondet, som opprinnelig ble etablert for å hjelpe hjemmeindustrien til å klare omstillingen i forbindelse med EEC-forhandlingene i 1963, i 1969 utvidet til en generell omstillingsstøtte. Dette har Hanisch og Lange sett i sammenheng med Borten- regjeringens hoveddokument om industripolitikken, Stortingsmeldingen *Om visse strukturproblemer i norsk industri*, lagt frem i 1968. Men de har ikke sett på hvordan virkningene av punddevalueringen i november 1967 påvirket regjeringens støtteordninger til norsk næringsliv.⁵²

I motsetning til de britiske biografiene om Storbritannias statsminister Harold Wilson og finansminister (senere statsminister) James Callaghan av Austen Morgan, Ben Pimlott og Kenneth O. Morgan har ikke Harald Berntsen i sin biografi om Per Borten behandlet devalueringen. Berntsen har også i mindre grad tatt for seg detaljert den økonomiske politikken til Borten- regjeringen i forhold til den økonomiske utviklingen. Francis Sejersted, *Opposisjon og Posisjon. Høyres historie 1945- 1981* er representativ for historielitteraturens dekning av

⁵⁰ Kåre Willoch. *Myter og Virkelighet*. Cappelen. 2002, s. 131- 133

⁵¹ Hanisch, Lange, 1986. Hanisch, 1996. Bergh (red), 1987. Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999. Og Sjøilen, 1998. Lie, Venneslan, 2010. Lie, 2012.

⁵² Hanisch, Lange, 1986, s.121- 134

Borten- regjeringen. Det har blitt fokusert på Fellesmarked- spørsmålet. På grunn av dette har devalueringen av det britiske pundet og det internasjonale valutakurssystemet blitt mindre vektlagt.⁵³

Spesifikt for fiskerinæringen har Nils Kolle gått inn på lønnsomhetsproblemer for fiskerinæringen på 1960- tallet. Kolle forteller at norsk historieskriving har karakterisert 1945–1970 som en sammenhengende vekstperiode for fiskerinæringen. Kolle skriver at den positive langtidsveksten skjulte betydelige svingninger. Han har fokusert på at den økte internasjonale konkurransen førte til overfiske og reduserte priser som svekket lønnsomheten. Ifølge han førte dette til en sterk vekst i de statlige pristilskuddene. Men Nils Kolle har oversett den britiske devalueringens påvirkning på lønnsomhetsproblemene som virket inn på økningen av pristilskuddene.⁵⁴

Problemstillinger og avgrensing

På bakgrunn av gjennomgangen av litteraturen kan en si at norsk økonomiske politikk sent på 1960- tallet er lite dekket. Spesielt har det vært lite forskning på hvordan Borten- regjeringens håndtering av den britiske devalueringen i 1967 virket inn på norske næringer og hvordan dette påvirket både næringspolitikk og økonomisk politikk.

I dette arbeidet undersøker jeg den norske regjeringens oppfatning og reaksjon på den britiske devalueringen i 1967, og hvorfor den norske regjeringen valgte å ikke devaluere. Jeg vil gjøre dette ved å studere Borten- regjeringens reaksjoner og handlinger i kjølevannet av devalueringen. Dette gjøres ved å analysere hvordan regjeringen behandlet fiskerinæringen, treforedlingsnæringen og skipsfarten for å motvirke eller dempe virkningene av devalueringen. Jeg vil vise hvordan den norske regjeringens håndtering av den britiske devalueringen fikk følger for utviklingen i næringslivet og hvordan dette påvirket den generelle økonomiske politikken og næringspolitikken spesielt.

Jeg mener at de viktigste årsakene til at den norske regjeringen ikke devaluerte var hensynet til det innenlandske lønns- og prisnivået og hensynet til betalingsbalansen. Dette viser at Storbritannia var mindre viktig for norsk økonomi enn tidligere. Regjeringen førte en ikke-devalueringlinje fordi det Europeiske Økonomiske Fellesskap og USA ikke devaluerte. Dette

⁵³ Berntsen, Harald. Staurberaren Per Borten. Aschehoug. Oslo. 2007. Sejersted, Francis. *Opposisjon og Posisjon. Høyres historie 1945- 1981*. Pax, Oslo, 2013

⁵⁴ Red. Kolle. 2014, s. 11-12,417,447

førte til at Borten- regjeringen valgte direkte industristøtte fremfor devaluering. Dette påvirket utviklingen i de næringene jeg har sett på. I fiskerinæringen ble subsidiene i fiskeriatvaten sterkt øket. Noen driftsmidler i treforedlingsnæringen ble fritatt for omsetningsavgiften. Den offentlige støtten til skipsfarten økte. Regjeringens tiltak ovenfor devalueringen var et uttrykk for styringsoptimisme. Gjennom styrking av den norske kronen og direkte industristøtte kunne problemene i norsk økonomi og effektene av devalueringen håndteres. Til tross for dette viste det seg at styringsevnen hadde blitt svekket. Regjeringen måtte bevege seg bort fra å fremme effektiviseringstiltak i møtet med devalueringens virkninger. Dette viser at den borgerlige regjeringen var pragmatisk innstilt.

Borten-regjering satt fra 1965–1971. En naturlig avgrensning av denne oppgaven er perioden 1967–1969. Dette omfatter året devalueringen skjedde fram til den første regjeringssperioden var over i 1969. Hovedfokuset i oppgaven er perioden fra Storbritannia devaluerte den 18. november 1967 til utgangen av 1968. Det var i denne perioden at regjeringen drøftet og gjorde tiltak ovenfor devalueringen. I den andre regjeringssperioden (1969–71) var virkningene av den britiske devalueringen mindre uttalt.

Jeg har valgt å begrense meg til se på tiltakene i de tradisjonelle eksportnæringene: fiskeri, treforedling og skipsfart. Dette fordi de tradisjonelle eksportnæringene i tillegg til tekstilnæringen ble hardest rammet av den britiske devalueringen.⁵⁵ Grunnlaget for dette var at eksporten til Storbritannia var konsentrert om den tradisjonelle sektoren. Samtidig utgjorde de tradisjonelle næringene kun ca. 37 % av den totale norske eksporten.⁵⁶

Skipsfarten var den næringen som bidro mest til de norske valutainntektene. For eksempel var det i 1967 en betydelig økning i kapitalbeholdningen på grunn av de høye skipsfraktinntektene som hadde sammenheng med stengingen av Suez- kanalen. Foruten jern- og metallindustrien var treforedlingsnæringen og fiskerinæringen de største eksportnæringene i Norge i 1966.⁵⁷ De var også viktige sysselsettingsfaktorer i distriktene. Jeg har prioritert treforedlingsindustrien framfor skogbruket. Men situasjonen i skogbruket berodde mye på hvordan devalueringens virkning i treforedlingsnæringen ble håndtert.

⁵⁵ Storting 1967/1968 – Stortingstidende. Stortingstidende Innholdende 112. Ordentlige Stortings Forhandlinger 1967—68. Forhandlinger I Stortinget. Møte Torsdag den 15 februar. Sak nr. 6.

⁵⁶ Den økonomiske situasjonen. Foredrag av direktør Erik Brofoss på Norges Bank representantskapsmøte 5 februar 1968, s. 11

⁵⁷ Arne Nordset og Rolf Eriksen. Omsetningssystemer for fisk og fiskevarer i Norge, Instituttet for Markedsføring. Fiskeridirektoratets småskrifter 1968 nr. 2. Fiskeridirektøren, Bergen, 1968, s. 21

Tabell 2. Eksportinntekter fordelt på næring i Norge i 1966

Næring	Millioner kroner	Prosent
Primær jern- og metallindustri	3 060	27,4
Treforedling	1 590	14,2
Fiske og fiskeforedling	1 547	13,8
Bergverk, kjemisk industri og mineral oljeforedling	1 419	12,7
Transportmiddelindustri	1 018	9,1
Annen vareeksport	2 533	22,8
	11 167	100

Kilde: Arne Nordset og Rolf Eriksen. Omsetningssystemer for fisk og fiskevarer i Norge, Instituttet for Markedsføring. Fiskeridirektoratets småskrifter 1968 nr. 2. Fiskeridirektøren, Bergen, 1968, s. 21

Kilder, definisjoner og tilnærming

Denne studien er fundert på primærkilder. De viktigste arkivstykkene er hentet i Riksarkivet: statsministerens kontor, Per Bortens private arkiv og Finansdepartementet sine arkiver som tilhører Økonomiavdelingen og Planleggingsavdelingen. Jeg har analysert hva Regjeringen, Finansdepartementet og Handelsdepartementet mente og foretok seg ovenfor devalueringene. I mindre grad har jeg sett på reaksjonene til Industridepartementet og Fiskeridepartementet. Jeg har også brukt Stortingsforhandlingene om regjeringens tiltak i Stortingsproposisjonene og Stortingsmeldingene. Styrken i dette er at det gir meg førstehåndskunnskap om hva regjeringen vurderte og gjorde. Arkivene omfatter regjeringens helhetlige vurderinger og tilsendte dokumenter fra departementene. De gir direkte innblikk i hvordan departementene vurderte virkningene av den britiske devalueringen, og hva de syntes burde prioriteres i den økonomiske politikken.

Devalueringsutvalget ble satt ned av Regjeringen etter regjeringskonferansen 16. januar 1968. Devalueringsutvalget vurderte, for det første, virkningene av devalueringene for den norske økonomien. Utvalgets mandat var å trekke opp linjene for de nødvendige tiltakene for å dempe virkningene devalueringen fikk for de rammede næringene. For det andre skulle utvalget legge fram forslag til hva slags virkninger disse tiltakene ville få for statens inntekts- og utgifts -budsjett, statsbankenes virksomhet og kredittbudsjettene regjeringen hadde til sikte å føre gjennom kreditt- og finanspolitikken. Utvalget besto av statssekretærene fra Finansdepartementet, Fiskeridepartementet, Industridepartementet og Statsministerens Kontor,

og ekspedisjonssjefen for Handelsdepartementet. Sekretariatet for utvalget var Økonomiavdelingen i Finansdepartementet.⁵⁸

I tillegg var Rådet for internasjonalt Økonomisk Samarbeid en viktig aktør. Det bestod av representanter fra Handelsdepartementet, Utenriksdepartementet, Finansdepartementet, Industridepartementet, Statsministerens Kontor, Fiskeridepartementet, Norges Bank, Landbruksdepartementet, Landsorganisasjonen i Norge, Landbrukets Sentralforbund, NKL, Den Norske Bankforening, Norges Handelsstand Forbund, Norske Forsikringsselskapers Forbund, Norsk Arbeidsgiverforening, Norges Industriforbund, Norges Rederforbund og Norges Eksportråd.⁵⁹

Den årlige Stortingsmeldingen fra Handelsdepartementet om Valutafondet, Verdensbanken, Finansieringsinstituttet, Utviklingsfondet og den Asiatiske Utviklingsbank har også gitt viktige bidrag til denne analysen.⁶⁰

Betalingsbalansen er en oppstilling over de økonomiske transaksjonene mellom et land og verden. Betalingsbalansen tilsvare landets samlede inntekter og samlede utgifter. Betalingsbalansen består av driftsbalansen overfor utlandet og kapitalbalansen.⁶¹

Driftsbalansen er summen av handelsbalansen og overføringer av rente- og stønad-betalinger. Handelsbalansen er eksport minus import.

Differansen mellom inntektene og utgiftene på driftsregnskapet overfor utlandet viser netto over- eller underskudd i løpende betalinger med utlandet.⁶² Underskudd på driftsregnskapet må dekkes ved å ta ut bankinnskudd, redusere valutareserven eller ved utenlandslån. Dette gir statsgjeld. Overskudd på driftsbalansen plasseres i utlandet som bankinnskudd eller ved økning av valutareserven.⁶³

Kapitalbalansen er endringer i valutabeholdningen og statsgjelden og registreres i kapitalregnskapet. Kapitalbalansen er summen av bankinnskudd og valutabeholdning minus

⁵⁸ ØA/14. 3 Februar 1968. Finansministeren. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Innstillingen fra Devalueringsutvalget. S 1. RA/S-1005 D/Da/L0106.

⁵⁹ Rådet for Internasjonalt Økonomisk Samarbeid. Deltakere i møtet søndag 9. november 1967. kl. 11. 00. RA/PA -1451/ D /Dh/ L0003

⁶⁰ Departementet for Handel og Skipsfart. St. Meld. Nr. 23 (1967- 1968). Om Valutafondet, Verdensbanken, Finansieringsinstituttet og Utviklingsfondet, Den Asiatiske Utviklingsbank, og Devalueringen av pund Sterling. 12 januar 1968.

⁶¹ <https://snl.no/utenriksregnskap>

⁶² Ibid

⁶³ <https://snl.no/driftsbalansen>

statsgjeld. Underskudd i driftsbalansen gir kapitalimport og overskudd i driftsbalansen gir kapitaleksport.⁶⁴

Struktur og argument

Årsakene til at Storbritannia devaluerte pundet i 1967 og konsekvensen for internasjonal økonomi er drøftet i kapittel 2. Devalueringen utløste gullspekulasjonen i 1968 som presset USA til å foreta økonomiske innstramminger. Det førte til restriksjoner i amerikanske kapitalinvesteringer i utlandet. Nedgangen i kapitaleksporten bidro ekstra til den økende arbeidsledigheten i Norge i 1968.

I kapittel 3 analyseres regjeringens vurderinger av hvorfor Storbritannia devaluerte, og de antatte virkningene for norsk økonomi. I første del undersøker jeg hva den norske regjeringen mente var de britiske motivene for å devaluere. Den norske regjeringen trodde ikke at den britiske devalueringen ville virke etter hensikten. Videre tar jeg for meg hva den norske regjeringen trodde var konsekvensen av den britiske devalueringen på den norske kapitalbalansen, handelsbalansen og konkurranseevnen. Jeg hevder at regjeringen antok at den britiske devalueringen førte til redusert eksport og økt import for Norge på grunn av svekket konkurranseevne.

I kapittel 4 drøfter jeg hvorfor den norske kronen ikke fulgte pundet. Hvordan var regjeringens overveielse om å devaluere, følge Storbritannia eller ta et mellomstandpunkt?⁶⁵ Et overordnet tema er om det var hensynet til Storbritannia eller nasjonale hensyn til de ytre balansene som førte til at den norske krone ikke ble endret. Jeg hevder i dette kapitlet at hensynet til utenriksøkonomien, betalingsbalansen og kostnadsnivået, ble mer vektlagt enn hensynet til konkurranseevnen og arbeidsledigheten.

I de tre neste kapitlene diskuterer jeg hvordan regjeringen vurderte de tradisjonelle eksportnæringene for å motvirke de negative virkningene av den britiske devalueringen.

I kapittel 5 diskuteres konsekvensene for fiskerinæringen. Jeg har valgt å fokusere på hvorfor det ble en økning av pristilskuddene i fiskeriatvaten fra 1968- 1969. Dette førte til at hovedavtalen fra 1964 mellom fiskerinæringen og staten om mindre økonomisk avhengighet ble tilsidesatt i 1968.

⁶⁴ <https://snl.no/utenriksregnskap>

⁶⁵ Referat. Fra møtet i Rådet for Internasjonalt Økonomisk Samarbeid. 19. November 1967. RA/ PA -1451/ D /Dh/ L0003

Fokus i kapitel 6 ligger på treforedlingsnæringen. Jeg drøfter hvorfor den norske regjeringen valgte å omgjøre virer og filter fra varige til ikke- varige driftsmidler som førte til at de ble fritatt fra investeringsavgiften. Konsekvensen av dette var at regjeringen fravek betingelsene for innføringen av merverdiavgiften som var å avgiftsbelegge de fleste varer og innsatsfaktorer.

Regjeringens tiltak i skipsfarten er belyst i kapitel 7. Jeg ser på hvorfor rederiene fikk adgang til skattefri avsetning av inntektene i 1967 i et fond for dekning av fremtidig tap. Videre diskuterer jeg hvorfor regjeringen økte sitt økonomiske ansvar for sjømennenes hjemreiseutgifter. Utgangspunktet for tiltaket var at opptjeningstiden ble redusert fra tolv til ti måneder. For å finne ut av regjeringens motiver går jeg inn i rederienes begrunnelser for å redusere opptjeningstiden.

I kapitel 8 har jeg betraktninger om norsk næringspolitikk i forbindelse med mottiltakene mot den britiske devalueringen. I tillegg ser jeg på motsetninger innad i regjeringen på tiltakene, med hovedvekt på Finansdepartementets motstand. Jeg hevder at regjeringens næringspolitikk var pragmatisk. Tiltakene viste stor grad av styringsoptimisme men at styringsevnen sviktet. Finansdepartementet var imot de fleste tiltakene. Det ønsket en prioritering av effektivisering. Det kunne tyde på at de hadde mistet tiltroen til statlig styring, men kunne også være et utslag av å fokusere mer på effektiviseringstiltak i styringen av økonomien.

2. Devalueringen i Storbritannia

Bakgrunnen for devalueringen i 1967 var den relative økonomiske tilbakegangen som preget Storbritannia etter 1945.⁶⁶ Ifølge det norske Handelsdepartementet var underskuddet på driftsbalansen i 1964 402 millioner pund, og underskuddet på langsiktige kapitaltransaksjoner 374 millioner pund. Det vil si et betalingsbalanseunderskudd på 776 millioner pund.⁶⁷ Det ble senere nedjustert til 300 millioner pund.⁶⁸

Den tradisjonelle tolkningen av devalueringen i britisk forskning er at devalueringen av pundet skulle ha skjedd før 1967. Michael Oliver antar at hovedårsaken til devalueringen var betalingsunderskuddet som skyldes den relative nedgangen i handelsbalansen. Grunnen til dette var en feilet økonomisk politikk.⁶⁹

David Reynolds mener at forsøket på å opprettholde pundet på 1950- og 1960- tallet som en internasjonal reservevaluta ble en byrde for de britiske statsfinansene. Den internasjonale økonomien på 1950- 1960- tallet beveget seg mot et multilateralt system av reservevalutaer. Det hadde vært en tendens til at tysk mark og japansk yen hadde blitt like betydningsfulle som pundet. Pundet hadde blitt holdt høyere enn markedslivekten tilsa.⁷⁰ Den økende utenlandsgjelden førte til økende mistro til pundets verdi. Dermed ble pundet offer for spekulasjoner. Usikkerheten om pundets verdi førte til mange valutakriser i løpet av 1960-årene ved at pund ble vekslet inn for dollar og andre valutaer.⁷¹ Handelsdepartementet anså den sviktende internasjonale konkurranseevnen som hovedproblemet for den britiske økonomi.⁷² Grunnen var at den økte internasjonale konkurransen førte til en relativ nedgang i den britiske

⁶⁶ (Eds) R. Coopey, S. Fielding, N. Tiratsoo. *The Wilson government. 1964- 1970. Ch. 4. Labour's economic performance*, Nicholas Woodward. Pinter Publishers. London, New York. 1993, s.75

⁶⁷ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 1. Devalueringen av Pund Sterling. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L10116.

⁶⁸ Scott Newton. The Sterling Devaluation of 1967, the international Economy and Post- War Social Democracy. *English Historical Review*, vol. august, 2010, no. 515. S. 912

⁶⁹ Michael J. Oliver. *The Management of Sterling, 1964–1967*. *English Historical Review*, vol. June 2011, no. 520, Oxford University Press.

⁷⁰ David Reynolds. *Britannia overruled. British Policy and World Power in the 20th century*. Pearson Education Limited. Essex, United Kingdom. Second edition. 2000, s.196- 197

⁷¹ Newton, august, 2010, S. 914

⁷² Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 1. Devalueringen av Pund Sterling. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L10116.

andelen av verdenshandelen.⁷³ Handelsdepartementet hadde regnet på at de samlede underskuddene fra 1964–1967 utgjorde 1,350 milliarder pund. For å finansiere underskuddene trakk Storbritannia fra Internasjonale Valutafond 1 milliard dollar i 1964, 1,4 milliarder dollar i 1965 og 100 millioner dollar i 1966.⁷⁴

Scott Newton har en annen vurdering av årsakene til devalueringen av pundet i 1967. Han hevder at det var utviklingen i den internasjonale økonomien som førte til devalueringen i 1967. Hovedårsaken var spekulasjonene som førte til reduksjon i kapitalreservene som akkumulerte betalingsunderskuddet.⁷⁵

Newton påpeker at eksporten vokste mer enn importen i 1964–1967. Før 1939 dekket de oversjøiske finansinntektene 35 % av importregningen, noe som betydde at britisk eksport måtte dekke 65 % av importen. I 1964–1966 dekket eksporten 95 % av importregningen. Dette førte til at handelsbalansen ble forbedret fra et underskudd på 1,9 % av BNP i 1952-1955, til et overskudd på 0,2 % av BNP i 1966- 1970.⁷⁶

Det norske handelsdepartementet forklarte at hovedproblemet for britisk økonomi var den begrensede valutareserven i forhold til den kortsiktige gjelden og den svake betalingsbalansen med utlandet. De likvide valutareservene hadde vært på 1 milliard pund, mens den kortsiktige Sterling- gjelden utgjorde 4-5 milliarder pund. Storbritannia hadde for liten likviditet til å finansiere underskuddet i utenriksøkonomien. Dette førte til kostbare tiltak for å opprettholde pundets tillit. Dette medførte ytterligere belastninger på pundreservene som igjen førte til økende betalingsunderskudd.⁷⁷ Resultatet var at Storbritannias økonomiske handlefrihet var begrenset.⁷⁸ Konsekvensen var at devaluering ble det eneste alternativet for å redusere betalingsunderskuddet.⁷⁹

⁷³ Reynolds. 2000, s. 195

⁷⁴ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 1. Devalueringen av Pund Sterling. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L10116.

⁷⁵ Scott Newton. The Sterling Devaluation of 1967, the international Economy and Post- War Social Democracy. English Historical Review, vol. august, 2010, no. 515.

⁷⁶ Newton, August 2010, S. 920- 923

⁷⁷ Finans- og Tolldepartementet. ØA/8. 25 Januar 1968. Internasjonale likviditetsspørsmål. RA/S-1005 D/Da/L0104.

⁷⁸ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 1. Devalueringen av Pund Sterling. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L10116.

⁷⁹ Finans- og Tolldepartementet. ØA/8. 25 Januar 1968. Internasjonale likviditetsspørsmål. RA/S-1005 D/Da/L0104.

I 1966 ble den britiske regjeringen tvunget til å stramme inn på finanspolitikken, kalt for juni-tiltakene, for å beskytte pundet. Bakgrunnen var at Wilson-regjeringen hadde ført en ekspansiv velferdspolitik som bidrog til høye offentlige utgifter.⁸⁰ I tillegg streiket *National Union of Seaman* fra mars- juli 1966 der de forhindret utførsel av britiske eksportvarer.⁸¹ Streiken førte til et fall i eksporten. 14. juli 1966 hadde handelsunderskuddet blitt fordoblet fra 28 millioner pund til 55 millioner pund.⁸² Dette utløste en spekulasjon mot pundet, som medførte at Bank of England lånte 3 milliarder dollar for å opprettholde verdien til pundet.⁸³

Alec Cairncross forklarer at på begynnelsen av 1967 hadde betalingsbalansen blitt forbedret fra kvartal til kvartal. Dette hang sammen med at eksporten økte mer importen. Dette førte til et stort tilsig av kapital på til sammen 200 millioner pund i januar 1967.⁸⁴ Handelsdepartementet i Norge mente innstrammningstiltakene fra 1964–1967 forbedret bytteforholdet slik at handelsunderskuddet ble redusert fra 393 millioner pund til 342 millioner pund i 1965, 175 millioner pund i 1966 og 57 millioner pund ved første halvdel av 1967.⁸⁵

Observer's reaksjon på devalueringen av pundet var at `` *Wilson ble tvunget til å devaluere av begivenhetenes press*``.⁸⁶ I midten av 1967 ble det klart at Storbritannia ikke oppnådde et overskudd i driftsbalansen.⁸⁷ I juli 1967 hadde de britiske gull- og dollarreservene falt med 36 millioner pund. Juni- tallene viste et handelsunderskudd på 39 millioner pund. Samtidig var arbeidsledigheten på 496 000 det høyeste siden 1940.⁸⁸ Storbritannia hadde

⁸⁰ Ben Pimlott. *Harold Wilson*. HarperCollinsPublishers. London., 1993, s. 352. Alan Sked og Chris Cook. *Post-war Britain. A political History*. Third edition. Penguin Books. London, 1990, s. 203,222

⁸¹ Austen Morgan. *Harold Wilson*. Pluto Press. London. 1992. 288- 289

⁸² Kenneth O. Morgan. *Callaghan. A life*. Oxford University Press. New York, USA. 1997. 241

⁸³ Alan Sked og Chris Cook. *Post- war Britain. A political History*. Third edition. Penguin Books. London, 1990. 204

⁸⁴ Sir Alec Cairncross. *Managing a British Economy in the 1960s*. MacMillan Press Ltd. Hampshire and London. 1996, s.161-164, 189

⁸⁵ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 1. Devalueringen av Pund Sterling. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L10116.

⁸⁶ u 2(Devaluering- pressekommentarer) 2. RA/ PA -1451/ D /Dh L0003. Per Borten

⁸⁷ A. Morgan, 1992. 312

⁸⁸ Alan Sked og Chris Cook. *Post- war Britain. A political History*. Third edition. Penguin Books. London, 1990, s. 222

kommet i den posisjon at det ikke lenger kunne finansiere det økonomiske underskuddet. Den britiske regjeringen hadde ikke økonomisk evne til å ta opp utenlandslån for å beskytte pundets paritet til dollar imot spekulasjonene.⁸⁹

Det som utløste devalueringen var den intensive spekulasjonen som startet 4. november 1967.⁹⁰ Blant annet etter det Kenneth Morgan omtaler som en katastrofal utspørring i Underhuset, den 16 november 1967, om et mulig lån på til sammen 1 milliard dollar, ble det på 24 timer trukket ut valutaverdier fra de britiske bankene tilsvarende 1,5 milliarder pund.⁹¹ Problemene med betalingsbalansen undergravde tillitten til pundet. Dette reduserte den britiske kapitalreserven, noe som vanskeliggjorde opprettholdelsen av pundets verdi.⁹²

Handelsdepartementet antok at devalueringen måtte sees i sammenheng med Storbritannias forsøk på å bli medlem av det *Europeiske Økonomiske Fellesskap* (EEC).⁹³ Alec Cairncross hevder at spekulasjonen mot pundet startet da Storbritannia søkte om medlemskap i EEC 2. mai 1967.⁹⁴ Den 11. mai 1967 sendte Storbritannia sin andre søknad om medlemskap i det Europeiske Økonomiske Fellesskap. Men 22 november 1967 la president Charles de Gaulle på nytt ned veto mot britisk medlemskap. Storbritannias definitive vending mot EEC hadde gjort det mer sannsynlig med en devaluering.⁹⁵ Cairncross mener at reduksjonen i kapitalbeholdningen fortsatte gjennom sommeren 1967.⁹⁶ I september 1967 hadde pundreservene falt med 2 milliarder pund.⁹⁷ Austen Morgan argumenterer for at resten av verden ikke lenger var overbevist om at Storbritannia kunne oppnå betalingsbalanse. Dette førte til at EEC krevde at pundets rolle som reservevaluta måtte avvikles før et britisk medlemskap i

⁸⁹ (Brev fra den britiske regjering til den norske regjering om devalueringen).18. 11. 67. RA/ PA -1451/ D /Dh L0003.

⁹⁰ A. Morgan, 1992, s. 312

⁹¹ K. O. Morgan, 1997, s. 272-273

⁹² Newton, August 2012, S. 912

⁹³ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 1. Devalueringen av Pund Sterling. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. RA/ S- 1005/ D /Da /L10116.

⁹⁴ Cairncross,1996, s. 180- 181

⁹⁵ Helen Parr and Melissa Pine, *Chapter 7. Policy towards the European Economic Community*. in Editor Peter Dorey. *The Labours Governments 1964-1970*. Routledge Taylor and Francis Group. USA and Canada, New York. Oxon, UK. 2006, s. 115- 122

⁹⁶ Cairncross, 1996, s. 180- 181

⁹⁷ Oliver. June 2011, S. 582-583

EEC ble mulig.⁹⁸ Blant annet Frankrike krevde at pundets paritet måtte bli redusert slik at pundets verdi ble mer likt de andre EEC- valutaene.⁹⁹ Det var antatt at britisk EEC- medlemskap kunne føre til en betydelig kostnadsøkning og dermed forverring av den britiske betalingsbalansen. Reduksjonen i rentenivået økte presset mot pundet. De lavere rentene fjernet interessen til å holde pund. Dette førte til kapitalflyt av pund fra Storbritannia. Dette medførte at Bank of England ble en nettokjøper av pund for å legge til likviditet i den britiske økonomien. Virkningen var ytterligere svekkelse av pundet.¹⁰⁰

Seksdagerskrigen i juni 1967 bidrog til den negative betalingsbalansen. Kenneth Morgan mener at den israelsk- arabiske konflikten utløste en seks måneders krise. Seksdagerskrigen førte til at Suez- kanalen ble stengt i juni 1967 til 1968. Stengingen av Suez- kanalen førte til høye importpriser. Samtidig innførte de arabiske landene, Kuwait og Irak, oljeembargo mot USA og Storbritannia. Kutt i oljeforsyningene presset oljeprisen opp. På samme tid ble varefraktene dyrere, noe som reduserte inntektene fra eksporten og økte importen. Omdirigeringen av skipsfrakten via Kapp det Gode Håp og omdreiningen til kjøp av søramerikansk olje økte transportkostnadene.¹⁰¹ Dette reduserte driftsbalansen som ødela betalingsbalansen med 20 millioner pund i måneden.¹⁰²

En annen årsak var at den 18. September 1967 gikk havnearbeiderne ut i streik. Denne streiken stengte havnene i Manchester, Liverpool, Hull og London. Dette førte til at britisk økonomi ble kneblet. Havnestreikene forhindret eksporten av britiske varer, noe som medførte en kraftig nedgang i Storbritannias eksportinntekter. Dette bidrog til at handelsunderskuddet i oktober steg til 162 millioner pund, og i november hadde betalingsunderskuddet kommet opp til 153 millioner pund.¹⁰³

Devalueringen ble et faktum 18. november 1967, noe som ble fulgt opp av etterspørselsbegrensede tiltak. Den britiske regjeringen tok sikte på å øke driftsbalansen fra et underskudd på 500 millioner pund i 1967 til et overskudd på 500 millioner pund i løpet av 1969. Dette betydde at regjeringen forsøkte å styrke driftsbalansen med 1 milliard pund frem til 1969.

⁹⁸ A. Morgan, 1992, s. 312

⁹⁹ Ben Pimlott. *Harold Wilson*. HarperCollinsPublishers. London. Papeback edition, 1993, s. 413

¹⁰⁰ Cairncross. 1996, s. 180- 181

¹⁰¹ K.O. Morgan. 1997. 263-264. Og Pimlott. 1993, s. 441

¹⁰² Newton, august, 2012, S. 919

¹⁰³ K. O. Morgan. 1997, s. 266, 278

Diskontoen, eller styringsrenten, var sentralbankens renter ovenfor andre banker, ble forhøyet fra 6,5 til 8 %, som ved statsbudsjettet 1968- 1969 ble satt ned til 7,5 %. Det ble samtidig foretatt en kontraktiv finanspolitikk. Dette innebar nedskjæringer i offentlige utgifter som blant annet nedgang i investeringer til nasjonaliserte industrier og nedsetting av forsvarsbudsjettet på 100 millioner pund. Den britiske regjeringen økte også skatteinntektene med 900 millioner pund, noe som tilsvarte 2,4 % av det britiske bruttonasjonalproduktet.¹⁰⁴ Storbritannia oppnådde et overskudd i driftsbalansen i 1969.¹⁰⁵

Den internasjonale økonomien

I USA hadde Vietnam- krigen og oppbyggingen av en amerikansk velferdsstat ført til et amerikansk betalingsunderskudd.¹⁰⁶ Det internasjonale økonomiske systemet var betinget av USAs eksport av lån og kreditt. Dette hadde vært mulig da USA hadde handelsoverskudd. Ved slutten av 1950- tallet ble nettoeksporten snudd til nettoimport. Dette førte til at USAs økonomiske evne til å eksportere kapital ble svekket. Samtidig førte handelsunderskuddet til underskuddbudsjetteringer. Dette skapte en voksende mistro til dollaren som hovedvaluta i det internasjonale finansmarkedet.¹⁰⁷

Devalueringene utløste økt mistro til at den fikserte dollar- gull raten kunne holdes. Dette utløste en massiv dollar- og pundutveksling mot gull. Dette pågikk fra november 1967 til Londonmarkedet ble stengt den 15. mars 1968.¹⁰⁸ De som ønsket å beskytte seg mot en endring i verdien av dollaren kjøpte gull. Pund ble solgt for å kjøpe dollar som kunne konverteres til gull.¹⁰⁹

Dette førte til en svekket markedskurs på dollar og pund. Det oppstod et misforhold i gullverdien på 35 dollar per unse gull. Den økte etterspørselen etter gull reduserte USAs

¹⁰⁴ ØA/33. 25 mars 1968.2. Internasjonal bakgrunn. RA/S-1005 D/Da/L0106.

¹⁰⁵ Newton, august, 2012, S. 943

¹⁰⁶ Pimlott,1993, s. 493-494

¹⁰⁷ Reynolds. 2000, s. 194

¹⁰⁸ Cairncross. 1996, s. 205-210

¹⁰⁹ Den Norske Ambassaden i Washington. 20.11.1967. Telegram. Handelspolitisk Avdeling, Utenriksdepartementet. Dir. nr. 275. 209 sak: Devalueringen av Pundet. RA/S-3046/ D/ Db. L0094. Og Sir Cairncross. 1996, s. 205-206

gullbeholdning. I tillegg ble tilbudet av dollar høyere. Dette tilsa høyere gullpris, og lavere dollarverdi.¹¹⁰

I 1961 hadde USA, Storbritannia, Vest- Tyskland, Frankrike, Italia, Belgia, Nederland og Sveits opprettet The London Gold Pool som opererte i London- markedet for å stabilisere gullprisen til 35 dollar per unse. I 1967–1968 solgte landene gull til en verdi av 50 millioner dollar per land periodevis for å opprettholde gullprisen. Devalueringen førte til at gull- salgene ble 400 millioner dollar i oktober- november 1967 og 800 millioner dollar i november 1967– januar 1968. De spekulative gullkjøpene nådde sin høyde fra gjennomsnittlig 250 millioner pund i måneden til 180 millioner dollar på én dag, den 8 mars 1968. Dette medførte at det oppsto et nettunderskudd i the Gold Pool. Resultatet var at sentralbankene mistet 3 milliarder dollar i gull i tidsrommet mellom devalueringen til stengingen den 15. mars 1968. USA stod for 2,2 milliarder dollar av tapet.¹¹¹

Gullkjøpene i 1968 ble belastende for den amerikanske kapitalbalansen.¹¹² Gullspekulasjonene førte til at USA måtte garantere for dollarens paritet til gullet, noe som igjen førte til at USA måtte ta opp utenlandslån. Dette reduserte USAs kapitalbeholdning, noe som økte det amerikanske betalingsunderskuddet.¹¹³ Dette førte til et underskudd i den amerikanske betalingsbalansen i 1968 på 840 millioner kroner. Dette var en stor forverring fra betalingsoverskuddet på 1,7 milliarder kroner i 1967. Konsekvensen var at USA strammet inn på eksporten av kapital.¹¹⁴

¹¹⁰ Sked, Cook, 1990, s. 226-227. Og Pimlott. 1993. 226- 227, 493-494. Og Cairncross. 1996, s. 205- 206

¹¹¹ Cairncross, 1996, s. 206- 207

¹¹² Sked, Cook, 1990, s. 226-227. Og Pimlott. 1993. 226- 227, 493-494. Og Cairncross. 1996, s. 205- 206

¹¹³ Pimlott. 1993, s. 226-227

¹¹⁴ ØA/23. 15 mars 1968. Arbeidsutvalget for Nasjonalbudsjettet. Gjennomføringsmeldingen 1968. Forutsetninger og problemstillinger. RA/S-1005 D/Da/L0106. Finanstalen 1968. RA/S-3046/ D /Db/L0043. 17.6.1969.OSo/KVo. Referat fra møte i Finanskomiteen 16.juni 1969 med representanter fra Finansdepartementet. RA/S-3046/ D /Db/L0043.

3. Regjeringens oppfatning av den britiske devaluering

I dette kapitlet fokuserer jeg på hvordan den norske regjeringen vurderte effektene av den britiske devalueringen ovenfor Norge. Jeg undersøker den norske regjeringens oppfatning av hva den britiske regjeringen søkte å oppnå, og forutsetningene og sannsynligheten for at det slo til. For den norske regjeringen var det viktig å undersøke motivet for devalueringen av det britiske pundet, og i hvilken grad de mente det ville fungere etter hensikten. Disse vurderingene ville danne forutsetningene for den norske regjeringens bedømmelse av effekten på norsk økonomi.¹¹⁵

Jeg hevder at den norske regjeringen mente at Storbritannia devaluerte fordi den britiske regjeringen antok at den styrkede konkurranseevnen på sikt kunne føre til en bedre betalingsbalanse for Storbritannia ved at britiske varer ble billigere og utenlandske varer ble dyrere. Den britiske regjeringen argumenterte for at dette ville føre til nettoeksport som gav større valutalikviditet, noe som igjen ville gi utslag i et overskudd på driftsbalansen.

Jeg argumenter for at den norske regjeringen ikke trodde at Storbritannias mål med devalueringen var mulig å oppnå. Den norske regjeringen mente at britisk import ikke ville bli redusert, og at den britiske eksporten ikke kunne øke i verdi. I norsk økonomisk tenking måtte Storbritannia øke eksportmengden prosentvis mer enn selve devalueringsgraden for å beholde det samme valutainntektsbeløpet som før devalueringen. Den norske regjeringen antok at devalueringen førte til lavere valutainntekter for Storbritannia. Dette tilsa en overføring av realinntekt til de ikke- devaluerende landene.

Jeg mener at regjeringen antok at devalueringen på kort sikt førte til kapitaltap for Norge. Hovedgrunnen var at det norske betalingsoverskuddet i pund ble mindre verd. På middellang sikt var det antatt at den norske konkurranseevnen ble svekket fordi opprettholdelsen av den norske kronen førte til dyrere norske varer i forhold til varer fra devaluerende land. På grunn av dette var det antatt at Norge fikk en forverret handelsbalanse ovenfor de devaluerende landene. Ovenfor de devaluerende landene ville derfor den norske eksporten gå ned og importen opp.

¹¹⁵ 30 november 1967. Den britiske devalueringen. RA/S-3046/ D/ Db. L0094.

Den norske regjeringens vurderinger av motivene for devalueringen av britiske pundet

Motivet med svekkelsen av pundet var å styrke de britiske bedriftenes konkurransemessige stilling i utlandet og innenlands gjennom å forbedre handelsbalansen.¹¹⁶ Tankegangen var at det ble en prisnedgang i dollar på de britiske eksportvarene, altså at det ble lavere britiske eksportpriser. Dette skulle styrke den utenlandske etterspørselen etter britiske varer. Det den britiske regjeringen håpte på var at dette skulle øke eksportkvantumet. Konsekvensen av dette skulle bli høyere eksportinntekter. Økte inntekter fra eksporten gav mer valutainntekter som var positivt for betalingsbalansen.¹¹⁷

Den britiske regjeringen forsøkte også gjennom devalueringen å redusere importen. Formålet var at produksjonen i den importkonkurrans utsatte delen av økonomien skulle øke. En del av hensikten med den britiske devalueringen var at hjemmeindustriens konkurransestilling ble forbedret ved at importprisene i pund ble dyrere, mens prisen i pund billigere. Det skulle bli dyrere å importere. Dette ville svekke etterspørselen etter utenlandske varer. Dette kunne føre til at det britiske forbruket av innenlandske varer ble større. Det betyr den britiske etterspørselen etter utenlandske varer skulle erstattes av innenlandske produserte varer. Konsekvensen var at nedgangen i kapitalbeholdningen ble begrenset. Mindre import betydde mindre behov for å overføre pund til utlandet. Dette bidro til en akkumulasjon av valutainntektene som virket positivt inn på betalingsbalansen.¹¹⁸

En annen måte å forklare devalueringen på var at det kunne skape et incentiv for økt produksjon. Det svakere pundet førte til at Storbritannia måtte importere et gitt importkvantum til et større valutabeløp. Dette betydde at eksportmengden måtte økes for å betale den samme mengden import som før.¹¹⁹

Finansdepartementet forklarte at beslutningen om den britiske devalueringen kunne begrunnes ut fra at det interne pris- og lønssystemet var overdimensjonert.¹²⁰ Det britiske lønns- og prisnivået viste ikke den realøkonomiske kostnaden av importen.¹²¹ Den britiske

¹¹⁶ ØA/134. 24 November 1967. Arbeidsutvalget for Nasjonalbudsjettet. Den økonomiske situasjonen etter devalueringen i Storbritannia, Danmark og andre land. RA/S-1005/ D/ Da. L0105.

¹¹⁷ 22.11.67. Utkast. Tall har på Hand. Hva devalueringen vil innebære for vår handelsbalanse. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

¹¹⁸ Ibid

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ JT/ TS. 27 November 1967. Talt inn på bånd. Den britiske devalueringen. RA/S-3046/ D/ Db. L0094.

¹²¹ JT/ ICA. 13 desember 1967. Merknader til notat til Regjeringens medlemmer om virkningen av devalueringen. RAS-3046 D Db. L0094.

befolkningens arbeidsinnsats per enhet nettoimport var lavere enn preferansen for nettoimport tilsa. Storbritannia importere mer enn det kunne betale for: Importen var høyere enn eksporten.¹²² På mange måter var ikke britene villige til å arbeide for det nettoimporten kostet.¹²³ Devalueringen skulle tvinge befolkningen til å arbeide mer for en gitt mengde nettoimport. Formålet med det svakere pundet var at folk skulle innse at de ikke var så rike som pris- og lønssystemet gav inntrykk av.¹²⁴

Den norske regjeringen var i tvil om Storbritannia kunne øke valutainntektene i dollar. Finansdepartementet antok at det var lite sannsynlig at Storbritannia kunne forbedre handelsbalansen. Den norske regjeringen mente at britisk import ikke ville bli redusert, og at eksporten i verdi ikke ville ta seg opp. Årsaken var Finansdepartementet mente at det ikke gikk an å gå ut fra at en prissenkning som kunne gi økt eksportmengde, ville økt verdien av eksportinntektene. For at det skulle skje måtte Storbritannia øke eksportvolumet prosentvis mer enn devalueringsgraden for å beholde det samme valutainntektsbeløpet som landet hadde før devalueringen. Ifølge Finansdepartementet ville dette bare føre til en overføring av realinntekt til de ikke- devaluerende landene. Dette var i strid med Storbritannias hensikt med devalueringen som var å skaffe mest mulig valutainntekter. Devalueringen medførte økt pengemengde i samfunnet. Ifølge den norske regjeringen ville dette skape en høy pris- og lønnsvekst. Dette betydde at devalueringen hadde skapt et avvik som ville føre til mindre valutainntekter fordi bedriftenes eksportpolitikk hadde vært å sette en salgspris som gav maksimalt avsetningsbeløp. Bedriftene tenderte til å sette prisene opp tilsvarende svekkelsen av pundverdien. Den høyere veksten i kostnadene ville føre til at de britiske varene fikk mindre forsprang. Samtidig ville den svekkete pundpariteten bidra til å redusere verdien av eksportinntektene. Konsekvensen var at det på lang sikt ville fordelen med en svakere valuta bli borte.¹²⁵

Derfor var det ugunstig for Norge å gi slipp på det forbedrete bytteforholdet ovenfor Storbritannia, som devalueringen gav. Det er med dette utgangspunktet en kan forstå hvorfor den norske regjeringen mente at det på lang sikt var bedre for norsk økonomi å opprettholde den styrkede norske kronekursen ovenfor pundet i motsetning til en svekkelse av norsk krone

¹²² JT/ TS. 27 November 1967. Talt inn på bånd. Den britiske devalueringen. RA/S-3046/ D/ Db. L0094.

¹²³ 30 november 1967. Den britiske devalueringen. RA/S-3046/ D/ Db. L0094.

¹²⁴ JT/ TS. 27 November 1967. Talt inn på bånd. Den britiske devalueringen. RA/S-3046/ D/ Db. L0094.

¹²⁵ 30 november 1967. Den britiske devalueringen. RA/S-3046/ D/ Db. L0094.

som kunne utjevne den norske økonomiens prismessige konkurransevne i relasjon til Storbritannia.

Virkningene av devalueringene i 1967

Utenriksøkonomi og Kapitaltap

Den utenriksøkonomiske virkningen av ikke- devalueringsslinjen var at Norge ville oppleve et kapitaltap. Finansdepartementet hevdet at devalueringen av pundet førte til at tilgodehavender og gjeld i pund kom til å endre verdi målt i norske kroner. På kort sikt ville det bli et nettotap fordi de inngåtte avtalene måtte gjøres opp i den nye kursen. Det oppsto et konverteringstap da de norske fordringene på utlandet i devaluerte valutaer måtte benyttes til betalinger i ikke-devaluerte valutaer. Mye av Norges valutabeholdning var i pund. Den svakere pundkursen betydde at verdien av disse hadde blitt mindre. Det innebar at norske bedrifter fikk mindre igjen enn før ved transaksjoner til norske kroner.¹²⁶

De samlede pundtilgodehavender var på rundt 11, 5 milliarder kroner, som for det meste var skipsfartens certepartier. Den samlede pundgjelden var på 2 milliarder kroner. Dermed utgjorde den antatte netto- betalingen til Norge 9 milliarder kroner, ifølge Finansdepartementet. Devalueringssatsen på 14,3 % førte til et økonomisk tap på 1,3 milliarder kroner.¹²⁷

Imidlertid mente Finansdepartementet at det virkelige tapet ville bli mindre. Årsaken var at det ble antatt at på lengre sikt ville de britiske prisene bli tilpasset slik at tapet ikke kom til å bli permanent. Blant annet som følge av forhåndssalg ville tilgodehavender bli redusert med flere hundre millioner kroner.¹²⁸

Et annet moment var at statens utenlandsgjeld besto av 2,7 millioner pund, 3,8 millioner danske kroner og 40 millioner spanske pesetas. I forhold til den norske kronen ble denne gjelden mindre. Dette utgjorde en besparelse på ca. 8,6 millioner kroner. Det ble også antatt at ved forhåndssalg av valuta og kursklausuler kunne 200- 300 millioner kroner bli dekket. I forbindelse med skipsfarten ble det oppnådd en kursfortjeneste på gjeld i devaluerte valutaer.¹²⁹

¹²⁶ ØA/133. 24 November 1967. Finans- og Tolldepartementet. Virkningen av pundets og andre valutaers devaluering for norsk økonomi. S 1-2. RA/S-1005/ D/ Da. L0105.

¹²⁷ Ibid

¹²⁸ Ibid

¹²⁹ Handelsdepartementet. Valutaavdeling. Utvalg for utredning av tiltak i anledning av devalueringen av Pund Sterling. RA/S-3046/ D/ Db. L0094.

Konkurransesevne – handelsbalanse – eksport og import

Devalueringene i november svekket den norske prismessige konkurranseevnen. Finansdepartementet antok at hovedformålet med devalueringen var at for Norge sin del ble norske varer dyrere i pund, og britiske varer billigere i norske kroner. Denne svekkelsen av Storbritannias bytteforhold ville kunne bidra til en sterk økning av eksportvolumet og nedgang i importvolumet slik at de devaluerende lands betalingsbalanse ble forbedret. Dette fordret en svekkelse av de ikke- devaluerende lands handelsbalansen.¹³⁰

Regjeringen antok at devalueringen kunne virke til en nedgang i eksportvolumet, og reduksjon i eksportverdien regnet i de devaluerende valutaene. Konsekvensen var en samlet nedgang i eksportinntektene ovenfor land som Danmark og Storbritannia. Den hypotetiske nedgangen i eksportinntektene var 3, 5 %, noe som utgjorde ca. 375 millioner kroner, hvis prisene i de devaluerte valutaene forble uforandret. Tallet baserte seg på at verdien av vareeksporten uten skip var 10,4 milliarder kroner. Men dette var en teoretisk vurdering. Det var realistisk å forvente at det for noen varer ville bli en prisøkning på tvers av valutavekkelsene.¹³¹

Det var antatt at devalueringen førte til at den norske importen økte. De devaluerende landenes varer ble billigere. Dette gjorde de norske varene dyrere. Dette førte til høyere importforbruk, og lavere etterspørsel etter norske varer. Antageligvis ville norsk importkonkurrerende produksjon bli konkurrert ut på grunn av skjerpet konkurranse fra utlandet. Som nevnt senere om hvorfor Norge ikke devaluerte, påvirket devalueringene i større grad det norske hjemmemarkedet enn norsk eksportøkonomi. Dette innebar at importøkningen fra den konkurrerende importen økte mer i volum enn eksport ble redusert i volum.

Virkningen var Ifølge *Arbeidsutvalget for Nasjonalbudsjettet* at den norske betalingsbalansen på kort sikt ville bli svekket.¹³² Handelsdepartementet mente at forverringen av handelsbalansen betydde at Norges evne til å skaffe seg pundinntekter ble svekket. I tillegg kunne overføringen av eksportinntektene fra en devaluert valuta til den styrkede norske kronen

¹³¹ AF/ OEN/RW. 23.11.1967. Virkninger på vareeksporten av devalueringen av pund og danske kroner. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

¹³² ØA/134. 24. November 1967. Arbeidsutvalget for Nasjonalbudsjettet. Den økonomiske situasjonen etter devalueringen i Storbritannia, Danmark og andre land. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105

føre til et transaksjonstap. Det var på grunn av at de norske bedriftene fikk mindre igjen i norske kroner.¹³³

Den antatte nedgangen i eksportmengden og økningen i importmengden kunne føre til lavere aktivitetsnivå. Men den kontraktive virkningen på aktivitetsnivået ble større på de importkonkurrerende næringene enn de eksportkonkurrerende næringene.¹³⁴ Regjeringen antok at den lavere aktiviteten i de konkurranseutsatte næringene kunne medføre økt arbeidsledighet som til slutt kunne påvirke den skjermede næringen. Til tross for dette kunne en del av den kontraktive virkningen bli oppveid av økt privatkonsum ettersom reallønnen ville bli forbedret.¹³⁵

I forhold til svekket betalingsbalanse antok Finansdepartementet at Norges utenriksøkonomiske situasjon ikke ville endres fundamentalt.¹³⁶ Tanken bak dette var at pundinntektene ikke ville gå ned.¹³⁷ Det ble argumentert for at den markante svekkelsen i betalingsbalansen ville bli mindre i et lengre tidsperspektiv. Årsaken var at prisene ville bli regulert opp som en tilpasning til de nye valutakursene. Dette ville redusere omfanget av eksportinntekstapet. I tillegg til dette ville det forbedrede bytteforhold dempe de negative effektene av volumendringene i utenrikshandelen.¹³⁸

Den britiske devalueringen hadde appresiert den norske krone.¹³⁹ Opprettholdelsen av kronkursen innebar en bedring av bytteforholdet overfor utlandet. Dette førte til at eksporten i verdi ville øke totalt sett.¹⁴⁰ For et gitt eksportvolum kunne Norge importere mer. Sagt på en annen måte kunne Norge gi fra seg en mindre varemengde til de devaluerende landene for å få

¹³³ 22.11.67. Utkast. Tall har på Hand. Hva devalueringen vil innebære for vår handelsbalanse. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

¹³⁴ JT/ ICA. 22.11.1967. Virkningen på vårt varebytte overfor utlandet av devalueringen. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094. Og 22.11.67. Utkast. Tall har på Hand. Hva devalueringen vil innebære for vår handelsbalanse. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

¹³⁵ JT/ ICA. 23.11.1967. Virkningen av devalueringen på aktivitetsnivået i Norge. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

¹³⁶ ØA/133. 24 November 1967. Finans- og Tolldepartementet. Virkningen av pundets og andre valutaers devaluering for norsk økonomi. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105.

¹³⁷ 22.11.67. Utkast. Tall har på Hand. Hva devalueringen vil innebære for vår handelsbalanse. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

¹³⁸ ØA/133. 24 November 1967. Finans- og Tolldepartementet. Virkningen av pundets og andre valutaers devaluering for norsk økonomi. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105.

¹³⁹ 22.11.67. Utkast. Tall har på Hand. Hva devalueringen vil innebære for vår handelsbalanse. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

¹⁴⁰ ØA/134. 24 November 1967. Arbeidsutvalget for Nasjonalbudsjettet. Den økonomiske situasjonen etter devalueringen i Storbritannia, Danmark og andre land. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105

samme pundinntekt som før.¹⁴¹ Betydningen av dette var en realøkonomisk gevinst som kom forbrukeren og den skjermede næringen til gode i form av billigere importvarer.¹⁴² I 1967 hadde bytteforholdet for varer og tjenester blitt forbedret med 0,5 %.¹⁴³ Dette skapte en inntektsomfordeling der den konkurranseutsatte næringen i eksporten og innenriks fikk mindre inntekter. Samtidig fikk den skjermede næringen, del av økonomien som ikke var utsatt for konkurranse fra utlandet, bedre betingelser på grunn av lavere importpriser.¹⁴⁴ Importverdien i pund ble lavere for Norge sin del. Det var tvilsomt at det ble høyere importbeløp regnet i utenlandsk valuta. Det var antatt at den norske importen fra de devaluerende landene ville bli billigere. Konsekvensen var at den totale importverdien ikke økte som følge av devalueringen.¹⁴⁵

Den økonomiske utviklingen i Norge

Devalueringene og den amerikanske innstramningen i det internasjonale kredittmarkedet utløste noe lavere økonomisk aktivitet fra 1967–1968 for den norske økonomien.¹⁴⁶ I 1968 økte bruttonasjonalproduktet med 3,8 % imot veksten på 5, 8 % i 1967. Finanskomiteen hadde merket seg at veksten i 1968 var lavere enn tidligere år. Den innenlandske etterspørselen steg lite. Dette viste seg ved at industriproduksjonen bare økte med 2, 8 %. Bruttoinvesteringene gikk ned med 8,6 % i 1969. På samme tid hadde det private forbruket økt noe mindre i 1968 enn i 1967.¹⁴⁷

Det stramme arbeidsmarkedet i Norge ble mindre stramt i 1968. Regjeringen mente at arbeidsledigheten som lå på et meget lavt nivå i 1966 og 1967 hadde økt noe i 1968.¹⁴⁸

¹⁴¹ 22.11.67. Utkast. Tall har på Hand. Hva devalueringen vil innebære for vår handelsbalanse. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

¹⁴² ØA/133. 24 November 1967. Finans- og Tolldepartementet. Virkningen av pundets og andre valutaers devaluering for norsk økonomi. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105

¹⁴³ ØA/35. 25 mars 1968.3. Hovedlinjer i den økonomiske politikk og utvikling. b. vurderingen av den økonomiske situasjonen. RA/S-1005 D/Da/L0106.

¹⁴⁴ JT/ ICA. 23.11.1967. Virkningen av devalueringen på aktivitetsnivået i Norge. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

¹⁴⁵ Ibid

¹⁴⁶ 25.11.1968.EB/KC. Salderingsproposisjonen. 1. Den økonomiske situasjonen sammenholdt med Nasjonalbudsjettets forutsetninger. RA/S-3046/ D /Db/L0043.

¹⁴⁷ Stortinget. Budsjett- Innst. S. IV. (1968-1969). Innstillingen fra Finanskomiteen om revidert Nasjonalbudsjett 1969. (St. meld. Nr. 74). 19 juni 1969. RA/S-3046/ D /Db/L0043.

¹⁴⁸ Hovedtrekk i utviklingen. I perioden 1966/ 69. RA/S-1005/D/Da/L0099. 25.11.1968.EB/KC. Salderingsproposisjonen. 1. Den økonomiske situasjonen sammenholdt med Nasjonalbudsjettets forutsetninger. RA/S-3046/ D /Db/L0043.

Økningen i sysselsettingen hadde gått ned fra september 1966–september 1967 til september 1967–september 1968, fra 25600 til på 7400. Den svakere veksten kunne forklares med en ``uvanlig kraftig`` økning innenfor bygge- og anleggsvirksomheten i 1967. Svakest hadde sysselsettings- økningen vært i industrien, sjøfart, skogbruk, fiskeri og tekstilnæringen. Det hadde vært en særlig sterk sysselsetningsnedgang innenfor tekstil, skipsindustri og fisketilvirking. Dette betyr at det var problemene i disse næringene som hadde gitt utslag i arbeidsmarkedet.¹⁴⁹

Dette impliserte økt arbeidsledighet fra 1967 til 1968, spesielt for menn og i distriktene. Kommunalministeren påpekte i regjeringskonferansen 4. november 1968 at problemene i arbeidsmarkedet var geografisk differensiert til distriktene.¹⁵⁰ Fylkene utenom Oslo og Akershus sin andel av økningen av lønnstakere fra april 1966- april 1967 var 68 %. Derimot falt denne andelen fra perioden april 1966- april 1968 til 53 %.¹⁵¹ Ved utgangen av oktober 1968 var det 14 tusen arbeidsledige imot 9250 uten arbeid i oktober 1967.¹⁵² For eksempel var det registrert 10 900 i mai 1968, noe som utgjorde 0,7 % av arbeidskraften, noe som var det høyeste tallet siden mai 1959. I årene 1960–1967 var maitallet gjennomsnittlig 7450 arbeidsledige.¹⁵³

Den økte arbeidsledigheten var et resultat av regjeringens ikke- devalueringslinje. Norsk økonomisk avhengighet av konjunkturutviklingen i utlandet skapte tilpasningsproblemer, noe som førte til redusert kapasitetsutnyttelse. Sammenlignet med utlandet var det derimot relativt høy kapasitetsutnyttelse, ettersom den norske arbeidsledigheten var lavere enn i de fleste andre land.¹⁵⁴

Til tross for økt arbeidsledighet i 1968, gikk ikke den totale sysselsettingen ned. Men økningen i sysselsettingen gikk ned. Sysselsetningen var like høy som før i den tjenesteytende næringen.¹⁵⁵ Betydningen av dette var at den tjenesteytende næring, samt eksporten av

¹⁴⁹ SS/ JT/ ICA. 18 juni 1968. Arbeidsmarkedet ved utgangen av april 1968. RA/S-3046/ D /Db/ L0090

¹⁵⁰ Til regjeringskonferanse 4 november 1968. Kommunalministerens notat av 30.10.1968. ArE/EG.1.11.1968. I Tiltak i forbindelse med sysselsettingssituasjonen. RA/S-3046/ D/ Db/ L0044

¹⁵¹ SS/ JT/ ICA. 18 juni 1968. Arbeidsmarkedet ved utgangen av april 1968. RA/S-3046/ D /Db/ L0090

¹⁵² 25.11.1968.EB/KC. Salderingsproposisjonen. 2. Etterspørselen etter varer og tjenester. RA/S-3046/ D /Db/L0043

¹⁵³ 8 juni 1968. Registrerte arbeidsløse pr. utgangen av mai 1968. RA/S-3046/ D /Db/ L0090

¹⁵⁴ SS/ JT/ ICA. 18 juni 1968. Arbeidsmarkedet ved utgangen av april 1968. RA/S-3046/ D /Db/ L0090

¹⁵⁵ 25.11.1968.EB/KC. Salderingsproposisjonen. 2. Etterspørselen etter varer og tjenester. RA/S-3046/ D /Db/L0043

aluminium, var den økonomiske motoren for Norge i 1968. Sysselsettingen i tjenesteytende næring gjenspeilte den sterke økningen av kvinnelige arbeidstakere. 82 % av den totale økningen av lønnstakere i perioden april 1967 til april 1968 var kvinner. Dette betyr at sysselsettingen av kvinnene opprettholdt og økte produksjonen i Norge.¹⁵⁶ Denne veksten var i stor del sentrert rundt Oslofjordområdet.¹⁵⁷ Tallet på sysselsatte kvinner i Akershus/ Oslo utgjorde 38,6 % av den totale sysselsetting- søkningen i april 1968.¹⁵⁸

Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett at den norske regjeringen antok at den britiske regjeringens motiv for å devaluere var å svekke britisk kjøpekraft, styrke britisk hjemmeindustri og redusere de britiske eksportprisene for å styrke den britiske betalingsbalansen. Borten- regjeringen sine vurderinger var at devalueringen på kort sikt kunne svekke norsk konkurransevne, påføre Norge et kapitaltap ovenfor Storbritannia, redusere eksportmengden og øke importmengden. På lang sikt trodde ikke regjeringen i Norge at Storbritannia kunne oppnå bedre betalingsbalanse fordi det svekkete bytteforholdet ville redusere valutainntektene. Devalueringen endret ikke fundamentalt Norges utenriksøkonomiske situasjon. Regjeringen antok at på lang sikt kunne betalingsbalansen bli styrket. Det forbedrede bytteforholdet betydde økte eksportinntekter i verdi, og lavere importkostnader i verdi samlet sett. I året etter devalueringen ble det en svakere økning i sysselsetting i Norge sammenliknet med foregående år. Flere ble også arbeidsledige. Likevel, den totale sysselsettingen i Norge gikk *ikke* ned, noe som kan forklares med at stadig flere kvinner gikk inn i arbeidslivet, spesielt innenfor tjenesteytende næringer, samt fortsatt sterk aluminiumsindustri.

¹⁵⁶ SS/ JT/ ICA. 18 juni 1968. Arbeidsmarkedet ved utgangen av april 1968. RA/S-3046/ D /Db/ L0090

¹⁵⁷ 25.11.1968.EB/KC. Salderingsproposisjonen. 2. Etterspørselen etter varer og tjenester. RA/S-3046/ D /Db/L0043

¹⁵⁸ SS/ JT/ ICA. 18 juni 1968. Arbeidsmarkedet ved utgangen av april 1968. RA/S-3046/ D /Db/ L0090

4. Hvorfor valgte regjeringen å ikke devaluere

Innledning

I dette kapitlet drøfter jeg hvorfor den norske regjeringen valgte å ikke følge britenes eksempel. Direktør Kåre Pettersen i den norske bankforening hadde rett etter at den britiske regjeringen informerte om devalueringen av pundet den 18. november 1967, sagt til NRK at regjeringens valg berodde på politiske hensyn fremfor den norske kronens stilling.¹⁵⁹ Hvilke politisk-økonomiske hensyn var det snakk om? Det var de politiske målene bak den økonomiske politikken som førte til at Borten-regjeringen ikke devaluerte.

Kåre Willoch påstår i *Myter og Virkelighet* at det viste seg at ikke-devalueringslinjen var den gunstige løsningen. Den bidrog til å dempe pris- og kostnadsstigningen innenlands fordi importvarer som ble betalt i pund eller danske kroner ble billigere målt i norske kroner.¹⁶⁰ Jeg hevder at den norske regjeringen besluttet å avstå fra å devaluere fordi størsteparten av Norges handelspartnere ikke devaluerte. Jeg påstår at ikke-devalueringslinjen var Borten-regjeringens beste alternativ i responsen på den britiske devalueringen. Den borgerlige regjeringen mente at appresieringen av kronen førte til mindre negative konsekvenser enn det en devaluering av den norske kronen hadde gitt.

Regjeringens beslutning om å ikke devaluere baserte seg på de politiske målene for den norske økonomien. Da den norske regjeringen ikke devaluerte tok de hensyn til å dempe pris- og lønnsstigningen, og forhindre at den totale betalingsbalansen ble forverret. Regjeringen mente det var rasjonelt å ikke devaluere for å optimere målsetningene i økonomien, gitt devalueringene i 1967.¹⁶¹

Hans Otto Frøland sin avhandling *Korporativt kompromiss gjennom korporativt konsert. Tariff- og inntektspolitikk i LO- NAF. Området 1950–1965*, fra 1992, gir en viktig forklaring på inntektspolitikken betydning for norsk økonomisk politikk. Avhandlingen handler om tariffoppgjørene mellom Landsorganisasjon (LO) og Norges Arbeidsgiverforening (NAF) i perioden fra den britiske devalueringen i 1949 til regjeringsskiftet i 1965. Frøland forstår tariffpolitikk som den politikk som LO og NAF førte for å fastsette lønns- og arbeidsvilkårene. Det andre er inntektspolitikk som Frøland definerer som regjeringens politikk for å begrense

¹⁵⁹ i 1 (devaluering) 2. RA/ PA -1451/ D /Dh L0003

¹⁶⁰ Kåre Willoch. *Myter og Virkelighet*. Cappelen. 2002. 131- 133

¹⁶¹ Øyvind Østerud, Kjell Goldmann, Mogens N. Pedersen (red). *Statsvitenskapelige Leksikon*. Universitetsforlaget, Oslo, 1997. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008121704060, s. 215

kostnadsveksten. I min oppgave er inntektspolitikken interessant for å forklare hvorfor den norske regjeringen ikke valgte å devaluere i 1967.¹⁶²

Avgjørelsen om å ikke devaluere den norske kronen

Den 19. november 1967 sammenkalte statsminister Per Borten til en konferanse mellom regjeringen, parlamentariske gruppeførere, Lagtingspresident Bent Røiseland og representanter fra de ulike regjeringspartiene i Stortinget for å diskutere den britiske devalueringen. Regjeringskonferansen den 19. november 1967 besluttet at den ikke skulle følge det britiske pundet. Regjeringen tok sine beslutninger etter at Norges Banks direksjon (NBD) hadde frarådet en norsk devaluering den 18 november 1967. Det ble også holdt et møte samme dag i *Rådet for internasjonalt Økonomisk Samarbeid (RØS)* i Utenriksdepartementet med Handelsministeren. Hovedinntrykket var at Norge ikke burde devaluere.¹⁶³

Kåre Willoch skriver at hvis den norske regjeringen fulgte britene og benyttet anledningen til å devaluere ville det styrke norske eksportnæringer og skipsfarten på kort sikt, ved å gi dem flere norske kroner for de inntektene de fikk i fremmed valuta.¹⁶⁴

Generalkonsul Østbye fra *Norges Eksportråd* mente i RØS den 19 november 1967 at det generelt sett var en fordel å beholde den norske kronekursen.¹⁶⁵

Borten- regjeringen hadde lagt mer vekt på de langsiktige virkningene enn de kortsiktige virkningene. Den norske regjeringen mente at fordelene ved en devaluering var forbigående, mens skadene av kostnadsvirkingene ville overstige de positive devalueringseffektene. Dette betyr at regjeringen mente at de totale negative konsekvensene på lang sikt ville bli mer alvorlig av å devaluere, enn de kortsiktige negative virkningene av å ikke devaluere. Det var ugunstig for regjeringen å gi slipp på det forbedrede bytteforholdet i forhold til Storbritannia.¹⁶⁶ Norges Bank skrev at på kort sikt ville en devaluering lette avsetningsproblemene for de de tradisjonelle næringene. På lengre sikt mente Norges Bank at de inntektsmessige fordelene av en devaluering av den norske kronen ikke kunne bli ivarettatt. NBD antok at økningen i kostnadsnivået som

¹⁶² Hans Otto Frøland. Korporativt kompromiss gjennom korporativt konsert. Tariff- og inntektspolitikk i LO-NAF. Området 1950- 1965, Universitet i Trondheim- AVH, Trondheim, 1992. 1

¹⁶³ Devalueringen av Pundet. Regjeringskonferanse 19 november 1967 nr 97. RA/S-1005/A/Aa/L0025.

¹⁶⁴ Kåre Willoch. *Myter og Virkelighet*. Cappelen. 2002. 131-133

¹⁶⁵ Referat. Fra møtet i Rådet for Internasjonalt Økonomisk Samarbeid. 19 november 1967. RA/ PA -1451/ D /Dh/ L0003

¹⁶⁶ Devalueringen av Pundet. Regjeringskonferanse 19 november 1967 nr 97. RA/S-1005/A/Aa/L0025:

følge av en devaluering kunne nøytralisere devalueringens fordeler for blant annet treforedlingen, skipsbyggingen, tekstilnæringen og jern- og stål.¹⁶⁷ Kåre Willoch mente at en norsk devaluering ville føre til dyrere importvarer og sterkere pris- og lønnsstigning som kunne spise opp fordelene ved en devaluering.¹⁶⁸

Jeg har nevnt i kapitel tre at Finansdepartementet og Devalueringsutvalget mente at det kunne skje en prisforhøyelse i de devaluerende land. Dette ville redusere virkningene av den opprinnelige devalueringen.¹⁶⁹ Årsaken var at importprisene for de devaluerende landene over tid ville bli dyrere. Dette kunne innebære store kostnadsøkninger i form av høye lønnskrav. For de ikke- devaluerende landene sin del kunne lavere importpriser gi lavere inntektsøkninger som kunne gi dempet økning på eksportprisen. Konsekvensen var at det på lengre sikt ville skje en utjevning av devalueringsvirkningene mellom de devaluerende landene og de ikke- devaluerende landene.¹⁷⁰

Det som er interessant å merke seg var at de politisk- økonomiske hensyn førte til at den norske regjeringen ønsket å gi Storbritannia en ``start- fordel`` av sin devaluering.¹⁷¹ Dette virket som en politisk- økonomisk solidarisk handling. Det naturlige hadde vært at Norge ville svart med å devaluere for å unngå at norske eksportvarer ble dyrere enn varene fra de devaluerende landene.

Nasjonal prestisje spilte også inn på regjeringens avgjørelse. Banksjef Sven Vig mente at det som talte imot en devaluering av kronen var at det kunne føre til svekket tillit i utlandet. Dette kunne redusere muligheten for ta opp lån i utlandet. I tillegg var det fare for svekket tillit innenlandsk. Dette kunne forhindre Norges deltakelse i den internasjonale liberalisering av kapitaltransaksjonene. Årsaken var at en svakere krone kunne føre til at kapital ble flyttet ut fra Norge. For å forhindre reduksjon i valutabeholdningen måtte Norge ta i bruk flere

¹⁶⁷ 1 september 1967. Norges Bank direksjonen. Handelsdepartementet. Den norske kronens stilling ved en eventuell punddevaluering. RA/ PA -1451/ D /Dh/ L0003

¹⁶⁸ Kåre Willoch. *Myter og Virkelighet*. Cappelen. 2002. 131-133

¹⁶⁹ ØA/133. 24 November 1967. Finans- og Tolldepartementet. Virkningen av pundets og andre valutaers devaluering for norsk økonomi. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105.

¹⁷⁰ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 3. Devalueringens virkninger for Norge. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L0116.

¹⁷¹ Statsminister Bortens innlegg i Stortinget. 28 november 1967. S 2-3. RA/ PA -1451/ D /Dh L0003

kapitalrestriksjoner. Dette betydde at en styrking av kronen ovenfor pundet var nødvendig for å bevare tilliten til kronens verdi ovenfor andre valutaer.¹⁷²

Ikke- devalueringlinjen baserte seg på en balanse mellom nasjonale hensyn og hensynet til internasjonal økonomi. I et regjeringsdokument uten navn forklares det at den norske regjeringen ikke valgte å devaluere på grunn av hensynet til å stabilisere verdensøkonomien. Dette berodde på at den norske regjeringen ønsket at Storbritannia skulle få muligheten til å styrke sin konkurransevne for å gjenopprette sin betalingsevne.¹⁷³ Handelsdepartementet mente at det var i regjeringens interesse at den britiske devalueringen fikk den virkning som ble tilsiktet.¹⁷⁴ *Arbeidsutvalget for Nasjonalbudsjettet* (AN) mente at grunnlaget for å forbedre Storbritannias driftsbalanse ovenfor utlandet var at andre land ikke gjennomførte devaluering.¹⁷⁵ Det var et ønske om å forhindre for mange paritetsendringer som kunne skape uforutsigbare forhold i valuta-relasjonene.¹⁷⁶ Årsaken var at tiltak for å beskytte sin egen betalingsbalanse mot devalueringens virkning kunne umuliggjøre den nødvendige styrkingen av britisk eksportnæring.¹⁷⁷ Handelsdepartementet anførte at en sterkere britisk økonomi betydde en stimulans for den økonomiske utviklingen i verden. På lang sikt var det for Norge av betydning at Storbritannia fikk mulighet til å gjenopprette sin økonomi. Årsaken var at Storbritannia isolert sett var Norges viktigste handelspartner. Bedre økonomi i Storbritannia ville bidra til å øke Norges eksportinntekter. I tillegg hadde britisk økonomi påvirkning på mange land som tilslutt påvirket den totale forutsetningen for norsk eksport.¹⁷⁸

Et annet moment var at den britiske devalueringen ikke førte til en fundamental ulikevekt i norsk økonomi. RØS mente at dersom Norge hadde bestemt seg for å devaluere måtte regjeringen få samtykke fra det Internasjonale Valutafondet. Ovenfor Det internasjonale

¹⁷² Fra møtet i Rådet for Internasjonalt Økonomisk Samarbeid. Søndag 19. november 1967. .RA/ PA -1451/D/ Dh/ L0003.

¹⁷³ i 1 (devaluering) 2 . RA/ PA -1451/ D /Dh L0003

¹⁷⁴ Departementet for Handel og Skipsfart. St. Meld. Nr. 23 (1967- 1968). Og Innst. S. 217. (1967-1968) (St. Meld, nr. 23)

¹⁷⁵ ØA/134. 24 November 1967. Arbeidsutvalget for Nasjonalbudsjettet. Den økonomiske situasjonen etter devalueringen i Storbritannia, Danmark og andre land. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105.

¹⁷⁶ i 1 (devaluering) 2 . RA/ PA -1451/ D /Dh L0003

¹⁷⁷ ØA/134. 24 November 1967. Arbeidsutvalget for Nasjonalbudsjettet. Den økonomiske situasjonen etter devalueringen i Storbritannia, Danmark og andre land. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105.

¹⁷⁸ Departementet for Handel og Skipsfart. St. Meld. Nr. 23 (1967- 1968). Og Innst. S. 217. (1967-1968) (St. Meld, nr. 23)

Valutafondet måtte den norske regjeringen godtgjøre for at den britiske devalueringen hadde skapt ``fundamental disequilibrium``. Danmark hadde devaluert på grunn av indre fordelingshensyn ettersom jordbrukets inntekter ville bli redusert av den britiske devalueringen. Norge kunne ikke argumentere for at det hadde oppstått en fundamental ubalanse. Den internasjonale lavkonjunkturen på 1960- tallet hadde i liten grad påvirket den norske økonomien. Den norske økonomien hadde vært kjennetegnet av ekspansjon ved økt eksport.¹⁷⁹ I 1966 og 1967 hadde Norge opplevd en sterk økonomisk vekst med ``usedvanlig`` høy sysselsetning med tilsvarende lav arbeidsledighet. Regjeringen mente derfor at en devaluering ikke var nødvendig for å stimulere den økonomiske aktiviteten.¹⁸⁰

Handelspartnernes andel og det norske driftsunderskudd

Noe av det norske handlingsrommet skyldes at flesteparten av handelspartnerne ikke devaluerte. Mesteparten av norsk eksport og import ble bestemt av relasjonen til de ikke-devaluerende landene.¹⁸¹ NBD hadde tilrådet Borten- regjeringen å ikke devaluere og at det norske standpunktet måtte være avhengig av hvordan de viktigste handelspartnerne, foruten Storbritannia, forholdt seg. Direksjonens synspunkt var at dersom de andre landene ikke devaluerte, burde Norge følge samme linje.¹⁸² Dette medførte at den norske regjeringen bestemte seg for å fastholde kronkursen fordi de viktigste handelspartnerne valgte å ikke svekke sine valutaer.¹⁸³

Direktør Arne Troisdahl i Norges Handelsstands Forbund sa i møtet den 19. november 1967 i RØS sa at handelsnæringens interesser ikke var tjent med en norsk devaluering. Direktør Sjøiland i NKL mente at en devaluering ikke var gunstig. NKL hadde interesse av at den norske kronen kom best ut i forhold til dollar og tysk mark.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Referat. Fra møtet i Rådet for Internasjonalt Økonomisk Samarbeid. 19 november 1967. RA/ PA -1451/ D /Dh/ L0003

¹⁸⁰ RA/ PA -1451/ D /Dh/ L0003

¹⁸¹ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 2. Den norske kronens kurs. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L0116.

¹⁸² 1 september 1967. Norges Bank direksjonen. Handelsdepartementet. Den norske kronens stilling ved en eventuell punddevaluering. RA/ PA -1451/ D /Dh L0003

¹⁸³ 10 Januar 1968. Finansdepartementet, Økonomiavdelingen. Handelsdepartementet. 32/67 Ø. EB/ICA. Stortingsmeldingen om Verdensbanken M.V. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

¹⁸⁴ Referat. Fra møtet i Rådet for Internasjonalt Økonomisk Samarbeid. 19 november 1967. RA/ PA -1451/ D /Dh/ L0003

Jeg har argumentert for at Borten- regjeringens vurdering av den britiske devalueringen tilsa at en svekkelse av pundet ikke ville gi økte eksportinntekter for Storbritannia. Økonomene i Finansdepartementet antok at eksportkvantumet måtte øke mer enn devalueringsgraden for at eksportinntektene skulle være lik som før devalueringen. Økonomene trodde derfor at det var urealistisk at eksportmengden kunne øke så mye at eksportinntektene ble høyere enn før pundet ble satt ned. Devaluering innebærer en svekkelse av bytteforholdet. Dette betydde at hvis Norge hadde valgt å devaluere ville den totale importen blitt dyrere, og de potensielle inntektene for eksporten blitt mindre, noe som kunne bidra til å øke handelsunderskuddet.¹⁸⁵ En devaluering av kronen kunne gi høyere betalingsunderskudd.

Dette betyr at de norske eksportørene ikke fikk en fordel av lavere kronekurs. Bjarne Ytterhus antar at ved en svak kronekurs vil eksportørene få mere igjen ved veksling ifra utenlandsk valuta. Tilsvarende betyr dette at ved høy kronekurs får eksportørene mindre igjen i norske kroner. Men Finansdepartementet mente at svekkelsen i bytteforholdet og økningen i kostnadsnivået tilsa lavere valutainntekter.¹⁸⁶

På lang sikt var det statsfinansielt umulig å devaluere. Derfor måtte regjeringen i et statsfinansielt perspektiv opprettholde kronekursen for å ikke øke den reelle statsgjelden. Det var lite hensiktsmessig for Norge å svekke sitt bytteforhold fordi den totale handelsbalansen og driftsbalansen i større grad ville bli svekket ved en devaluering enn en appresiering. Forutsetningen var at flesteparten av Norges handelspartnere ikke devaluerte. Resultatet av dette var at mesteparten av norsk eksport og import var knyttet til de ikke- devaluerende landene. Denne betraktningen ble tillagt større vekt fordi en stor del av gjelden var tilhørende land som ikke endret pariteten på sin valuta, som for eksempel USA. For øvrig kunne det også tenkes at den mulige appresieringen av kronen ville føre til en reell reduksjon av driftsunderskuddet.¹⁸⁷

Bakgrunnen for dette var at, slik sentralbanksjef Erik Brofoss formulerte seg at, ``den tradisjonelle sterke tilknytningen til britisk økonomi``, gradvis hadde blitt svekket. Blant annet var det utvikling mot at Sverige tok inn på Storbritannia som viktigste importør av norsk eksport. Noe annet var at pundandelen av skipsfartens fraktinntekter hadde blitt redusert fra 60

¹⁸⁵ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 2. Den norske kronens kurs. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L0116.

¹⁸⁶ Ytterhus, Bjarne E. Samfunnsstyring og økonomisk politikk, 7. utgave, 2001, s. 230- 232

¹⁸⁷ ibid

% i 1960 til 35 % i 1967, noe som skyldes den tilsvarende økningen i dollarandelen av skipsfartens fraktinntekter. Denne utviklingen hadde Norges Bank fulgt opp ved å forlate tilknyttingen av den norske kronen til pund, mot en fastsettelse av kronen til den amerikanske dollaren.¹⁸⁸

Hensynet til konkurranseevnen og kostnadsutviklingen

En annen årsak til ikke- devalueringlinjen var lønnsperspektivet på konkurranseevnen. Ved vurderingen hadde regjeringen lagt stor vekt på hensynet til kostnadsutviklingen.¹⁸⁹ Det samme hadde Devalueringutvalget gjort¹⁹⁰ Direktør Erik Brofoss uttalte ved representantskapsmøte i Norges Bank den 5 februar 1968 at, `` Det var hensynet til en betenkelig trend i kostnadsutviklingen som motiverte myndighetenes holdning til devalueringsspørsmålet``.¹⁹¹ Det var ikke de dårligere handelsbetingelsene som truet konkurranseevnen i størst grad. Derimot var det lønnsnivået som utgjorde den viktigste faktoren for den norske konkurranseevnen.

En viktig bakgrunn for Borten- regjeringens standpunkt var at Norge opplevde et høyt etterspørselspress. Et høyt forbruk hadde presset kostnadsnivået opp og hadde bidratt til høy lønnsøkning. Ifølge et sammendrag av Stortingsmeldingen om Nasjonalbudsjettet hadde den økonomiske utviklingen i 1966 vært preget av høy etterspørsel, noe som hadde gitt sterk produksjonsvekst. Denne veksten hadde medført sterk grad av faktisk produksjonsutnyttelse av den potensielle kapasiteten i samfunnet.¹⁹²

Direktør Østberg i NAF minnet ved møtet den 19. november 1967 i RØS om at det hadde funnet sted en kostnadsstigning `` med en helt annen dimensjon enn de siste ti år``.¹⁹³ I 1967 fant det sted en svekkelse av norsk konkurranseevne. De samlede lønnskostnadene per produserte enheter i industrien hadde økt raskere i 1966–1967 enn resten av 1960-tallet.

¹⁸⁸ Den økonomiske situasjonen. Foredrag av direktør Erik Brofoss på Norges Bank representantskapsmøte 5 februar 1968, s 5-11, 14-15

¹⁸⁹ Statsminister Bortens innlegg i Stortinget. 28 november 1967. s 6. RA/ PA -1451/ D /Dh L0003

¹⁹⁰ ØA/14. 3 Februar 1968. Finansministeren. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Innstillingen fra Devalueringutvalget. RA/S-1005 D/Da/L0106.

¹⁹¹ Den økonomiske situasjonen. Foredrag av direktør Erik Brofoss på Norges Bank representantskapsmøte 5 februar 1968. 5

¹⁹² ØA/36. 10 Mars 1967. Finans- og Tolldepartementet. Stortingsmelding om gjennomføringen av Nasjonalbudsjettet. 1. Sammendrag.

¹⁹³ Referat. Fra møtet i Rådet for Internasjonalt Økonomisk Samarbeid. 19 november 1967. RA/ PA -1451/ D /Dh/ L0003

Samtidig var kostnadsøkningen lavere i andre land enn Norge i 1966–1967. Derimot hadde lønnskostnadene fra 1960- 1966 i Norge steget like mye som utlandet.¹⁹⁴

Ved møtet den 19. november 1967 i RØS pekte Ekspedisjonssjef Hermod Skånland i Finansdepartementet på at en devaluering kunne skape en uheldig kostnadsutvikling. En svekket norsk krone ville gitt dyrere importpriser. Norges Bank mente at ved en norsk devaluering ville 75 % av den norske importen måtte ha skjedd til høyere priser uttrykt i norske kroner.¹⁹⁵

Høyere importpriser kunne bidra til forhøyelse av det norske prisnivået. Ved lønnsoppgjøret i 1968 kunne det bli en potensiell kostnadsstigning.¹⁹⁶ Det var på grunn av indekssklausuler i tariffavtalene som kunne gi høy lønnsøkning ved en norsk devaluering. Dette ville medføre svekket konkurranseevne.¹⁹⁷

I Statsministerens foredrag om konkurranseevnen i relasjon til kostnadsutviklingen den 5. november 1968, sa Borten at Norge hadde en utadvendt økonomi, ettersom Norge hadde en større del av utenrikshandelen i relasjon til innenriksproduksjonen enn de fleste andre industriland. Dette medførte at det var spesielt viktig å opprettholde konkurranseevnen overfor utlandet, for å skape balanse i utenriksøkonomien. En målbar faktor som var av betydning for konkurranseevnen var utviklingen i lønnskostnadene per produserte enhet.¹⁹⁸ Målet var å unngå en sterkere kostnadsøkning enn andre land fordi det ville svekke de norske bedriftenes konkurranseevne.¹⁹⁹

Ifølge Einar Lie var hensynet til lønns- og kostnadsøkning sentral i norsk makroøkonomisk politikk. Jeg mener at dette kan knyttes til Hovedkursteorien.

¹⁹⁴ O. So/ KM. 5 November 1968. Statsministerens foredrag. Konkurranseevnen- Kostnadsutviklingen. RA/S-3046/ D/ Db/ L0121

¹⁹⁵ Den økonomiske situasjonen. Foredrag av direktør Erik Brofoss på Norges Bank representantskapsmøte 5 februar 1968. 13

¹⁹⁶ Referat. Fra møtet i Rådet for Internasjonalt Økonomisk Samarbeid. 19 november 1967. Og RA/ PA -1451/ D /Dh/ L0003. Devalueringen av Pundet. Regjeringskonferanse 19 november 1967 nr 97. RA/S-1005/A/Aa/L0025

¹⁹⁷ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 2. Den norske kronens kurs. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L10116.

¹⁹⁸ O. So/ KM. 5 November 1968. Statsministerens foredrag. Konkurranseevnen- Kostnadsutviklingen. RA/S-3046/ D/ Db/ L0121

¹⁹⁹ 10 Januar 1968. Finansdepartementet, Økonomiavdelingen. Handelsdepartementet. 32/67 Ø. EB/ICA. Stortingsmeldingen om Verdensbanken M.V. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

Hovedkursteorien ble utviklet av Odd Aukrust i 1966. Den skilte den konkurranseutsatte næringen og den skjermete næringen i en tosektormodell. Harald Berntsen forklarer at hovedkursmodellen gikk ut på at tariffoppgjørene først ble gjennomført i de konkurranseutsatte næringene. Forhandlingene skulle fastsatte lønnsøkningen for alle andre bransjer.²⁰⁰ Årsaken var at regjeringen ønsket å unngå at den skjermede næringen skulle komme til høye lønnsfastsettelse som kunne presse kostnadsnivået opp og som ville redusere konkurranseevnen til konkurranseutsatt sektor.²⁰¹

Frøland mener at det var en forestilling i LO, NAF og regjeringen om at det fantes en økonomisk ramme for inntektsoppgjørene. Den bygget på en forutsetning om at lønn var en faktor for etterspørsel og kostnader i økonomien. Den realøkonomiske rammen var veksten i det samlede tilbudet av varer og tjenester. Målet var at lønnsutviklingen ikke skulle bli høyere enn den økonomiske veksten. Ifølge teorien ville ikke lønnsutviklingen skape kostnadspress så lenge den ikke oversteg den økonomiske veksten.²⁰²

Den grunnleggende tanken var at de innenlandske prisene i en liten åpen økonomi, som Norge, ble bestemt av det internasjonale prisnivået. Det vil si at prisene i Norge ble diktert av prisene i utlandet.²⁰³ En styrket krone kunne dempe prispresset i økonomien. Gjennom styrkingen av kronen skulle forbrukervarene bli billigere. Dette tilsa lavere inflasjon. Dette skapte betingelser for lavere lønnskostnader. Dette førte til mindre kostnadsstigning for bedriftene. Resultatet skulle dempe forverringen av konkurranseevnen. Dette tiltross for at styrkingen av kronen betyr dyrere norske varer som tilsier mindre etterspørsel etter norsk eksport.

Dette betyr at valutavirkningens betydning på konkurranseevnen ble ansett som mindre alvorlig enn kostnadsøkningens virkning på konkurranseevnen. Dette førte til at Borten-regjeringen ikke forsøkte unngå at norske varer ble dyrere i pund, for å unngå at de billigere britiske varer utkonkurrerte de norske varene målt i valutaverdien. Dette valget baserte seg på at regjeringen vektla de langsiktige perspektivene. På kort sikt var det ønskelig at de norske varene ikke ble dyrere i pund ovenfor britiske varer. Men på lengre sikt antok regjeringen at lønnsstigningen ble mer utslagsgivende for eksportprisene. Betydningen av dette var at

²⁰⁰ Berntsen, 2007, s. 245- 251

²⁰¹ Lie, 2012, s. 107-108

²⁰² Frøland, 1992, s. 41

²⁰³ Lie. 2012, s. 107-108

regjeringen hadde liten tro på at konkurranseevnen kunne bli forbedret gjennom svakere kronkurs. Konsekvensen var at hensynet til kostnadene ble mer vektlagt enn hensynet til å unngå svekkete betingelser i priskonkurransen.

Dempe prispresset

Borten- regjeringen brukte appresieringen av den norske kronen til å redusere kostnadsstigningen i Norge. Ved å holde fast på pariteten ovenfor de andre hovedvalutaene var det forventet en nedgang i prisen på varer kjøpt i de devaluerte valutaene.²⁰⁴ Det Borten- regjeringen håpet på var at gjennom ikke- devalueringslinjen skulle forbruksvarene bli billigere.²⁰⁵ AN mente at regjeringens beslutning om å ikke devaluere ville dempe det innenlandske pris- og etterspørselspresset.²⁰⁶ Lavere kostnadsøkning ville gi lavere lønnsøkning. Konsekvensen av dette var at konkurranseevnen ikke ble ytterligere svekket, eller ble opprettholdt etter at Storbritannia hadde devaluert.

Tabell 3. Oversikt over Norges vareimport og andel av denne importen fra devaluerende land.

(JI/ AMB. 23.11.1967. Devalueringen Virkinger på norsk vareimport. RA/S- 3046/ D/ Db/ L0094.)	Total import i millioner kroner	Devaluerende landenes andel i millioner kroner
Matvarer	1453	285
Drikkevarer og tobakk	152	35
Råvarer	1834	153
Brenselstoffer	1310	310
Kjemikalier	1356	280
Bearbeidde varer	3341	800
Maskiner og transportmidler, eks. skip	3920	930
Forskj. ferdigvarer	1274	420

²⁰⁴ RA/ PA -1451/ D /Dh/ L0003

²⁰⁵ ØA/133. 24 November 1967. Finans- og Tolldepartementet. Virkningen av pundets og andre valutaers devaluering for norsk økonomi. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105.

²⁰⁶ ØA/134. 24 November 1967. Arbeidsutvalget for Nasjonalbudsjettet. Den økonomiske situasjonen etter devalueringen i Storbritannia, Danmark og andre land. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105.

Vedtaket om å ikke devaluere den norske kronen bidrog til et ønsket behov om innstramninger i den innenlandske etterspørselen. Finansdepartementet mente at det hadde vært behov for en restriktiv økonomisk politikk for å kunne skape mer balanse i utenriksøkonomien, priser og kostnader. Dermed gjorde vedtaket det mindre nødvendighet å føre strammere økonomisk politikk.²⁰⁷

I tillegg ble det antatt at den ekspansive effekten for den skjermede næringen ville oppveie den kontraktive effekten den konkurranseutsatte næringen fikk av devalueringen.²⁰⁸ Finansdepartementet antok at en effekt av lavere importpriser og lavere transaksjonsverdier fra eksporten var en omfordeling av realinntektene fra eksportnæringene til skjermet sektor. Eksportbedriftene ville få reduserte fortjenester, mens bedrifter i skjermede næringer med uendrede produktpriser kunne øke sin fortjeneste ved reduserte priser for sine varer. For husholdningene ville devalueringen gi reduserte priser på forbruksvarer. Dette betydde en realinntektsforbedring for konsumentene. Sagt på en annen måte ble det vurdert at devalueringen ville gi norske forbrukere fordeler gjennom billigere importvarer og svakere prisstigning.²⁰⁹ Denne realinntektsforbedringen økte kjøpekraften, noe som gav en ekspansiv effekt.²¹⁰

Hensynet til arbeidsledigheten

Regjeringen prioriterte betalingsbalansen og hensynet til kostnadsutviklingen fremfor å unngå økt arbeidsledighet. Det vil si at regjeringen var villige til økt arbeidsledighet for å styrke betalingsbalansen og dempe kostnadsveksten i Norge.

Regjeringens ikke- devalueringslinje vektla i større grad stillingen til norsk eksport enn hensynet til de importkonkurrerende næringene. De negative effektene på eksportnæringene ble samlet sett antatt å være små. Samtidig ble det antatt at de negative effektene på de importkonkurrerende næringene var store. Dette betyr at den norske regjeringen var villig til å svekke konkurranseevnen for norsk hjemmeindustri for å få redusert importprisnivå, og samtidig opprettholde eksportprisnivået i de ikke- devaluerende markedene.

²⁰⁷ ØA/133. 24 November 1967. Finans- og Tolldepartementet. Virkningen av pundets og andre valutaers devaluering for norsk økonomi. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105.

²⁰⁸ SS/ ICA. 19 desember 1967. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

²⁰⁹ ØA/133. 24 November 1967. Finans- og Tolldepartementet. Virkningen av pundets og andre valutaers devaluering for norsk økonomi. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105.

²¹⁰ SS/ ICA. 19 desember 1967. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

Det viste seg at devalueringene representerte større konkurranse på det norske innenriksmarkedet enn mot de norske eksportmarkedene. Den delen av norsk eksport som konkurrerte med de devaluerende landene var mindre enn den delen av importen som konkurrerte med norskproduserte varer innad i Norge.

Betydningen av dette var at devalueringen i større grad ville diktere det innenlandske prisnivået enn eksportprisen. Sagt på en annen måte ble eksportprisen mer diktert av de ikke-devaluerende landene, mens prisene i hjemmemarkedet ble mindre styrt av de ikke-devaluerende valutaene. Samtidig ble den norske eksportsektoren som konkurrerte med de devaluerende landene mer rammet enn det hjemmeindustrien ble. Men totalt sett var det en større del av eksporten som gikk til de ikke-devaluerende landene²¹¹

Det totale inntrykket er at det var liten motstand mot regjeringens ikke-devalueringslinje. Jeg har ikke sett dokumenter som tyder på at det var en indre opposisjon innad i regjeringen om at appresieringen av kronen var feil. Sannsynligvis var det i stor grad enighet innad i regjeringen. Dette ble støttet opp av Norges Bank og de fleste organisasjonene i RØS var for at den norske kronen ikke skulle devalueres.

I Stortinget var det muligens en viss uenighet i regjeringens avgjørelse om å ikke devaluere den norske kronen. Det var minst en Stortingsrepresentant som talte imot ikke-devalueringslinjen. Dette var Erik Braadland, sønn av tidligere Utenriksminister Birger Braadland, som i tillegg var fra regjeringspartiet Senterpartiet.²¹² Braadland mente at Stortingsmelding nr. 23. (1967–1968), del om devalueringen, var mest opptatt av balansekontoens debet og kredit. Han omtalte det som en statisk vurdering, om hva Norge tapte på dollar-obligasjonene, som for eksempel dollarlån opptatt av kommunene og kraftverk, og hva Norge tjente på andre kontoer. Braadland var imot at betalingsbalanse-synspunktene skulle være det avgjørende. Braadland ønsket at regjeringen skulle legge mer vekt på det han omtalte som dynamiske vurderinger.²¹³ Erik Braadland uttalte at Norges stilling til en forandring av den norske kronens verdis betydning for utenriksøkonomien burde vurderes ut fra virkningen på sysselsettingen og aktivitetsnivået.²¹⁴ Braadland trodde ikke at prisene i Norge ville øke mye

²¹¹ 22.11.67. Utkast. Tall har på Hand. Hva devalueringen vil innebære for vår handelsbalanse. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

²¹² Innst. S. 217. Innstillingen fra den forsterkede Finanskomiteen. (1967-1968). (St. Meld, nr. 23)

²¹³ S. Tid 4106-4113. Stortingstidende 112 Ordentlige Stortingsforhandlinger (1967-1968). 6 Juni 1968. sak. Nr 6. (Jfr Innst. S. Nr 217, Jfr. St. Meld. Nr. 23)

²¹⁴ Innst. S. 217. Innstillingen fra den forsterkede Finanskomiteen. (1967-1968). (St. Meld, nr. 23)

som følge av en svekkelse av den norske kronen. Dette medførte at det for han var få slagkraftige argumenter for å tillate appresieringen av den norske krone. Samtidig hadde han en oppfatning av at norsk eksportindustri og norske konkurranseutsatte næringer evne til å møte utenlandsk konkurranse var svak. Braadland antok at den svake norske konkurranseevnen i sammenheng med faren for ytterligere valutapolitiske vanskeligheter internasjonalt tilsa at den norske kronen burde devalueres.²¹⁵

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg funnet at Borten- regjeringen ikke devaluerte kronen for å redusere kostnadsnivået og styrke betalingsbalansen. Årsaken var at regjeringens mente de langsiktige virkningene av å devaluere var verre enn av å ikke devaluere. Det var på grunn av at flesteparten av Norge handelspartnere ikke devaluerte. Opprettholdelsen av kronen skulle redusere statsgjelden i verdi og dempe kostnadsstigningen gjennom lavere importpriser. Regjeringens valg var en prioritering av eksportnæringen fremfor hjemmemarkedet. I de neste kapitlene skal vi se at på at de tradisjonelle eksportnæringene ble sterkest berørt av ikke- devalueringlinjen. Svekkelsen i konkurranseevnen og økt arbeidsledighet medvirket til at regjeringen måtte gjøre tiltak i blant annet fiskerinæringen, treforedlingsnæringen og skipsfarten for å utjevne den økonomiske belastningen.

²¹⁵ S. Tid 4106-4113. Stortingstidende 112 Ordentlige Stortingsforhandlinger (1967-1968). 6 Juni 1968. sak. Nr 6. (Jfr Innst. S. Nr 217, Jfr. St. Meld. Nr. 23)

5. Fiskerinæringen- Fiskeriatvaten

I dette kapitlet drøfter jeg hvorfor det ble en sterk økning av subsidiene og støttetiltakene i fiskeriatvaten 1968–1969. Jeg hevder at det var et utslag av behovet for motkonjunkturtiltak i fiskerinæringen. Økningen i pristilskuddene i Fiskeriatvaten var et utslag av å sikre avsetningsmulighetene for å opprettholde aktiviteten i fiskeriene. Det var ikke prisnedgangen som var den største faren for fiskerinæringen, men dens virkning på avsetningen av norske fiskevarer. Det var avsetningsmulighetene som bestemte arbeidsledigheten. Målet for regjeringen var å opprettholde sysselsettingen og lønnsevnene i næringen som også sørget for å hindre økt arbeidsledighet i distriktene.

Jeg mener at konsekvensen av dette var at målene i hovedavtalen mellom fiskerinæringen og staten om mindre avhengighet i 1968 ikke ble oppfylt. Devalueringen hadde ført til økte subsidier og flere støtteordninger.

I 1963 oppnevnte Fiskeridepartementet Subsidieutvalget som fikk i oppgave å redegjøre for de prinsipielle synspunktene som ble grunnlaget for statens støtte til fiskerinæringen. Retningslinjen i Hovedavtalen mellom staten og fiskerne var at støtteordningene skulle ha en tidsramme på fem år.²¹⁶ Avtalen gikk ut på at det ble utformet tiltak som sikret lønnsomheten i fiskeriene. Dette skulle garantere fiskernes inntekter på samme linje som sammenlignbare yrker. Hovedavtalen mellom fiskerinæringen og staten forutsatte at pristilskuddene skulle avvikles innen 1968. Målet var at fiskerinæringen skulle bli uavhengig av statens støttetiltak og bli lønnsom uten støtte fra staten.²¹⁷

Jeg viser at den økte økonomiske støtten til fiskerinæringen ikke bare skyldes devalueringen. Fiskerinæringen hadde allerede befunnet seg en i dårlig situasjon. Før devalueringen hadde det oppstått strukturelle problemer for fiskeriene. Det hadde vært en stort tilbud av fisk som hadde ført til prisnedgang. Samtidig skapte den intense uttapping av havressursene til feilslått fiske, som for eksempel vintersildfisket i 1968.

Jeg argumenterer for at devalueringen gjorde det nødvendig med motkonjunkturtiltak i fiskerinæringen fordi svekkelsen av pundet hadde forsterket prisnedgangen. Den skapte også omsetningsproblemer fordi norske fiskevarer ble dyrere i de viktigste markedene og i forhold til de viktigste konkurrentene. Frafallet av Nigeria- tørrfiskmarkedet forsterket problemene med avsetningene av de norske fiskevarene.

²¹⁶ Kolle, 2014, s. 524- 526

²¹⁷ Statens forhandlingsutvalg for støttetiltak i fiskerinæringen. Merknader til Norges Fiskerlags krav i brev 27 april 1968, fremlagt i møte 29 april 1968. RA/ PA -1451/ D /Da/ L 0002 .

Viktigheten av næringen.

Fiskerinæringen var landets tredje største eksportnæring i 1966, og i løpet av 1967/1968 ble det den neste største eksportnæringen. Fiskerienes plass i det norske næringsliv var betinget av at det innenlandske markedet forbrukte en liten del av fiskeproduksjonen, noe som medførte at 4/5 av oppfisket kvantum ble omsatt av eksporten.²¹⁸

Fiskerinæringen sysselsatte omtrent 40 000 til 50 000 fiskere og ca. 15 000 i fiskeforedling, til sammen ca. 55 000- 65 000, som utgjorde ca. 4- 5 % av de 1, 4 millioner yrkesaktive i 1966. Nesten halvparten av fiskerne var bosatt i Nord- Norge.²¹⁹

Tabell 4. Fiskere og fiskefarkoster etter fylke i 1965

Fiskere pr. 31. Desember 1965			
I alt	Eneste yrke	Hovedyrke	Biyrke
48 645	22 548	14 219	11 878

Statistisk Sentralbyrå, Statistisk Årbok 1967, 86. Årgang, Oslo, 1967, s. 86

Tabell 5. Sysselsatte i fiskerinæringen i 1966

Selvstendige fiskere	36 363
Fiske, hvalfangst	5 500
Fisketilvirking	8 900
Fiske- og kjøtthermetikkindustrien	5 600
Lønnstakere	20 000
Totalt	56 363

Statistisk Sentralbyrå, Statistisk Årbok 1967, 86. Årgang, Oslo, 1967, s. 41- 43

Arne Nordset og Rolf Eriksen har skrevet *Omsetningssystemer for fisk og fiskevarer i Norge* på vegne av Instituttet for Markedsføring. De mente at Norge ikke hadde en avgjørende innflytelse på prisdannelsen i verdensmarkedet og den europeiske handelen av fiskevarer. Den norske tilvirkningen og omsetningen av fisk måtte tilpasses til de til enhver tid gjeldende pris- og salgsvilkår på fiskeeksportmarkedene.²²⁰

Norges andel av verdensproduksjonen av fisk i 1966 utgjorde 1/20. Dette plasserte Norge som verdens femte største land blant verdens fiskeproduserende land etter Peru, Japan, Kina og

²¹⁸ Nordset og Eriksen, 1968, s. 21-22

²¹⁹ Statistisk Sentralbyrå, Statistisk Årbok 1967, 86. Årgang, Oslo, 1967, s. 41- 43, 86

²²⁰ Nordset og Eriksen. 1968, s. 20

Sovjetunionen. Bortsett fra Sovjetsamveldet hadde Norge lederposisjonen som et europeisk fiskeproduserende land. Norges andel av Europas fiskemengde økte fra 1/5 i 1958 til 1/4 i 1966. Til tross for dette hadde Norge en relativ tilbakegang av verdens andel av fiskeeksport fra 13 % i 1958 til 11 % i 1965. Samtidig var Norges rolle som fiskeleverandør til Europamarkedet blitt mindre. Verdien av Norges andel av fisketilførslene til det europeiske fiskemarked hadde blitt redusert fra 1/4 av Europas fiskeimport i 1958 til ca. 1/6 i 1965. Samtidig hadde det europeiske fiskemarkedet fått økt betydning idet Europa importerte nesten 2/3 av verdens samlede fiskeeksport- verdi i 1966 mot halvparten i 1958.²²¹

I 1966 eksporterte Norge fisk til en verdi av vel 1,5 milliarder kroner. Et markert trekk ved norsk fiskeeksport var at et fåtall importland spilte en dominerende rolle for eksporten av en rekke av de viktigste fiskeproduktene.²²² De viktigste markedene for norsk fiskerinæring var Vest- Europa. Storbritannia utgjorde det aller viktigste markedet.²²³ I 1966 avtok Storbritannia fisk og fiskevarer for 175 millioner kroner, og fiskemel for 105 millioner kroner. Dette utgjorde henholdsvis 17 % og 31 % av den totale eksporten av disse varene.²²⁴

Fiskerinæringens karakter

Nils Kolle hevder at inngangen til 1960- tallet var en vanskelig tid for norsk fiskerinæring. Sviktende konjunkturer fra slutten av 1950- tallet gjorde at de ikke oppnådde førstehandspriser som sikret lønnsomheten for fiskerne. Nordset og Eriksen mente at bakgrunnen for de strukturelle problemene var at utøverne i fiskerinæringen hadde vært mer opptatt av å høste mest mulig uten hensyn til gjenvækt og lønnsomhet. De mente at det var en planløs avvirkning av havets matreservoar som førte til overbeskatning i viktige havområder. Uttappingen av fiskeressursene i havet hadde ført til at noen fiskerier hadde slått feil i 1968.²²⁵ Ifølge Nils Kolle var vintersildfisket bærebjelken i sildnæringen. Det var stor økende sildefangst fra 1946–1956. Fra 1956 snudde det til nedgang i sildefangstene. Dette skyldtes både endrede miljøforhold som resulterte i dårligere rekruttering av bestanden, kombinert med at utvikling av effektive

²²¹ Ibid, s. 13,17

²²² Ibid, s. 18-19

²²³ Kolle. 2014, s. 508- 509

²²⁴ AF/OEN/ RW. 23.11.67. Virkninger på vareeksporten av devalueringen av pund og danske kroner. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

²²⁵ Arne Nordset og Rolf Eriksen. Omsetningssystemer for fisk og fiskevarer i Norge, Instituttet for Markedsføring. Fiskeridirektoratets småskrifter 1968 nr. 2. Fiskeridirektøren, Bergen, 1968, s. 9-10

fangstredskaper gjorde at silden kunne fanges tross dramatisk nedgang i bestand. Fra 1963 var sildefangstene betydelig mindre, og i 1968 kollapset vintersildfisket.²²⁶ De stigende fangstmengdene av sei førte til avsetningsproblemer, som medførte at fisket måtte stoppes i enkelte perioder. Samtidig møtte norske fiskevarer stigende internasjonal konkurranse. Dette førte til lavere etterspørsel og fallende priser. I snurpenot- flåten ble overskuddet fra 1950- tallet snudd til underskudd på 1960- tallet. Det gjennomsnittlige underskuddet var på 31 000 kroner per driftsenhet. Underskuddet var størst i 1961 da det var minus 89 000 kroner per enhet. Dette førte til at mannskapsloften ble kraftig redusert. Bunnivået var 1962 med gjennomsnittlig 525 kroner per deltaker.²²⁷

Norsk fiskeripolitikk

Norsk næringspolitikk hadde definert hovedproblemet i fiskerinæringen som måten de norske fiskeriene var innrettet på. Fiskeriene var i stor grad kystfiske som tilvirket fiskevarer til svakt betalende markeder. De politiske myndighetene mente at fisket måtte orienteres og spesialiseres mot bank- og hav- og helårsfiske. Det måtte også satses på fersk og frossen fisk som var mer rettet mot betalingsdyktige markeder.²²⁸

Nils Kolle viser til at samfunnsforsker Petter Holm som har beskrevet fiskeripolitikken i 1960- og 1970- tallet som en kamp mellom to strategier for modernisering. En bygdenæringsmodell som fikk sitt gjennombrudd i mellomkrigsårene kontra en industrimodell som fikk sitt gjennombrudd på 1950- tallet. Bygdenæringsmodellen var småskalapreget med nærhet til fiskeressursene, kystfiske, kjennetegnet av enkel teknologi og fleksible produksjonsformer. Kystfisket baserte seg på lave investeringer og passive driftsformer. Den ble realisert av et korporativt organisasjon- og forhandlingssystem der fiskerne hadde den sentrale maktposisjonen. Industrimodellen var preget av rasjonell drift i store teknologiske enheter med helårsdrevne trålere som sørget for tilførsel av råstoff til fryse- og filetindustrien.²²⁹ Kolle mener at det var bygdenæringsmodellen som vant fram ved de årlige

²²⁶ Nakken, Odd (red). *Norwegian Spring-spawning Herring and Northeast Arctic Cod*. Dragesund, Olav, Østvedt, Johan og Thoresen, Reidar. Kapittel 4, *Norwegian spring-spawning herring: history of fisheries, biology and stock assessment*, 2008

²²⁷ Kolle, 2014, s. 9-10, 423, 435, 447- 454,487

²²⁸ Ibid, s. 528

²²⁹ Ibid, s. 529

støtteforhandlingene. Kolle hevder at ressursproblemene på 1960- tallet førte til at det ikke lenger var rom for omlegging til et ekspansivt bank- og havfiske. Kolle antar at Råfiskloven skapte stabile rammer for småprodusentene. Hovedavtalen medvirket til at kystfisket holdt god stand. Statsstøtten ble en inntektsgaranti for fiskerne. Dette skjermet bygdenæringsmodellen mot fluktasjoner i ressurser og priser. Hovedavtalen virket ikke som et instrument for strukturering slik de ulike regjeringene hadde håpet på.²³⁰

Nils Kolle viser videre at statsstøtten til fiskerinæringen økte år for år. Statsmidlene steg fra 100 millioner kroner i 1962 til 250 millioner kroner i 1970. Kolle antar at årsaken til at støtten ble varig var at en vesentlig del ble gitt som pristilskudd. Kolle påstår at ressursproblemene som oppsto mot slutten av 1960- tallet gjorde at statens støttetiltak økte. Han mener at det var et distriktpolitisk element i prisstøtten. Statsstøtten var et bidrag til å opprettholde sysselsettingen i grisgrendte kystbygder. Kolle viser til at støtten hadde en sementerende virkning. Den sikret en kunstig lønnsomhet som ikke var effektiv. Dette bidro til overkapasitet i næringen.²³¹

Hvordan ble fiskeriene rammet?

Devalueringene i Storbritannia og andre land forverret de konkurransemessige forhold for fiskerinæringen. De norske bedriftene ble prismessig utkonkurrert. De norske fiskevarene hadde blitt dyrere. Samtidig hadde fiskevarene fra Danmark, Færøyene, Island og Storbritannia blitt billigere. Dette førte til en nedgang i etterspørselen etter norske fiskerivarer. Eksporten av norske varer ble redusert. I tillegg hadde devalueringene generelt sett ført til lavere priser. Dette virket til at eksportinntektene ble mindre. Dette økte frykten for at fiskeriene måtte redusere produksjonen. Konsekvensen av dette kunne bli økt arbeidsledighet.²³²

Fiskerinæringens totale devalueringstap ble anslått til 16 millioner kroner.²³³ Fiskeridepartementet mente i et notat til Devalueringsutvalget at devalueringene førte til et økonomisk tap for fersk og rundfrossen fisk på grunn av at Storbritannia var hovedmarkedet

²³⁰ Ibid, s. 529-530

²³¹ Ibid, s. 527- 530

²³² Statens forhandlingsutvalg for støttetiltak i fiskerinæringen. Merknader til Norges Fiskerlags krav i brev 27 april 1968, fremlagt i møte 29 april 1968. RA/ PA -1451/ D /Da L0002. ØA/133. 24 November 1967. Finans- og Tolldepartementet. Virkningen av pundets og andre valutaers devaluering for norsk økonomi. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105. Storting 1967/1968 – Stortingstidende. Stortingstidende Inneholdende 112. Ordentlige Stortings Forhandlinger 1967—68. Forhandlinger I Stortinget. Møte Torsdag den 15 februar. Sak nr. 6.

²³³ Notat til Devalueringsutvalget. (Fiske. Utarbeidet fra Fiskeridepartementet). RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

for disse fiskevarene. Devalueringsutvalget antok at virkningen for denne næringen var beregnet til 5 millioner kroner i tap. Dette fordelte seg på et devalueringstap på 15 % til hovedmarkedet Storbritannia, som ble beregnet til 3 millioner kroner basert på eksportvolumet ved første halvdel av 1967. For andre markeder ble det regnet med et prisfall på 7,5 % som tilsvarte 2 millioner kroner.²³⁴

Devalueringen forsterket avsetningsproblemene for reker. Et telegram fra *Nord-norsk fryseri og produsentforening* opplyste at punddevalueringen hadde gitt rekefiskerne et direkte tap på 63 øre pr. kg. Totalt hadde det vært en prisreduksjon på 1,80 kroner per kg for reker.²³⁵ Norges Fiskarlag mente at reduksjonen av førstehandsprisen på reker med 50 % hadde gjort næringen ulønnsom. Dette hadde ført til en total stopp i fiske og produksjon.²³⁶ Devalueringsutvalget konstaterte, etter et utarbeidet notat fra Fiskeridepartementet, at det hadde vært en viss prisoppgang for frosne reker i pund. Men de hadde anslått at det ble et devalueringstap på 7,5 %. Basert på normalt eksportvolum gav dette et direkte tap på 1,2 millioner kroner.²³⁷

For norsk makrell forventet *Norges Fiskarlag* (NF) at devalueringen førte til at en måtte godta prisreduksjon på råstoffprisen med 20-25 % ved markedene i Vest-India.²³⁸ Men i Fiskeridepartementets utarbeidelse av et notat om fiske til Devalueringsutvalget ble det regnet med en tilsvarende prisforhøyelse som devalueringen. Dette førte til at makrellnæringen ville tape 0,5 millioner kroner på devalueringene.²³⁹

Finansdepartementet antok at det for sildeprodukter ikke hadde oppstått nevneverdige tap. Departementet mente det var liten bekymring for sildemel ettersom produksjonen var forhåndsolgt. Dette betydde at prisen allerede var fastsatt.²⁴⁰ Faktisk hadde prisene på sildemel

²³⁴ ØA/14. 3 Februar 1968. Finansministeren. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Innstillingen fra Devalueringsutvalget. S 3. RA/S-1005 D/Da/L0106. Og Notat til Devalueringsutvalget. (Fiske. Utarbeidet fra Fiskeridepartementet). RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

²³⁵ Storting 1967/1968 – Stortingstidende. Stortingstidende Inneholdende 112. Ordentlige Stortings Forhandlinger 1967—68. Forhandlinger I Stortinget. Møte Torsdag den 15 februar. Sak nr. 6.

²³⁶ Norges Fiskarlag. 27 april 1968. Støttetiltak i fiskerinæringen. RA/ PA -1451/ D /Da/ L0002 .

²³⁷ Notat til Devalueringsutvalget. (Fiske. Utarbeidet fra Fiskeridepartementet). RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

²³⁸ Norges Fiskarlag. 27 april 1968. Støttetiltak i fiskerinæringen. RA/ PA -1451/ D /Da L0002

²³⁹ Notat til Devalueringsutvalget. (Fiske. Utarbeidet fra Fiskeridepartementet). RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

²⁴⁰ ØA/133. 24 November 1967. Finans- og Tolldepartementet. Virkningen av pundets og andre valutaers devaluering for norsk økonomi. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105

steget etter devalueringen. Derimot regnet Devalueringsutvalget med at sildeolje ville få et relativt lite økonomisk tap.²⁴¹

På den annen side ble det antatt i Stortingsforhandlingene den 15. februar 1968 at det hadde oppstått en situasjon med betydelig prispress i sildefiskeriene.²⁴² Ved diskusjonen i regjeringskonferansen den 13 februar 1968 om innføring av produktavgift i fiskerinæringen ble det oppgitt at silde-prisen hadde blitt 6- 7 kr pr hl billigere i 1968 enn 1967.²⁴³ NF forventet at det for fersk og frossen sild ble økonomiske tap på grunn av devalueringen. Det ble skrevet at det hadde blitt foretatt reduksjoner av førstehåndsprisen. NF mente det var liten grunn til å tro at det fremover i tid var grunnlag for bedring av prisene. For det første hadde markedet for avsetningen av norsk frossen, fersk og saltet sild strukturelt endret seg. Hovedavtaker Sovjetunionen hadde blitt selvforsynt, mens Polen og Øst- Tyskland hadde til en viss grad blitt selvforsynt. Dette hadde ført til at Vest- Tyskland og Tsjekkoslovakia var hovedmarkedet for sild. Danmarks geografiske beliggenhet hadde ført til at hovedkonkurrenten til Norge hadde blitt hovedleverandør av sildråstoff til Sentral- Europa. Årsaken var at Danmark i forhold til Norge hadde lavere transportkostnader på grunn av mindre avstand til markedet. Attpåtil hadde devalueringen av den danske krone styrket den danske sildeeksporten prismessig ovenfor norsk sildeeksport.²⁴⁴

Fiskeriatvaten 1968–1969

Målet i hovedavtalen mellom fiskerinæringen og staten om at fiskerinæringen skulle bli uavhengig av statens støttetiltak ble skjøvet fremover i tid for å avdempe de negative virkningene av devalueringene. Årsaken var at regjeringens tiltak mot de negative devalueringseffektene økte de offentlige utgiftene og den direkte støtte til fiskeriene. I St. prp. nr. 145 (1967–1968) går det fram at de vesentlige økningene i den nye avtalen i forhold til den tidligere avtalen under postene om særlige støttetiltak til torskefisket og silde var begrunnet

²⁴¹ ØA/14. 3 Februar 1968. Finansministeren. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Innstillingen fra Devalueringsutvalget. RA/S-1005 D/Da/L0106.

²⁴² Storting 1967/1968 – Stortingstidende. Stortingstidende Inneholdende 112. Ordentlige Stortings Forhandlinger 1967—68. Forhandlinger I Stortinget. Møte Torsdag den 15 februar. Sak nr. 6.

²⁴³ Regjeringskonferanse. 13 .02.1968. Sosialdepartementet. 4. Spørsmålet om innføring av produktavgifter i fiskerinæringen til delvis dekning av avgift til folketrygden. RA/S-1005/A/Aa/L0026.

²⁴⁴ Norges Fiskarlag. 27 april 1968. Støttetiltak i fiskerinæringen. RA/ PA -1451/ D /Da/ L0002

i den foreliggende situasjon i fiskerinæringen.²⁴⁵ Forhandlingene mellom staten og Norges Fiskarlag resulterte i at Stortingsproposisjonen foreslo en reell støtteordning på 230 millioner kroner.²⁴⁶ Fiskeriatvaten for 1968- 1969 innebar en sterk økning av statsstøtten. Sjøfarts- og Fiskerikomiteen hadde merket seg at det var en stigning i rammebeløpet på 35 millioner kroner fra 195 millioner kroner i Fiskeriatvaten 1967–1968 til 230 millioner kroner i Fiskeriatvaten 1968–1969.²⁴⁷ Jeg påstår at fiskerinæringen ble mer avhengig av økonomisk støtte. Den norske regjeringen klarte ikke å begrense pristilskuddene og avdempet næringens avhengighet i 1968. Statsstøtten økte fra 92,7 millioner kroner i 1962 til 175,1 millioner kroner i 1967. Det betyr at gjennomsnittlig hadde veksten vært på 16,48 millioner kroner. Fra 1966–1967 til 1967–1968 hadde det økt fra 159,1 millioner kroner til 175,1 millioner kroner, som vil si en økning på 16 millioner.²⁴⁸

Formann Sverre Nybø i Sjøfarts- og Fiskerikomiteen innrømmet ved Stortingsforhandlingen at Fiskeriatvaten hadde gått den motsatte vei av hva som var intensjonen for femårsperioden 1964–1969. Sverre Nybø syntes at intensjonen ved hovedavtalen mellom staten og fiskerinæringen ikke hadde blitt fulgt opp. Nybø forklarte at fiskeriatvaten i liten grad hadde lagt vekt på effektivisering av tilvirkning og omsetning.²⁴⁹

Nestformann Magnus Andersen, fra opposisjonspartiet Arbeiderpartiet, i Sjøfarts- og Fiskerikomiteen forklarte at de vansker som hadde oppstått i fiskeriene det siste året, 1967, og som hadde gitt vansker med avsetningen, gjorde det naturlig at effektiviseringstiltak av omsetningen og tilvirkningen kom i forgrunnen ved forhandlingene om avtalen 1968- 1969.²⁵⁰ Statens Forhandlingsutvalg for støttetiltak i fiskerinæringen mente at tiltakene i liten grad bidro til effektivisering av fiskerinæringen. Det var større sannsynlighet for at økte subsidier ville medføre at næringen ble mer avhengig av statlige overføringer. Dette kunne forhindre den

²⁴⁵ Fiskeridepartementet. St. prp. nr. 145. (1967-68)

²⁴⁶ Regjeringskonferanse. 06. 06.1968. nr 54. Fiskeridepartementet. St. prp. Om avtale mellom Fiskeridepartementet og Norges Fiskarlag for fiskerinæringen 1 juni 1968- 31 mai 1969. RA/S-1005/A/Aa/L0026.

²⁴⁷ Innst. S. Nr. 284. (1967—68) (st. Prp. Nr. 145.)

²⁴⁸ 02.05.68. Statens Forhandlingsutvalg for støttetiltak i fiskerinæringen. Visse tallmessige oversikter. RA/ PA - 1451/ D /Da/ L0002

²⁴⁹ S.tid. 4728—36. Møte onsdag den 19. juni kl. 11. 1968. Sak nr. 18.(Innst. S. Nr. 284, jfr. St. prp nr. 145)

²⁵⁰ *ibid*

nødvendige struktureringen hvis Norge skulle delta i ett større marked innenfor EEC eller Norden der EFTA- avtalen ble utvidet til å gjelde fisk.²⁵¹

Behovene for tiltak i fiskerinæringen

Støtten ovenfor fiskeriene skyldes ikke bare devalueringen. Fiskerinæringen hadde allerede befunnet seg i en vanskelig situasjon. Overbeskatningen av havområdene hadde skapt strukturelle problemer med over- tilbud av fiskevarer som hadde ført til nedadgående priser, og det mislykkede vintersildfisket i 1968. Omsetningsproblemene i tørrfisknæringen var forårsaket av Biafra- krigen. Borgerkrigen i Nigeria hadde ført til at det viktige Afrikamarkedet for tørrfisken falt sammen.

Et motiv for å øke pristilskuddene var regjeringens ønske om å opprettholde fiskernes inntekter. Arnt Hagen (SP) sa i Stortingsforhandlingen at partenes målsetting i hovedavtalen mellom staten og NFL var at fiskerne skulle oppnå en inntekt som var på høyde med industriarbeidere. Valter Gabrielsen (DNA) forklarte at ved et lønnsoppgjør var forutsetningen at lønnstakerne skulle øke sine inntekter. Valter Gabrielsen mente at fiskernes inntekter hadde blitt redusert på grunn av situasjonen i verdensmarkedet.²⁵²

Nils Jacobsen (DNA) uttalte at lønnsforskjellene mellom fiskerne og resten av befolkningen hadde økt. Andre næringsgrupper hadde sikret seg lønnsforbedringer mens fiskerne måtte finne i seg en direkte tilbakegang i sine levekår.²⁵³

NF krevde at fiskeritavtalen skulle sikre sildefiskeriene driftsbalanse i 1968 for å oppnå en lønnsevne på 25 000 kroner per mannsverk. Dette skulle sikre den samme driftsbalansen i 1968 som i 1967 basert på gjennomsnittsprisen for silderåstoff beregnet til 17, 89 kroner per hektoliter og de samme fangstmengdene som i 1967. Torskefiskeriene skulle også ha samme lønnsevne i 1968 som i 1967. Devalueringen hadde ført til svikt i prisene til torsk- og sildevarene. I tillegg hadde omkostningene økt for torskefiskeriene, og vintersildfisket hadde kollapset. Dette betydde at subsidiene måtte økes for å ivareta kravet fra fiskerinæringen.²⁵⁴

Regjeringen og NF så bort fra den gunstige markedsutviklingen i 1965–1967. Det var en sterk økning i fiskefangstene i denne perioden som hadde gitt fiskerne høye lønnsinntekter.

²⁵¹ Statens forhandlingsutvalg for støttetiltak i fiskerinæringen. Merknader til Norges Fiskerlags krav i brev 27 april 1968, fremlagt i møte 29 april 1968. RA/ PA -1451/ D /Da/ L0002

²⁵² S.tid. 4728—36. Møte onsdag den 19. juni kl. 11. Sak nr. 18.(Innst. S. Nr. 284, jfr. St. prp nr. 145)

²⁵³ Ibid

²⁵⁴ Statens forhandlingsutvalg for støttetiltak i fiskerinæringen. Merknader til Norges Fiskerlags krav i brev 27 april 1968, fremlagt i møte 29 april 1968. RA/ PA -1451/ D /Da/ L0002

Statens forhandlingsutvalg for støttetiltak i fiskerinæringen mente at inntektene i fiskerinæringen stod i et rimelig forhold til inntekter i andre næringer som forutsatt i hovedavtalen. Statens forhandlingsutvalg henviste til en utregning fra *Budsjettnemda for fiskerinæringen* som viste totalregnskapet for fiskesektoren for årene 1963- 1967 for den totale arbeidsinntekt i forhold til året 1962. Totalregnskapet viste at arbeidsinntekten hadde gått ned fra 286, 6 % relativt til 1962- inntekten i 1966, til 199,9 % relativt til 1962- inntekten i 1967. Til tross for dette var gjennomsnittsinntekten regnet i 1959- kroner per årsverk i 1967 høyere enn i 1960- 1964. Statens forhandlingsutvalg for støttetiltak i fiskerinæringen hadde sagt at inntektene for fiskerne var på et slikt nivå i forhold til andre næringer at det ikke var grunn for økning av beløpene i tiltakene.²⁵⁵

Tabell 6. Totalregnskapet for fiskesektoren

1963–1967	1962= 100 %	
	Millioner	
	kroner	Prosent
1963	298,9	108,7
1964	376,9	137,1
1965	620,8	225,8
1966	793,3	286,6
1967	549,6	199,9

Kilde: Statens forhandlingsutvalg for støttetiltak i fiskerinæringen. Merknader til Norges Fiskerlags krav i brev 27 april 1968, fremlagt i møte 29 april 1968. RA/ PA -1451/ D /Da L0002. Borten Per. Sak og korrespondansearkiv. Notater, Korrespondanse mv. knyttet til forskjellige departementer. Korrespondanse og notater fra diverse departementer 1967- 1973

Dette betyr at regjeringen vektla nedgangen av den gjennomsnittsinntekten per årsverk i fiskeriene regnet i 1959- kroner, fra 20 000 kroner i 1966 til 14 000 kroner i 1967. Siden det var antatt at inntektene kunne bli lavere i 1968 tilsa det økte subsidier i 1968. Subsidiene var altså sosialt motivert for å ivareta fiskernes lønnsinntekter fra 1966.²⁵⁶

²⁵⁵ Ibid

²⁵⁶ Ibid

Regjeringens mål for Fiskeriavtalen var å opprettholde sysselsettingen i fiskerinæringen. Fiskeridepartementet konkluderte med i det utarbeidete notat til Devalueringsutvalget at fiskerinæringen var den næringen som ble relativt sett hardest rammet av devalueringene.²⁵⁷

Nils Jacobsen (DNA) fryktet i Stortingsforhandlingene om Fiskeriavtalen for effekten av tilbakegangen i fiskeriene for andre næringer. Jacobsen argumenterte for at regjeringen måtte gjøre tiltak for å begrense faren for økt arbeidsledighet i fiskeriene som kunne få større ringvirkninger i distriktene.²⁵⁸ Jacobsen mente at arbeidsledigheten kunne bli større hvis en så på alle sysselsatte i redskapsnæringene og servicenæringene som var tilknyttet fiskeproduksjonen.²⁵⁹ Jacobsen hadde sagt at den akutte situasjon gjorde at ytelsene til fiskeriene var i samfunnets interesse ``for å holde samfunnsmaskineriet i gang``. Stoppet fisket opp, stoppet all annen virksomhet i fiskeridistriktene``.²⁶⁰

Det var frykt for at økningen i arbeidsledigheten ville føre til at samfunnet fikk økte kostnader i form av mer arbeidsledighetstrygd, ekstraordinære sysselsettingstiltak, og mindre skatteinngang.²⁶¹ I Finnmark var det ikke økonomisk evne til å finansiere de økte sosiale utgiftene. Blant annet hadde fylkesordføreren i Finnmark og ordføreren i Lebesby den 8. februar 1968 “malt et dystert bilde” av den økonomiske situasjonen. I Kvalsund kommune hadde situasjonen blitt prekær fordi det ikke fantes midler til å dekke de økte sosiale utgiftene.²⁶²

Regjeringens middel for å dempe økningen i arbeidsledigheten og sikre fiskernes inntekter var å sikre avsetningen. Devalueringsutvalget mente at arbeidsledigheten i fiskerinæringen ville bli avgjort av avsetningsmuligheten for fangsten.²⁶³ Det vil si at sysselsettingen ble sikret ved å sikre avsetningen. I Innstillingen fra Devalueringsutvalget stod det at det var ``neppe grunn til å anta at prisreduksjonene etter devalueringene ville føre til

²⁵⁷ Notat til Devalueringsutvalget. (Fiske. Utarbeidet fra Fiskeridepartementet). RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

²⁵⁸ Storting 1967/1968 – Stortingstidende. Stortingstidende Inneholdende 112. Ordentlige Stortings Forhandlinger 1967—68. Forhandlinger I Stortinget. Møte Torsdag den 15 februar. Sak nr. 6.

²⁵⁹ S.tid. 4728—36. Møte onsdag den 19. juni kl. 11. Sak nr. 18. (Innst. S. Nr. 284, jfr. St. prp nr. 145)

²⁶⁰ Storting 1967/1968 – Stortingstidende. Stortingstidende Inneholdende 112. Ordentlige Stortings Forhandlinger 1967—68. Forhandlinger I Stortinget. Møte Torsdag den 15 februar. Sak nr. 6.

²⁶¹ Notat til Devalueringsutvalget. (Fiske. Utarbeidet fra Fiskeridepartementet). RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

²⁶² Regjeringskonferanse. 08.02.1968. Nr.13. Fiskeridepartementet. 4. Situasjonen i fiskerinæringen. B. RA/S-1005/A/Aa/L0025.

²⁶³ ØA/14. 3. Februar 1968. Finansministeren. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Innstillingen fra Devalueringsutvalget. S 9.RA/S-1005 D/Da/L0106

ledighetsproblemer så lenge det var avsetningsmuligheter²⁶⁴. Prisreduksjonene i seg selv ville ikke gi økt arbeidsledighet.²⁶⁵

Dette betyr at de økte pristilskuddene i Fiskeriatvaten 1968 var et uttrykk for å sikre fiskerienes avsetning. Fiskeridepartementet antok at den beste måten å støtte fiskerinæringen på var å støtte opp om råfiskprisen som ville bidra til fortjeneste på fremtidig eksport.²⁶⁶

Magnus Andersen tolket Fiskeriatvaten 1968–1969 som et uttrykk for et forsøk på å muliggjøre en førstehåndspris som gav fiskerne muligheten for lønnsomt fiske.²⁶⁷ Blant annet fiskerierorganisasjonene antok at det var nødvendig med statlige tilskudd til sildenæringen. Hvis ikke ville virksomheten i sildeflåten stoppe opp. Dette ville lede til økt arbeidsledighet i fiskerinæringen.²⁶⁸ Situasjonen i sildefiskeriene hadde avgjørende betydning for den økonomiske tilstanden i fiskerinæringen. Årsaken til dette var at sildeartene utgjorde halvparten av oppfisket kvantum i 1965.²⁶⁹

Dette betyr at økningen i pristilskuddene skulle opprettholde stabile priser i fiskerinæringen. Økningen i pristilskuddene førte til at fallet i fiskeprisene ble gjenopprettet. Årsaken var at fiskeriene i fiskeriatvaten ble kompensert for reduksjonen i eksportinntektene. Formålet med dette var å sørge for at fiskeproduksjonen ble lønnsom til tross for at omsetningen hadde gått ned, og at gevinsten fra fiskevarene hadde blitt redusert.

²⁶⁴ ØA/ 14. 2. februar 1968. Innstillingen fra et utvalget som har vurdert behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

²⁶⁵ ØA/14. 3. Februar 1968. Finansministeren. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Innstillingen fra Devalueringsutvalget. S 9.RA/S-1005 D/Da/L0106

²⁶⁶ Notat til Devalueringsutvalget. (Fiske. Utarbeidet fra Fiskeridepartementet). RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

²⁶⁷ S.tid. 4728—36. Møte onsdag den 19. juni kl. 11. 1968. Sak nr. 18. (Innst. S. Nr. 284, jfr. St. prp nr. 145)

²⁶⁸ Regjeringskonferanse. 13 .02.1968. Sosialdepartementet. 4. Spørsmålet om innføring av produktavgifter i fiskerinæringen til delvis dekning av avgift til folketrygden. S 3. nr 15. Statsministerens kontor. Referat fra regjeringskonferanser. Referat fra regjeringskonferanser. Regjeringen Borten. 1968. RA/S-1005/A/Aa/L0026.

²⁶⁹ Nordset og Eriksen. 1968.

Oppsummering

Den britiske devalueringen fikk konsekvenser for den økonomiske politikken ovenfor fiskerinæringen. Samlet sett ser vi at fiskerinæringen var en av Norges viktigste eksportnæringer som sysselsatte mange i kystdistriktene. Fiskeriene var allerede i en prekær situasjon før devalueringen med synkende internasjonale priser og at grunnlaget for fiskeressursene gikk nedover. Devalueringen skapte avsetningsproblemer for norske fiskerivarer. Dette førte til at regjeringen økte de offentlige utgiftene og den direkte støtten til fiskerinæringen. Det ble en sterk økning av pristilskuddene i fiskerivtalen 1968–1969. Dette førte til at målet i hovedavtalen fra 1964 mellom staten og Norges Fiskarlag om mindre statsstøtte innen 1968 ble utsatt. Økningen i statssubsidiene skulle sikre avsetningsmulighetene. Dette var kjennetegnet av distriktmessige hensyn. Regjeringens motiv var å dempe økningen i arbeidsledigheten i Nord- Norge og å opprettholde fiskernes lønnsevne.

6. Treforedlingsnæringen

I dette kapitlet fokuser jeg på treforedlingsnæringen. Hovedfokuset i kapitlet er at omgjøringen av virer og filter til ikke- varige driftsmidler førte til at de ble unntatt omsetningsavgiften fra 1. mars 1968. Jeg mener at tiltaket ovenfor devalueringen fikk konsekvenser for politikken ovenfor treforedlingsnæringen. Fritagelsen kolliderte med hensikten til innføringen av merverdiavgiftssystemet. Mottiltaket i treforedlingsnæringen endret delvis utformingen av overgangen fra omsetningsavgiften til merverdiavgiften.

Jeg drøfter hvorfor den norske regjeringen omdefinerte virer og filter til ikke-varig driftsmiddel som kompensasjon til treforedlingsindustrien for de økonomiske tapene påført av devalueringene. Jeg hevder at avgiftsfritaket for virer og filter skulle lette betingelsene for næringen. Devalueringen aktualiserte behovet for tilpasningen av de norske treforedlingsnæringens konkurransebetingelser med utlandet. Formålet med omgjøringen til ikke- varig driftsmidler var å redusere kostnadene i treforedlingsnæringen. Dette skulle opprettholde treforedlingsbedriftenes kapital. Målet var å sikre produksjonen og sysselsettingen.

Treforedlingsnæringen slet økonomisk allerede før devalueringen. Det som kjennetegnet bedriftene i næringen var et økende underskudd. I tillegg hadde norsk treforedlingsnæring svakere konkurransebetingelser enn Storbritannia, Tyskland, Sverige og Finland på grunn av at virer og filter var avgiftsbelagt. Dette var også en viktig faktor for det høye kostnadsnivået i norsk treforedling, relativt til de nevnte landene og Canada.

Jeg mener at devalueringen forverret situasjonen i treforedlingsnæringen på grunn av det ble prisfall i ulike treforedlingsvarer. I tillegg til dette førte styrkingen av den norske kronen til at de norske eksportvarene ble dyrere. Dette innebar en svekkelsen av konkurranseneven til norsk treforedlingsindustri. Blant annet var det antatt at devalueringen av pundet kunne føre til at britisk papirindustri fikk muligheten til å øke sin andel av markedet i Storbritannia på bekostning av norsk eksport.

Virer og filter i treforedlingsnæringen

I papirindustrien er virer og filter komponenter i papirmaskiner. Papirmaskinen skal fjerne vannet etter at vellingen av vann og trefibrer er malt opp. Papirmassen føres i et bånd gjennom tre enhetsoperasjoner filtrering, pressing og tørking. I filtreringspartiet er viren, som er en metallduk, spent mellom to valser som brukes til å skille vann ut fra massen. I presspartiet transporteres vannet gjennom filten og inn i pressvalsene. De er forsynt med hull som settes i

vakuum for å presse massen. I tørkepartiet passerer papirbanen over stålsylindere oppvarmet med damp. Stålsylindere er dekket av plast- virer som forbedrer varmeovergangen.²⁷⁰

I 1969 vedtok Stortinget at den 12 % omsetningsavgiften på siste produksjonsledd ble avløst av en 20 % merverdiavgift fordelt alle produksjonsleddene.²⁷¹ Dette skjedde etter at Sandberg-komiteen, nedsatt i 1966, i 1968 foreslo en omlegging fra direkte skatter og avgifter til indirekte skatter og avgifter.²⁷² I følge Einar Lie var merverdiavgiften en kompensasjon for nedbyggingen av den direkte skatteleggingen.²⁷³ Omsetningsavgiften ble innført på 1930- tallet. Etter 1945 var den en sisteleddsavgift. Omsetningsavgiften ble lagt på hele salgsvaren som ble innbetalt av detaljistleddet. Den ble betalt når varen ble solgt til den endelige eier. På tidlig 1960- tallet lå avgiftprosenten på 12 %.²⁷⁴ Merverdiavgiften var avgiften på merverdien som var skapt hos selgeren selv. Momsen ble betalt av alle som solgte varer.²⁷⁵ Sandberg- utvalgets forslag om ny investeringsavgift innebar at flere fritatte driftsmidler ble avgiftspliktig. Sandberg- komiteens avgiftsproposisjon for 1968 hadde ikke foreslått å unnta spesielle grupper av varige driftsmidler fra avgiftsplikt.²⁷⁶

Virer og filter ble opprinnelig oppfattet som varige driftsmidler, som betydde at de hadde en slitningstid på ca. ett år.²⁷⁷ Problemet for treforedlingsindustrien var at de fleste tørkefilter hadde en levetid på 3-12 måneder, altså ikke over 1 år. For virer til papir hadde 80 % maksimal brukstid på 1 måned etter levering. For filter til cellulose hadde 90 % maks levetid på 1-3 måneder. For filter til papir var det bare 5 % som etter levering ikke hadde blitt skiftet ut etter tre måneder til ett år. Det samlede forbruket av filter og virer i 1965 utgjorde henholdsvis 30,3 millioner kroner og 13 millioner kroner. Attpåtil representerte omsetningsavgiften 4 millioner kroner. Kapitalslitet i 1965 ved forbruket av filter og virer i cellulosefabrikkene og papir- papp-

²⁷⁰ <https://snl.no/papir#menuitem2>

²⁷¹ Furre, 2010, s. 209

²⁷² Willoch.2002, s. 244- 246

²⁷³ Lie, Venneslan. 2010, S. 105

²⁷⁴ Ibid, s. 105,114

²⁷⁵ Willoch. 2002, s. 247- 247

²⁷⁶ 12 februar 1968. Regjeringskonferansen 13.02.1968. Finansministeren. Omsetningsavgiften på virer og filter til bruk i treforedlingsindustrien. RA/S-1005 D/Da/L0106

²⁷⁷ ibid

og kartongindustrien utgjorde til sammen 212 millioner kroner. Samtidig utgjorde forbruket av filter og virer 20 % av det samlede kapitalslit for begge sektorene.²⁷⁸

Willoch skriver at det var ingen besluttsom og effektiv innføring av merverdiavgiften. Årsaken til dette var at statsminister Per Borten besluttet å gjennomføre reformen i desember 1970, og ikke i 1969. Jeg mener dette delvis skyldes diskusjonen om regjeringens tiltak i treforedlingsnæringen. Einar Lie viser at det oppsto spørsmål om hvilke varer og tjenester som skulle moms- belegges.²⁷⁹

Bakgrunnen for spørsmålet om avgiftsfritak for virer og filter kan dateres til 1966 da *De Norske Papirfabrikantenes Felleskontor* og *Cellulosefabrikkenes Felleskontor* søkte Finansdepartementet om fritak for avgiften. Denne søknaden ble avslått av Finansdepartementet. Deretter i januar- mars 1967 ble saken tatt opp igjen av *Bransjerådet for treforedlingsindustrien* (BT). Dette ble støttet opp av Industridepartementet som argumenterte for at det hadde oppstått pris- og kostnadsproblemer som gjorde det ønskelig med avgiftsfritak.²⁸⁰

Forholdene i treforedlingsnæringen

Treforedlingsnæringen var en av de tre største eksportnæringene i Norge.²⁸¹ I forhold til bidraget i eksporten var det få sysselsatte lønnstakere, 2- 3 %, i treforedlingsnæringen. Men treforedlingen var den tredje største sysselsetteren i industrien etter skipsindustrien og næringsmiddelindustrien.²⁸²

Tabell 7. Sysselsatte lønnstakere, gjennomsnitt. 1966

Treforedlingsnæringen	26 600
Sysselsatte lønnstakere i Norge	1 118 000
Prosent	2,4 %

²⁷⁸ 20.11.1967. Industriministeren. Omsetningsavgift på virer og filter til bruk i treforedlingsindustrien. RA/ S.- 1005/ D/ Da/ L0143

²⁷⁹ Lie, Venneslan. 2010, s. 115

²⁸⁰ 20.11.1967. Industriministeren. Omsetningsavgift på virer og filter til bruk i treforedlingsindustrien. RA/ S.- 1005/ D/ Da/ L0143

²⁸¹ Arne Nordset og Rolf Eriksen. Omsetningssystemer for fisk og fiskevarer i Norge, Instituttet for Markedsføring. Fiskeridirektoratets småskrifter 1968 nr. 2. Fiskeridirektøren, Bergen, 1968, s. 21

²⁸² Statistisk Sentralbyrå, Statistisk Årbok 1967, 86. Årgang, Oslo, 1967. s. 42-43

Treforedlingsnæringen slet med økonomisk underskudd før devalueringen. De økonomiske problemene var i betydelig grad en følge av strukturproblemer.²⁸³ BT hadde uttalt at det økonomiske grunnlaget hadde blitt forverret før devalueringene. Den økonomiske lavkonjunkturen før 1967 hadde gitt synkende produktpriser. Industridepartementet mente at avgiften på virer og filter virket til å forrykke den norske industriens konkurransevne ovenfor utenlandske bedrifter som ikke hadde tilsvarende avgiftsbelastning. Devalueringen nødvendiggjorde at de norske avgiftsreglene ble tilpasset reglene i de konkurende landene. For eksempel hadde det i Tyskland blitt innført et merverdisystem, fra 01.01.68, som avvirket avgiftene på investeringer. I Storbritannia ble treforedlingsindustrien faktisk sett subsidiert med 1/3 av de totale anleggsomkostningene, fordi de fleste lå i utviklingsstrøk.²⁸⁴ I Sverige hadde verktøy og driftsmidler med brukstid som ikke oversteg ett år vært avgiftsfri siden 1965. Sverige hadde en lettelse på avgiften av varige driftsmidler fordi 60 % av avgiftsgrunnlaget ble påført avgift.²⁸⁵ Dette førte til at etterspørselen etter norske treforedlingsvarer ble utkonkurrert av utenlandske produkter. Dette medførte lavere eksportinntekter allerede før devalueringen. På den andre siden hadde det vært økende kostnader. Avgiften på driftsmidlene i den norske treforedlingsnæringen hadde medvirket til at utgiftene ble større enn eksportinntektene. Dette førte til at en rekke bedrifter i 1966 gikk med underskudd. For 1965 og 1966 hadde eierinntektene gått fra et underskudd på 0,7 millioner kroner til et underskudd på 98,3 millioner kroner. For papirindustrien hadde underskuddet blitt mindre fra 33,1 millioner kroner i 1965 til 24,4 millioner kroner i 1966. Statistisk Sentralbyrå hadde beregnet det samlede underskuddet til 133 millioner kroner.²⁸⁶

²⁸³ SS/ BB. 9 desember 1967. Økonomiavdelingen. Treforedlingsindustrien og devalueringen. Industriministerens notat av 9.12. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

²⁸⁴ 28. 11. 67. Norges Treforedlingsråd. Industridepartementet. Treforedlingsindustrien og devalueringen av pundet. RA/ S.- 1005/ D/ Da/ L0143

²⁸⁵ 15.01.68. Industriministeren. Omsetningsavgift på driftsmidler i industrien. RA/ S.- 1005/ D/ Da/ L0119.

²⁸⁶ 01. 12.67.Bransjerådet for treforedlingsindustrien. Industridepartementet. Treforedlingsindustrien og devalueringen. Tiltak med sikte på å bedre industriens konkurransemessige stilling. RA/ S.- 1005/ D/ Da L0143

Devalueringens virkninger på treforedlingen

I industrien var engangstapet på fordringer og kontrakter satt til 50- 75 millioner kroner. Industriens samlede tap på grunn av devalueringen var beregnet til 175 millioner. Det samlede pristapet på industriens eksport var vurdert til 115 millioner kroner. De norske produsentenes anslåtte tap i hjemmemarkedet var anslått til 60 millioner kroner.²⁸⁷

Treforedlingsindustrien stod for 37 millioner av industriens engangstap. Netto engangstap ville bli på 12 millioner kroner. Samtidig mente Devalueringsutvalget at devalueringen innebar en gevinst på 16 millioner kroner av gjelden i pund på 50 millioner kroner. På samme tid hadde treforedlingen redusert 9 millioner kroner av tapet ved forhåndssalg av kontrakts- beløp. Av industridepartementets antagelse om ca. 35 millioner i tap måtte 10 millioner kroner reduseres fordi det ble veltet over på skogbruket ved lavere tømmerpriser.²⁸⁸

Finansdepartementet mente den norske treforedlingen ikke ville møte hardere konkurranse fra de devaluerende landene. Økonomiavdelingen i Finansdepartementet mente at pundprisene for tremasse hadde blitt satt opp.²⁸⁹ Økonomiavdelingens oppfatning ble bekreftet av eksportbudsjettkontoret i Handelsdepartementet som antok at pundprisene ville bli justert opp mer enn devalueringen. Dette var basert på at tremasse var selgers marked.²⁹⁰

I cellulosemarkedet forsøkte produsentene gjennom forhandlinger å øke prisene tilsvarende devalueringen.²⁹¹ Dette førte til at Finansdepartementet trodde at det var grunn til å tro at prisene fra før devalueringen ville bli gjenopprettet. For prisutviklingen i papirindustrien hadde det blitt meldt om øking, men ikke like mye som devalueringen. Det var forventet at den forbedrete stillingen til britisk papirindustri ville bidra til økt eksportkvantum av norsk tremasse og cellulose. Årsaken til dette var at de britiske papirprodusentene var avhengig av å kjøpe råstoff

²⁸⁷ ØA/14. 3 Februar 1968. Finansministeren. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Innstillingen fra Devalueringsutvalget. S 5-6. RA/S-1005 D/Da/L0106

²⁸⁸ Ibid

²⁸⁹ ØA/133. 24 November 1967. Finans- og Tolldepartementet. Virkningen av pundets og andre valutaers devaluering for norsk økonomi. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105.

²⁹⁰ SS/ BB. 9 desember 1967. Økonomiavdelingen. Treforedlingsindustrien og devalueringen. Industriministerens notat av 9.12. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

²⁹¹ ØA/133. 24 November 1967. Finans- og Tolldepartementet. Virkningen av pundets og andre valutaers devaluering for norsk økonomi. RA/S-1005/ D/ Da/ L0105

fra ikke- devaluerende land. Finansdepartementet mente at dette virket til at prisene i norske kroner ble holdt uforandret på det nivået som var før devalueringen.²⁹²

Industridepartementet antok at devalueringen reduserte den norske treforedlingsindustriens eksportmarkedsandeler. Industridepartementet antagelse om at treforedlingsnæringen befant seg i en alvorlig situasjonen etter devalueringen, fikk oppslutning av regjeringen.²⁹³ I det internasjonale markedet foregikk handelen av treforedlingsvarer i pund. De norske treforedlingsnæringene måtte selge treforedlingsvarer til lavere priser. Det var fordi at prisene på de fleste papirvarer økte bare halvparten av devalueringen av pundet.²⁹⁴ I det britiske markedet hadde det blitt 6-7 % lavere eksportpriser for papir. Industridepartementet så en trend til at tremasse ble solgt til underpris etter devalueringen. Det hadde blitt prisavslag på 8 % for silkemasse og papircellulose i Storbritannia, Europa, Sovjetunionen og Kina. Dette hadde også medført at papir og kartonger ble solgt til lavere priser enn før i Europa. Konsekvensen av dette var at treforedlingen fikk mindre igjen for eksporten.²⁹⁵

Samtidig hadde den sterkere kronen ført til at de norske varene ble dyrere. Dette førte til at etterspørselen etter norske varer ble mindre. Blant annet mente Industriministeren at en nedgang i papireksporten var uunngåelig. Dette kunne føre til at treforedlingsnæringens inntekter ble enda mer redusert. Resultatet av dette kunne være nedgang i produksjonen som slo ut i lavere sysselsetting.²⁹⁶

Dette ble støttet opp av at BT mente at den britiske papirindustrien fikk en styrket posisjon. BT argumenterte for at den britiske papirindustrien i utgangspunktet hadde ledig kapasitet. Dette førte til at de britiske bedriftene ville gjenvinne den andelen av det britiske markedet andre land kunne tape på grunn av devalueringen. Det var antatt at britiske bedrifter fikk muligheten til å ta større deler av det britiske markedet fra Norge. Ettersom britisk papirindustri var Europas største ville en relativ liten økning i kapasitetsutnyttelsen bety etter norske forhold

²⁹² SS/ BB. 9 desember 1967. Økonomiavdelingen. Treforedlingsindustrien og devalueringen. Industriministerens notat av 9.12. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094

²⁹³ Ibid

²⁹⁴ ØA/ 14. 2 februar 1968. Innstillingen fra et utvalget som har vurdert behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

²⁹⁵ 30.01.68. MDH/KAA. Den britiske devaluering- Konsekvens for norsk treforedlingsindustri. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

²⁹⁶ 06.12.1967. Industriministeren. Treforedlingsindustrien og devalueringen. RA/ S.- 1005/ D/ Da L0143. ØA/14. 3 Februar 1968. Finansministeren. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Innstillingen fra Devalueringsutvalget. S 5. RA/S-1005 D/Da/L0106

en betydelig produksjonsøkning.²⁹⁷ Konsekvensen var at den norske eksportens andel til Storbritannia ville bli redusert.

Det ble også påpekt at den norske treforedlingsindustrien hadde sitt hovedmarked i Danmark, Storbritannia og Sverige, og i Sverige var Danmark Norges største konkurrent.²⁹⁸ I 1966 ble det eksportert papirmasse for 297 millioner kroner til Storbritannia og 201 millioner kroner av papir og kartonger.²⁹⁹ Til Danmark var eksporttallet 10 millioner kroner for papirmasse og 69 millioner for papp og papir.³⁰⁰ Samtidig hadde eksporten til de devaluerte landene Spania, Danmark og Storbritannia i 1966 vært på 600 millioner kroner, noe som ville gå ned. Det ble antatt at devalueringen ville gi Danmark en fordel i Sverige. Den danske fordelene kunne redusere den norske eksporten til Sverige på samme tid som eksporten til Danmark ble lavere.³⁰¹

For tremasse hadde Industridepartementet beregnet et tap på 8 millioner kroner.³⁰² I eksporten av papir og kartong hadde Industridepartementet antatt at devalueringen førte til et tap på 53 millioner kroner.³⁰³ I cellulosemarkedet hadde Industridepartementet avrundet tapet til 11 millioner kroner.³⁰⁴

²⁹⁷ Bransjerådet for treforedlingsindustrien. Industridepartementet. Treforedlingsindustrien og devalueringen. Tiltak med sikte på å bedre industriens konkurransemessige stilling. 1 desember 1967. RA/ S.- 1005/ D/ Da/ L0143.

²⁹⁸ 06.12.1967. Industriministeren. Treforedlingsindustrien og devalueringen. RA/ S.- 1005/ D/ Da/ L0143

²⁹⁹ AF/ OEN/RW. 23.11.1967. Virkninger på vareeksporten av devalueringen av pund og danske kroner. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

³⁰⁰ Referat. Fra møtet i Rådet for Internasjonalt Økonomisk Samarbeid. 19 november 1967.

³⁰¹ 06.12.1967. Industriministeren. Treforedlingsindustrien og devalueringen. RA/ S.- 1005/ D/ Da/ L0143

³⁰² MDH/Fo. 29 januar 1968. Den britiske devaluering- Konsekvens for norsk treforedlingsindustri. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

³⁰³ 30.01.68. MDH/KAA. Den britiske devaluering- Konsekvens for norsk treforedlingsindustri. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

³⁰⁴ 30.01.68. MDH/KAA. Den britiske devaluering- Konsekvens for norsk treforedlingsindustri. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

Tabell 8. Tap som følge av redusert eksport av tremasse i 1967. Alle beløp gitt i norske kroner.

Tremasse	Tap utestående fordringer	Tap restlevering faste kontrakter 1967	Sum
Storbritannia	4 000 000	4000000	8000000
Danmark	100 000	100000	200000
	4 100 000	4100000	8200000

Kilde: MDH/Fo. 29 januar 1968. Den britiske devaluering- Konsekvens for norsk treforedlingsindustri. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

Tabell 9. Tap som følge av redusert eksport av cellulose i 1968. Alle beløp gitt i norske kroner.

Cellulose					
Marked	Tap utestående fordringer	Tap restlevering faste kontrakter	Tap prispress 1968	Ringvirkninger 1 %	Sum
UK	2700000	2700000	2300000		7700000
Danmark	200000	200000			400000
Andre Pund- markeder/ Andre land	600000	600000	500000		1700000
				1400000	1400000
Sum	3500000	3500000	2800000	1400000	11200000

Kilde: 30.01.68. MDH/KAA. Den britiske devaluering- Konsekvens for norsk treforedlingsindustri. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

Tabell 10. Tap som følge av redusert eksport av papir og kartong. Alle beløp gitt i norske kroner.

Papir og Kartong					
Markeder	Tap utestående fordringer	Tap restlevering faste kontrakter	Prispress	Ringvirkninger-kontinentet 3 %	Sum
UK	5000000	7000000	10000000		22000000
Danmark	400000	800000	2000000		3200000
Andre land som devaluerte	1300000	1500000	2500000		5300000
Ikke devaluerte, men salg i pund	2300000	3200000	2000000		7500000
Ringvirkninger				15000000	15000000
Sum	9000000	12500000	16500000	15000000	53000000

Kilde: 30.01.68. MDH/KAA. Den britiske devaluering- Konsekvens for norsk treforedlingsindustri. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

Hvorfor ble det tiltak

I følge Kåre Willoch hadde Industriminister Sverre Walter Rostoft i spørsmålet om avgiftsfrihet for filter og virer gått imot resten av Høyre. Industriministeren argumenterte for avgiftsfrihet. Willoch forklarer dette ut ifra at Rostoft hadde et praktisk orientert politisk syn, og i mindre grad var ideologisk. Dette førte til at Rostofts politiske preferanser var tverrpolitiske istedenfor å fremme samholdet mellom partifellene.³⁰⁵

Devalueringen hadde gjort det nødvendig å redusere utgiftene i treforedlingsnæringen. Treforedlingsnæringen måtte redusere utgiftene for å tilpasse seg en situasjon med lavere inntekter.

Regjeringens vurdering var at den britiske devalueringen påførte treforedlingsnæringen et stort økonomisk tap.³⁰⁶ BT skrev at den britiske devalueringen medførte en forverring av den norske konkurransevnen. Mesteparten av leveringskontraktene var avtalt i pund. Den norske valutapolitikken hadde gjort de norske treforedlingsvarene dyrere. Samtidig hadde svekkelsen av pundet ført til at de internasjonale prisene sank. Dette kunne føre til at etterspørselen av norske varer sank til fordel for danske, finske og britiske varer i det internasjonale markedet. Det var også forventet at forbruket av norske treforedlingsvarer i de devaluerte landene kunne bli redusert. Mesteparten av eksporten gikk til land som devaluerte. En tredjedel av den norske eksporten av treforedlingsvarer gikk til Storbritannia. Dette betydde at treforedlingen ville få reduserte inntekter som resulterte i høyere underskudd.³⁰⁷ Konsekvensen var at treforedlingsnæringens kapitalbeholdning ble redusert.³⁰⁸

Finland hadde devaluert med 24 % den 12. oktober 1967, noe som gjorde den finske eksporten i utgangspunktet mer konkurransedyktig enn Norge. Ifølge BT hadde den britiske devalueringen forsterket det finske prismessige fortrinnet ovenfor norsk treforedling. Samtidig hadde devalueringene ført til sterk økning i det finske kostnadsnivået Dette betydde at Finland ikke kunne sette opp eksportprisene. Konsekvensen av dette var at det lå til rette for at finsk treforedlingsindustri økte sine avsetningsmuligheter på bekostning av norsk treforedling.

³⁰⁵ Willoch. 2002. 118-120

³⁰⁶ 20.11.1967. Industriministeren. Omsetningsavgift på virer og filter til bruk i treforedlingsindustrien. RA/ S.- 1005/ D/ Da/ L0143

³⁰⁷ 01. 12.67.Bransjerådet for treforedlingsindustrien. Industridepartementet. Treforedlingsindustrien og devalueringen. Tiltak med sikte på å bedre industriens konkurransemessige stilling. RA/ S.- 1005/ D/ Da L0143

³⁰⁸ 20.11.1967. Industriministeren. Omsetningsavgift på virer og filter til bruk i treforedlingsindustrien. RA/ S.- 1005/ D/ Da/ L0143

Bransjerådet argumenterte for at dette kunne få norske bedrifter til å gå med på en prissenkning for å skaffe avsetning for sin marginalproduksjon.³⁰⁹

De negative devalueringsevirkningene aktualiserte at virer og filter ble fritatt for omsetningsavgiften. Regjeringen antok at fritagelsen for omsetningsavgiften på investeringer var en effektiv avlastning for treforedlingsindustrien.³¹⁰

Industridepartementet mente at omsetningsavgiften utgjorde en økonomisk belastning for en næring i underskudd. Dette var underbygget av at Industridepartementet oppfatning av at omsetningsavgiften på investeringsmidler var skattemessig belastende med begrensede muligheter til å overføre på salgssleddet, “*etterfølgende ledd*”. Ifølge Industriministeren betydde dette at hvis den “nåværende” omsetningsavgiften på industriens investeringer ble opprettholdt kunne treforedlingsindustrien komme i en “uholdbar konkurransemessig stilling”.³¹¹

Industridepartementet argumenterte for fritaket ved å henvise til en undersøkelse gjort av *Papirindustriens Forskningsinstitutt*. I følge Industridepartementets var filter og virer utskiftbare elementer i maskinene. Årsaken var at komponentene ble hurtig nedslitt. For vanlige bronsevirer var levetiden på omkring tre måneder, men det ble innrømmet at plastvirer hadde en levetid på ett år.³¹²

Avgiftsfritaket skulle styrke treforedlingsindustriens strukturelle konkurransevne.³¹³ Årsaken til at omsetningsavgiften ble diskutert som løsningen for treforedlingen var at industrien ikke var interessert i at det ble etablert subsidieordninger som støttetiltak ovenfor virkningene av devalueringene. De mente at det var nødvendig å legge til rette for at norsk treforedlingsindustri fikk like konkurransevilkår som andre land.³¹⁴ Dette ble bygd opp av at Norges Banks direktør Brofoss hadde uttalt at de strukturelle problemene ikke kunne løses ved

³⁰⁹ 01.12.67. Bransjerådet for treforedlingsindustrien. Industridepartementet. Treforedlingsindustrien og devalueringen. Tiltak med sikte på p bedre industriens konkurransemessige stilling. RA/ S- 1005/ D/ Da/ L0143.

³¹⁰ 12 februar 1968. Regjeringskonferansen 13.02.1968. Finansministeren. Omsetningsavgiften på virer og filter til bruk i treforedlingsindustrien. RA/S-1005/ D/Da/L0106.

³¹¹ 06.12.1967. Industriministeren. Treforedlingsindustrien og devalueringen. RA/ S.- 1005/ D/ Da/ L0143

³¹² Regjeringskonferanse. 06 .02.1968.. Finansdepartementet. 2. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer.nr 12. RA/S-1005/A/Aa/L0026. Og 20.11.1967. Og Industriministeren. Omsetningsavgift på virer og filter til bruk i treforedlingsindustrien. RA/ S.- 1005/ D/ Da/ L0143

³¹³ Ibid

³¹⁴ 28. 11. 67. Norges Treforedlingsråd. Industridepartementet. Treforedlingsindustrien og devalueringen av pundet. RA/ S.- 1005/ D/ Da/ L0143 01.12.67. Og Bransjerådet for treforedlingsindustrien. Industridepartementet. Treforedlingsindustrien og devalueringen. Tiltak med sikte på p bedre industriens konkurransemessige stilling. RA/ S- 1005/ D/ Da/ L0143.

en norsk devaluering.³¹⁵ Industridepartementet mente at avgiften isolert sett virket til å forrykke den norske industriens konkurransevne ovenfor utenlandske bedrifter som ikke hadde tilsvarende avgiftsbelastning.³¹⁶ Dette hadde ført til en prinsipiell vurdering av å akseptere fritak for driftsmidler med lengre brukstid enn ikke- varige driftsmidler.³¹⁷

Formålet med å lette betingelsene var å sikre aktivtetsnivået i treforedlingsbedriftene. Avgiftsfritaket innebar at kostnadene i treforedlingsbedriftene ble redusert. Dette kunne føre til at de norske treforedlingsbedriftene kunne konkurrere med lavere pundpriser på treforedlingsvarer. Et mindre kostnadsnivå gjorde det mindre nødvendig å sette opp prisene for å kunne dekke utgiftene. Lavere kostnader gav bedriftene muligheten til å sette ned prisene. Dette betydde at nedgangen i etterspørselen etter norske treforedlingsvarer kunne bli dempet. Dette ville forhindre en del av reduksjonen i den norske eksporten. Bedriftene i treforedlingen kunne opprettholde produksjonen.

Tiltaket i treforedlingsnæringen var rettet mot investeringssetterspørselen. Svikten i aktiviteten ble dempet ved at avgiftsfritaket tilrettela for økte investeringer i næringen. Trelastnæringen trengte ikke lenger å betale avgift ved innkjøp av virer og filter. Dette gjorde det mulig for fabrikkene å kjøpe inn mer virer og filter. Dette økte produksjonsmidlene i industrien, som kunne bidra til å øke aktiviteten.

Målet var å opprettholde sysselsettingen i treforedlingsnæringen. Borten- regjeringen ønsket å unngå reduksjon i produksjon fordi det ville bety at arbeidskraft ble overflødig. Med lavere eksportinntekter var kanskje ordrenivået ikke stort nok til å finansiere antallet ansatte i bedriftene. Dette kunne tvinge fabrikkene i treforedlingsnæringen til å nedbemanne for å få ned kostnadsnivået. I tillegg måtte selskapene ha nok kapital for å betale omsetningsavgiften på virer og filter. Konsekvensen av dette ville være økt arbeidsledighet.

Regjeringens beslutning om avgiftsfritak berodde på distriktpolitiske hensyn. De fleste papirfabrikkene var konsentrert ved Skien med Union Paper Co Ltd AS, Drammensvassdraget, skogbrukene rundt Halden, rundt Glomma og Nord- Trøndelag med Nordenfjeldske Treforedling i Skogn. En stor del av møbelindustrien med Ekornes i spissen var på Sunnmøre.

³¹⁵ Den økonomiske situasjonen. Foredrag av direktør Erik Brofoss på Norges Bank representantskapsmøte 5 februar 1968. 12

³¹⁶ 15.01.68. Industriministeren. Omsetningsavgift på driftsmidler i industrien. RA/ S.- 1005/ D/ Da/ L0119.

³¹⁷ 12 februar 1968. Regjeringskonferansen 13.02.1968. Finansministeren. Omsetningsavgiften på virer og filter til bruk i treforedlingsindustrien. RA/S-1005 D/Da/L0106.

Dette var områder hvor treforedlingen var den største sysselsetteren. Dette førte til ekstra høy arbeidsledighet i disse deler av landet enn i resten av Norge.

Oppsummering

Treforedlingsnæringen fikk med andre ord virer og filter fritatt for investeringsavgiften. Treforedlingsbedriftene befant seg allerede i en vanskelig situasjon før devalueringen med økonomisk underskudd. Regjeringen antok at devalueringen ville føre til lavere eksportinntekter. Omgjøringen av virer og filter fra varige til ikke- varige driftsmidler skulle redusere kostnadene i treforedlingsindustrien. Hensikten var å likestille konkurransebetingelsene i Norge med Tyskland, Canada, Sverige, Finland og Storbritannia. Formålet var å opprettholde produksjonen. Derfor var også avgiftsfritaket rettet mot å stimulere investeringsetterspørselen. Målet var å forhindre økning av arbeidsledigheten. Dette hadde disktrikspolitiske sider ved seg siden fabrikkene i næringen var konsentrert i enkelte deler av Norge. Konsekvensen var at regjeringens tiltak i treforedlingen fravek hensikten med innføringen av merverdiavgiftssystemet.

7. Skipsfarten

I dette kapitlet fokuserer jeg på utfordringene devalueringen skapte i skipsfarten, og hvilke tiltak regjeringen satte i verk innenfor skipsfarten for å bøte på de negative virkningene av devalueringene. For det første fikk rederne adgang til skattefri avsetning til fond for dekning av framtidig tap på fraktavtaler inngått før devalueringen.

Det andre tiltaket jeg drøfter, og som regjeringen satte i gang, var nedsettelsen av sjømenns opptjeningstid fra 12 til 10 måneder, som ble ferdig innstilt til Stortinget i 1970, og innført i 1971. Den innebar at staten påtok seg ansvaret for 50 % av hjemreiseutgiftene for de underordnede og offiserene. Opprinnelig hadde staten bare finansiert 50 % av de underordnes hjemreiseutgifter.

Jeg argumenter for at statens økte finansieringsansvar for sjømennenes hjemreiseutgifter og rederienes adgang for skattefri avsetning for dekning av framtidige tap som følge av devalueringen var tiltak for å dempe de utfordringene devalueringen hadde skapt for skipsfarten. Regjeringen antok at devalueringen ville føre til lavere fraktinntekter og muligens til innstilte frakter. Regjeringen mente det ble et behov for å redusere utgiftene i skipsfarten. Det betyr at regjeringen gikk inn for å øke statens ansvar i finansieringen av sjømennenes hjemreiseutgifter for å unngå oppsigelser. Motivet var å opprettholde sysselsettingen i skipsfarten. Samtidig hadde devalueringen gjort det nødvendig med økt statlig finansiering for å virkeliggjøre mindre opptjeningstid.

Jeg mener at skipsfartens motiv for lavere opptjeningstid var å øke rekrutteringen av norske sjømenn. Dette skulle gjøres ved å redusere perioden ute på havet for å øke ferieperioden slik at sjømennenes relative høye inntekt kunne bidra til en levestandardforbedring. Meningen var at dette skulle gjøre sjømannsyirket mer attraktivt.

Jeg hevder at årsaken til at den norske regjeringen gav rederne adgang til skattefri avsetning til fond for dekning av framtidig tap på fraktavtaler inngått før devalueringen var at den norske regjeringen antok at Suez-kanalen skulle bli gjenåpnet i løpet av 1968. Suez-kanalen hadde blitt stengt i 1967. Dette hadde gitt høye fraktinntekter i 1967. Formålet med ordningen var at de ekstraordinære Suez-kanal- inntektene og gevinsten fra transaksjonen av norske fraktjenester i pund-verdien før devalueringen skulle dekke de antatte frakttapene på grunn av devalueringen.

Situasjonen i rederiene

Tore L. Nilsen mener at det overordnede målet for rederiorganisasjonene på 1960-tallet var å redusere utgiftene. Dette skulle øke de norske rederienes gevinster på lik linje med skipsfarten i land som USA og Japan. På 1960-tallet gav dette seg utslag i en rasjonalisering av skipsfarten. Handelsflåten ble modernisert og behovet for arbeidskraft ble redusert. Men det var en overordnet politikk å bemanne skipsfarten med norske sjøfolk. Tiltross for dette gikk antallet norske sjøfolk i skipsfarten ned. Det ble problematisk å bemanne den ekspanderende handelsflåten. Mangelen var størst på sommerhalvåret, men det var et over- tilbud av hyresøkende på høsten.³¹⁸

Nilsen antar at på midten av 1970-tallet hadde ca. 30 % av den norske yrkesaktive mannlige befolkningen, i kortere og lengre tid, vært påmønstret den norske handelsflåten. Terje Halvorsen mener det på midten av 1960-tallet ble vanskeligere å friste ungdommen til å dra til sjøs. Halvorsen hevder at hver tredje norske gutt hadde vært sjømann minst én gang helt opp til 1960-tallet. I 1976 var det bare hver tiende under tjue år som hadde vært påmønstret minst én gang.³¹⁹

I November 1965 var det ansatt 48 262 norske befal og mannskap i handelsflåten. I løpet av 1965 hadde det vært påmønstret 73 435 nordmenn.³²⁰

Hvordan ble skipsfarten rammet

Regjeringen mente at devalueringen førte til lavere fraktinntekter. Skipsfarten hadde en rekke langsiktige certepartier eller fraktavtaler basert på pund. Skipsfarten hadde netto fordringer i pund på 9-10 milliarder kroner. Det ble beregnet at 6- 7 milliarder kroner i pund ville bli påvirket av devalueringen.³²¹ Dette ville ifølge regjeringen medføre et devalueringstap på 0,8-

³¹⁸ Tore L. Nilsen. *Bergen og sjøfarten. V. Mot nye utfordringer 1939-1973*. Bergens Rederiforening, Bergens Sjøfartsmuseum. Bergen, 2001, s. 569- 570, 577- 578. Terje Halvorsen. *Vi seiler for velstand og lykke. Norsk Sjømannsforbunds historie, bind 2*. Pax Forlag, Oslo, 2007, s. 31- 45

³¹⁹ Nilsen, 2001, s. 584. Terje Halvorsen, 2007, s. 31- 45

³²⁰ Statistisk Sentralbyrå, Statistisk Årbok 1967, 86. Årgang, Oslo, 1967. Tabell 64. Befal og mannskap i handelsflåten. Tabell 65. Mønstringer til handelsflåten, s. 44

³²¹ Referat. Fra møtet i Rådet for Internasjonalt Økonomisk Samarbeid. 19 november 1967. RA/ PA -1451/ D /Dh/ L0003

1 milliard norske kroner.³²² Samtidig var det utestående tilgodehavender under inngåtte befraktningsavtaler som i devaluerte valutaer utgjorde 10-11 milliarder kroner. Bruttotapet ved devalueringen ble beregnet til 1,45 milliarder kroner.³²³ Økonomiavdelingen forklarte at en betydelig del av handelsflåten var basert på langsiktige kontrakter i pund. Ved devalueringen ble kontraktene i kroner redusert.³²⁴

På den ene siden hadde det vært et godt fraktmarked i 1967 som hadde økt inntektene til 8-900 millioner. Dette betydde at skipsfarten hadde en mengde kapital som kunne tæres på.³²⁵ På den andre siden betydde devalueringen at importen ble billigere, med 250 millioner kroner. Det hadde blitt antatt at skipsfarten ville spare 75 millioner pund på kursfortjenesten ovenfor Storbritannia og 400 millioner danske kroner ovenfor Danmark.³²⁶

I utgangspunktet antok regjeringen at en devaluering ikke hadde gitt sterke negative virkninger for den norske økonomien og dermed skipsfarten.³²⁷ NBD antok at de valutamessige virkningene for norsk eksport ble redusert i takt med forskyvingen fra pund til dollar.³²⁸ Årsaken var at store deler av skipsfartens utgifter var dekket i ikke devaluerte valutaer.³²⁹ Fra 1960–1966 hadde nettoinntektene i pund variert mellom 1,5 milliarder kroner og 1,9 milliarder kroner. Inntektene i dollar hadde i samme periode steget fra 0,9 milliarder til 2,5 milliarder kroner. Fra 1960 til 1966 hadde pundfraktens andel blitt redusert fra 60 % til 40 %, mens dollarfraktens

³²² ØA/14. 3 Februar 1968. Finansministeren. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Innstillingen fra Devalueringsutvalget. S 6. RA/S-1005 D/Da/L0106.

³²³ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 3. Devalueringens virkninger for Norge. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. 8 januar 1968. RA/ S- 1005/ D /Da /L10116.

³²⁴ SS/ ICA. 11 Januar 1968. Økonomiavdelingen. Adgang til avsetning til fond for dekning av tap på fraktkontrakter som følge av devalueringen. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

³²⁵ ØA/14. 3 Februar 1968. Finansministeren. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Innstillingen fra Devalueringsutvalget. RA/S-1005 D/Da/L0106

³²⁶ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 3. Devalueringens virkninger for Norge. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. 8 januar 1968. RA/ S- 1005/ D /Da /L10116

³²⁷ Devalueringen av Pundet. Regjeringskonferanse 19 november 1967 nr 97. RA/S-1005/A/Aa/L0025

³²⁸ 1 september 1967. Norges Bank direksjonen. Handelsdepartementet. Den norske kronens stilling ved en eventuell punddevaluering. RA/ PA -1451/ D /Dh L0003

³²⁹ Devalueringen av Pund Sterling og enkelte andre valutaer. E. Devalueringen av Pund Sterling og dens virkninger for Norge. 3. Devalueringens virkninger for Norge. Handelsdepartementet. 8 januar 1968. 8 januar 1968. RA/ S- 1005. D /Da /L10116

andel hadde steget fra 35 % til 60 %.³³⁰ Norges Bank mente at den omfattende disposisjonen til sikring av pundinntektene hadde gitt mindre tap for rederiene enn antatt på forhånd.³³¹ Konsekvensen var at hensynet til skipsfartens konkurranseevne ikke ble tillagt avgjørende vekt ved bestemmelsen av kursen på den norske krone.³³² RØS hadde konkludert med at tapet av den britiske devalueringen ville bli oppveid av inntektsøkning i dollar.³³³

Til tross for dette var det forventet at den forbedrede konkurranseevnen for rederiene i de devaluerte landene ville presse ned inntektsratene for den norske skipsfarten.³³⁴ Det var sannsynlig at fraktmarkedet for norsk skipsfart kunne falle bort. Grunnen til dette var at norske fraktjenester ble dyrere. Dette reduserte etterspørselen etter norsk skipsfart. Samtidig ville den antatte norske eksportnedgangen føre til mindre fraktoppgaver for norsk skipsfart. Konsekvensen var at skipsfartsnæringens inntekter ble svekket. For skipsfarten skapte dette et behov for å redusere kostnadene. Lavere fraktjenester betydde at det ble mindre behov for arbeidskraft. Dette økte faren for oppsigelser av sjømenn.³³⁵

Skattefri avsetning til fond for dekning av framtidige tap

Norges Rederforbund (NRF) hadde foreslått at det ble gitt adgang til skattefri avsetning til fond for dekning av framtidig tap på fraktavtaler som var inngått før devalueringen. Rederne hadde anmodet om at de ekstraordinære inntektene i 1967 som skyldes stengingen av Suez-kanalen skulle bli plassert i dette skattefrie fondet. Devalueringsutvalget støttet forslaget til rederne. Dette ville virke til å utjevne skattebetalingen. Det vil si at skipsfarten fikk reduserte skattekostnader som utjevning mot reduserte fraktinntekter.³³⁶

³³⁰ 1 september 1967. Norges Bank direksjonen. Handelsdepartementet. Den norske kronens stilling ved en eventuell punddevaluering. RA/ PA -1451/ D /Dh L0003

³³¹ RA/ PA -1451/ D /Dh/ L0003

³³² 1 september 1967. Norges Bank direksjonen. Handelsdepartementet. Den norske kronens stilling ved en eventuell punddevaluering. RA/ PA -1451/ D /Dh L0003

³³³ Referat. Fra møtet i Rådet for Internasjonalt Økonomisk Samarbeid. 19 november 1967. RA/ PA -1451/ D /Dh/ L0003

³³⁴ ØA/14. 3 Februar 1968. Finansministeren. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Innstillingen fra Devalueringsutvalget. RA/S-1005 D/Da/L0106

³³⁵ Regjeringskonferanse. 13 .02.1968. Tiltak for å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. 6 B. Industrien. nr 15. RA/S-1005/A/Aa/L0026.

³³⁶ Regjeringskonferanse. 06 .02.1968.. Finansdepartementet. 2. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. nr 12. 1968. RA/S-1005/A/Aa/L0026. Regjeringskonferanse. 13 .02.1968. Tiltak for å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. 6 B. Industrien. nr 15. RA/S-1005/A/Aa/L0026.

Handelsminister Kåre Willoch og flertallet i regjeringen var i regjeringskonferansen 19. mars 1968 villige til å akseptere ordningene for Suez- inntektene. Handelsflåtens inntekter hadde økt sterkt i 1967. Nivået på fraktratene berodde på stengingen av Suez- kanalen. Regjeringen trodde at Suez- kanalen kunne bli gjenåpnet i 1968. På grunn av dette ville forutsetningen for de ekstraordinære inntektene i 1967 bli borte i 1968.³³⁷

Det ble vektlagt at rederne hadde fått betydelig tap i november og desember 1967. Svekkelsen av pundet hadde ført til at verdien av fraktinntektene hadde gått ned. Dette ble forsterket av at etterspørselen etter norske frakttjenester gikk ned. Norsk skipsfart ble erstattet av billigere utenlandske fraktavtaler. Dette betydde at eksporten fra de norske rederiene ble lavere. Ved gjenåpningen av Suez- kanalen ble det forventet et sterkt fall i frakttjenestene. Nasjonalbudsjettet 1968 forutsatte at det gjennomsnittlige ratenivået kunne falle med 4 % fra 1967 til 1968. Dette gav grunnlag for at den anslåtte inntjeningen, nettovalutafraktene, i 1968 bare ble 1 % høyere enn 1967. Konsekvensen var at rederienes kapital kunne bli redusert. Anslagsvis hadde skipsfarten tapt 850 millioner kroner som følge av den britiske devalueringen.³³⁸

Før den britiske devalueringen hadde skipsfarten sikret seg mot kursrisikoen ved at rederiene hadde foretatt salg av de fremtidige fraktinntektene. Ved terminkontrakt blir varene kjøpt når varene blir levert, altså blir det ingen transaksjoner når kontrakten blir inngått, men etter en viss tid. Dette betyr at skipsfarten kunne selge varene til en fastsatt pris uavhengig av svingninger i valutakursene ved forfallstidspunktet. Denne forsikringen mot kursrisikoen førte til at selskapene kunne innkassere et beløp som dekket kurstapet på de fremtidige pundinntektene. Antagelsen var at inntjeningen kunne gå ned mot slutten av 1967 og begynnelsen av 1968. På denne måten oppsto det en gevinst som ble lagt til de ordinære inntektene.³³⁹

Regjeringen ønsket at de ekstraordinære høye inntektene på grunn av stengingen av Suez- kanalen som følge av Seksdagerskrigen i juni 1967, skulle finansiere skipsfartens økonomiske

³³⁷ Regjeringskonferanse. 19. 03.1968. nr 27. Finansdepartementet. 6. Tiltak for å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Forslaget fra Rederiforbundet om skattemessig avsetning til dekning av devalueringstap. RA/S-1005/A/Aa/L0026.

³³⁸ Regjeringskonferanse. 19. 03.1968. nr 27. Finansdepartementet. 6. Tiltak for å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Forslaget fra Rederiforbundet om skattemessig avsetning til dekning av devalueringstap. RA/S-1005/A/Aa/L0026. ØA/35. 25 mars 1968.3. Hovedlinjer i den økonomiske politikk og utvikling. b. vurderingen av den økonomiske situasjonen. RA/S-1005 D/Da/L0106

³³⁹ SS/ ICA. 11 Januar 1968. Økonomiavdelingen. Adgang til avsetning til fond for dekning av tap på fraktkontrakter som følge av devalueringen. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

tap som følge av devalueringen.³⁴⁰ Rederiene hadde foreslått at Suez-kanal- inntektene skulle avsettes til et skattefritt fond for å unngå skattelegging av inntektene.³⁴¹ Dette skulle øke likviditeten i skipsfarten. Motivet var at avsetningen av Suez-kanal- inntektene skulle skape en formue som kunne dekke de antatte tapene i 1968.³⁴²

Hjemreisebestemmelser for sjøfolk

Innstilling fra komiteen for revisjon av Sjømannsloven den 11. september 1970 innebar en endring av Sjømannsloven § 25 som førte til nedsettelse av opptjeningstiden til 10 måneder. I den anledningen overtok staten halvparten av hjemreiseutgiftene til skipsbefalet.³⁴³ I 1967 var opptjeningstiden ett år. Før nedsettelsen av opptjeningstiden betalte staten bare 50 % av hjemreiseutgiftene til de underordnede sjøfolk. Rederne bar 50 % av hjemreiseutgiftene for de underordnede, og alle utgiftene for hjemreisen til offiserene.³⁴⁴ NRF og *Skipsfartens Arbeidsgiverforening* (SAF) hadde beregnet at den ``nuværende`` ordning kostet staten 4, 25 millioner kroner, mens det for rederinæringen kostet 16, 25 millioner kroner.³⁴⁵

Handelsminister Kåre Willoch hadde foreslått en utvidelse av statens tilskudd til fri hjemreise av sjøfolk, i anledning av at opptjeningstiden ble redusert fra 12 til 10 måneder. Samtidig ble statens andel av de totale kostnadene økt fra 1/3 til 2/3. Ordningen ble utvidet til å gjelde både underordnede og offiser.³⁴⁶ *Direktoratet for Sjømenn* hadde regnet ut at de maksimale utgiftene for hjemsendelse ble 21, 6 millioner kroner, fordelt på 9 millioner kroner til de underordnede sjømennene og 12,6 millioner kroner for de overordnede sjømennene. For staten innebar dette 14,4 millioner kroner, mens rederiene måtte betale for 7 millioner kroner.³⁴⁷

Kåre Willochs tiltak baserte seg på at et mindretall i Devalueringsutvalget foreslo at staten måtte påta seg en større del av hjemreiseutgiftene for sjøfolk. I den anledning var det ønsket en

³⁴⁰ Ibid

³⁴¹ ØA/14. 3 Februar 1968. Finansministeren. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Innstillingen fra Devalueringsutvalget. S 12.RA/S-1005 D/Da/L0106

³⁴² Regeringskonferanse. 13 .02.1968. Tiltak for å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. 6 B. Industrien. nr 15. RA/S-1005/A/Aa/L0026.

³⁴³ Innstilling III. Fra komiteen for revisjon av Sjømannsloven. 11 september 1970. RA/ S.- 1005/ D/ Da L0117

³⁴⁴ Hjemreisebestemmelser for sjøfolk- Sjømannsloven § 25. RA/ S- 1005. D /Da /L0116.

³⁴⁵ 14.06.1968. Ad hjemreisebestemmelser for sjøfolk- sjømannsloven § 25. RA/ S- 1005. D/Da/L0116

³⁴⁶ ØA/14. 3 Februar 1968. Finansministeren. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Innstillingen fra Devalueringsutvalget. RA/S-1005 D/Da/L0106

³⁴⁷ 14.06.1968. Ad hjemreisebestemmelser for sjøfolk- sjømannsloven § 25. RA/ S- 1005. D/Da/L0116

bevilgning på 10 millioner kr for dette formålet.³⁴⁸ Det ble argumentert for at selv om det egentlig var et tariff- spørsmål kunne det ikke utelukkes at dekning av merutgiftene ble behandlet som et ledd i kompensasjonen for devalueringstapet. Årsaken til dette var at de mente det var rimelig at skipsfarten fikk en relativ fordel gjennom statens utgifter. Betrakningen var at skipsfarten var den næringen som hadde blitt hardest rammet, og at statens økte utgifter for hjemreise var den lettelse rederiene hadde bedt om. Derimot anså flertallet at hjemreiseutgiftene ikke kunne sees i sammenheng med devalueringen. De mente at det var et tariff- spørsmål. Samtidig hadde ikke devalueringen direkte ført til behovet for at staten økte sin andel av utgiftene til sjøfolkenes hjemreiser.³⁴⁹

Debatten om reduksjon av hjemsendelsen av sjøfolk hadde sin opprinnelse fra 1948 da flertallet i innstillingen for Sjømannslovskomiteen foreslo at utgiftene ved hjemreise ble delt mellom reder og stat, med en opptjeningstid på to år, som omfattet offiser og underordnet. I 1952 gikk Handelsdepartementet inn for at staten betalte halvparten av hjemreiseutgiftene for de underordnede til en ikke redusert tjenestetid. Rederiene måtte ta hele regningen for hjemreisen til offiserene. Derimot besluttet Sjøfarts- og Fiskerikomiteen i 1953, som flertallet i Lagtinget og Odelstinget støttet, at tjenestetiden ble redusert til 2 år og hjemreise ble lovfestet, basert på at rederiene fortsatt hadde hele ansvaret for hjemreiseutgiftene til offiserene. Ved lovendringen i 1958 ble tjenestetiden redusert til 1,5 år.³⁵⁰ Fra 1964 var opptjeningstiden nedsatt til 1 år.³⁵¹

³⁴⁸ Regjeringskonferanse. 06 .02.1968.. Finansdepartementet. 2. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. nr 12. RA/S-1005/A/Aa/L0026.

³⁴⁹ ØA/14. 3 Februar 1968. Finansministeren. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. Innstillingen fra Devalueringsutvalget. S 16. RA/S-1005/ D/Da/L0106.

³⁵⁰ Hjemsendelse av sjøfolk. En kort historikk. RA/ S.- 1005/ D/ Da L0117

³⁵¹ Hjemreisebestemmelser for sjøfolk- Sjømannsloven § 25. RA/ S- 1005. D /Da /L0116

Skipsfartens motiv

SAF hadde gått inn for fri hjemreise etter 9 måneder.³⁵² NRF ønsket de samme betingelsene som Sverige og Danmark hadde, der halvparten av hjemreiseutgiftene for offiserene ble betalt av staten.³⁵³ For SAF var det avgjørende at staten kom med full overtakelse av samtlige hjemreiseutgifter for alle mannskaper. Det ble understreket at hvis det ikke skjedde måtte rederiene bære hele kostnadsøkningen av den nye hjemreiseordningen.³⁵⁴

Grunnlaget for spørsmålet var et brev fra NRF og SAF fra 18. januar 1968. I brevet redegjorde organisasjonene for et ønske om å redusere opptjeningstiden og øke ferien for sjøfolk. Dette skulle virke som et middel til å øke rekrutteringen av norske sjøfolk til skipsfarten. Det hadde vært en tilbakegang av norske sjøfolk siden 1963, til tross for at de hadde opplevd en høyere lønnsutviklingen enn gjennomsnittet i Norge. Forklaringen på dette var at den lave graden av ferie hadde forhindret sjømannsstanden i å ha et delvis fullverdig familieliv. Det ble nevnt at de hadde beskjedne anledning til å dra nytte av muligheten for den høye levestandard deres lønn kunne ha gitt.³⁵⁵

Hvorfor støttet regjeringen forslaget

Organisasjonene ønsket at staten skulle fortsette med finansieringen av hjemreiseutgiftene til de underordnede og samtidig utvide statens betaling av hjemreiseutgiftene for offiserene.³⁵⁶ Argumentasjonen for statens økte ansvar for utgiftene var at rederiene ikke hadde økonomisk evne til å finansiere nedgangen i opptjeningstiden gjennom egenkapital. Det var over rederienes økonomiske bærekraft å betale for hele ordningen. Med dette perspektivet må det forstås at betingelsene for statens ansvar ble såpass endret at det måtte forhandles på nytt om statens

³⁵² Notat. Sjømannslovens § 25- Fri hjemreise etter 9 måneder. Statens overtakelse av hjemreiseutgiftene. RA/ S-1005/ D /Da /L0116

³⁵³ 23.01.1968. Handelsministeren. Hjemreisebestemmelser for sjøfolk- sjømannsloven § 25. RA/ S- 1005/ D/Da/L0116

³⁵⁴ Notat. Sjømannslovens § 25- Fri hjemreise etter 9 måneder. Statens overtakelse av hjemreiseutgiftene. RA/ S-1005/ D /Da /L0116

³⁵⁵ BS/ LH. 17.01.68. sjømannsloven § 25- Fri hjemreise etter 9 måneder- statens overtakelse av hjemreiseutgiftene. RA/ S- 1005/D /Da /L0116

³⁵⁶ 23.01.1968. Handelsministeren. Hjemreisebestemmelser for sjøfolk- sjømannsloven § 25. RA/ S- 1005/ D /Da /L0116.

finansieringsdel. Konsekvensen var at reduksjonen av fristen for hjemreise var betinget av at staten utvidet sin andel av utgiftene.³⁵⁷

Devalueringen og den generelle lønnsutviklingen forsterket høykostproblemet. Den sterkere lønnsutviklingen for sjøfolk enn gjennomsnittet innebar at rederienes totalutgifter per arbeidstaker var høyere enn i andre næringer. Samtidig hadde devalueringen gitt skipsfarten økonomiske tap i tillegg til antakeligvis reduserte inntekter.³⁵⁸

Statens økte involvering i hjemreiseutgiftene var et tiltak for å redusere utgiftene i skipsfarten. Dette ble utgangspunktet for å knytte statens finansiering av den nye ordningen som et tiltak i skipsfarten ovenfor devalueringene. Det vil si at de to tiltakene i skipsfarten skulle bedre driftsbalansen i skipsfarten. Som sagt var vurderingen av devalueringen at norsk eksport ville bli mindre. Dette ville direkte ramme skipsfarten fordi den ville få færre ordrer. Samtidig var det forventet at Suez- kanalen kunne bli gjenåpnet. Dermed ville skipsfarten miste de ekstra store fraktinntektene. Frykten var at dette ville redusere rederienes kapital som kunne gi oppsigelser av sjøfolk.

Målet med regjeringens tiltak var å opprettholde sysselsettingen i skipsfarten. Statens økte ansvar for finansieringen av hjemreiseutgiftene skulle bidra til den nødvendige hjemsendelsen av ikke- utnyttet arbeidskraft. Lavere frakttjenester og reduksjon i fraktinntektene kunne føre til mindre aktivitet i norsk skipsfart. Dette førte til at behovet for arbeidskraft ble mindre. Dette førte til at rederiene måtte sende flere sjøfolk hjem, eller mønstre på færre sjøfolk. Som sagt var årsaken til at rederinæringen hadde bedt om økt statlig finansiering var at de ikke hadde økonomisk evne til å finansiere ordningen med redusert opptjeningstid selv. Dette førte til at ble økonomisk mulig for å rederiene å tillate flere hjemreiser.³⁵⁹

Tiltaket sikret at de ansatte i skipsfarten ikke ble oppsagt. Lavere opptjeningstid for sjømenn førte til at flere sjømenn på kortere varsel kunne ta fri. Dette reduserte lønnskostnadene i skipsfarten. Dette førte til at det ble mindre behov for å si opp sjømenn. Reduksjonen i

³⁵⁷ 23.01.1968. Handelsministeren. Hjemreisebestemmelser for sjøfolk- sjømannsloven § 25. RA/ S- 1005. D /Da /L0116

³⁵⁸ Notat. sjømannslovens § 25- Fri hjemreise etter 9 måneder. Statens overtagelse av hjemreiseutgiftene. RA/ S- 1005. D /Da /L0116

³⁵⁹ 23.01.1968. Handelsministeren. Hjemreisebestemmelser for sjøfolk- sjømannsloven § 25. RA/ S- 1005. D /Da /L0116

lønnskostnadene gjorde det mindre nødvendige for rederiene å tilpasse seg lavere fraktinntekter og frakttjenester.

Gjennom akkumuleringen av fraktinntektene i 1967 i skattefrie fond kunne skipsfarten finansiere kostnadene i 1968. Dette dempet den mulige økningen i arbeidsledigheten innenfor skipsfarten.

Oppsummering

Regjeringens tiltak i skipsfarten skulle redusere kostnadene for å kompensere for lavere fraktoppdrag etter devalueringen. Skipsfartsnæringen oppnådde å få de ekstraordinære inntektene fra 1967 plassert i et skattefritt fond som skulle dekke de økonomiske tapene av devalueringen som kunne inntreffe hvis Suez-kanalen ble gjenåpnet i 1968. I tillegg ble opptjeningstiden for sjømenn redusert fra tolv til ti måneder. Dette førte til at regjeringen påtok seg å finansiere halvparten av offiserenes hjemreiseutgifter. Regjeringens hensikt med å øke statens finansieringsansvar var å forhindre økt arbeidsledighet innenfor skipsfarten. Rederienes motiv for lavere opptjeningstid var å øke rekrutteringen av nordmenn til sjømannsykket.

8. Borten-regjeringens næringspolitikk

I dette kapitlet kommer jeg med betraktninger om næringspolitikken til Borten-regjeringen. Jeg mener at regjeringens ikke- devalueringlinje og den selektive direkte industristøtten forteller at Borten- regjeringen hadde stor grad av styringsoptimisme. Til tross for dette viser håndtering av devalueringen en svekket styringsevne. Dette kan forklares med at den borgerlige regjeringens industripolitikk var pragmatisk.

I tillegg fokuserer jeg på motsetningene innad i regjeringen om tiltakene. Utgangspunktet er Finansdepartementets motstand mot de fleste av tiltakene. Jeg hevder at motsetningene for det meste var av departemental karakter. Uenighetene berodde på at Finansdepartementet hadde andre synspunkter, og i mindre grad var basert på skillelinjer mellom regjeringspartiene. Finansdepartementet prioriterte i større grad de langsiktige behovene for effektivisering av økonomien enn de andre departementene. Det hadde en mer overordnet økonomisk politikk, mens Handelsdepartementet, Industridepartementet og Fiskeridepartementet var mer sektororientert.

Næringspolitikk – Økonomisk politikk

Borten- regjeringen kunne ha valgt å følge det britiske pundet. En svakere kronen kunne ha forhindret svekkelsen i konkurransevnen. Dette ville gjort det mulig for fiskeriene å konkurrere på lavere internasjonale priser. De norske treforedlingsbedriftene kunne tilpasse seg lavere priser og at skipsfartens konkurransevne ble sikret. Ikke- devalueringlinjen førte til at de norske eksportvarene ble dyrere til tross for lavere internasjonale priser.

Istedenfor valgte regjeringen direkte industristøtte. Regjeringen bestemte seg for å øke subsidiene for å dempe de negative virkningene av devalueringene. Den direkte industristøtten var sannsynligvis et uttrykk for en sterk styringsoptimisme. Hvis Borten- regjeringen hadde valgt å devaluere ville de i større grad latt markedstilpasningene bestemme forholdene i de tradisjonelle eksportnæringene. Men koalisjonsregjeringen lot være å devaluere. Den borgerlige regjeringen mente at gjennom en appresiering av kronen kunne det norske underskuddet i betalingsbalansen og kostnadsnivået rettes. I tillegg antok de borgerlige at ved å involvere seg i økonomien kunne markedsforholdene også korrigeres.

Til tross for dette var den borgerlige regjeringens svar på den britiske devalueringen et eksempel på at styringsevnen hadde blitt svekket. Regjeringen klarte ikke å følge opp den langsiktige planen i næringspolitikken om å effektivisere økonomien. Regjeringen hadde som mål at næringslivet skulle bli uavhengig av statlig støtte. Dette førte til at den borgerlige

regjeringen forsøkte å fremme en politikk som reduserte statsstøtten, subsidiene og den direkte tilretteleggingen til næringene.

Statens forhandlingsutvalg for støttetiltak i fiskerinæringen mente at det på lang sikt var nødvendig med strukturomlegging av fiskerinæringen. På lang sikt var det forventet at Norge ble tvunget til å redusere subsidiene til næringen. Det skyldes den fremtidige deltakelsen i et større marked, enten innenfor Norden og EEC eller at EFTA- avtalen krevde markedsliberal politikk, altså at de ulike fiskeriene i de ulike landene fikk like konkurransebetingelser. Det ble fremhevet at Norge hadde allerede fått handelspolitiske problemer ved at Norges argumentasjon mot andre lands handelshindringer var svekket på grunn av subsidiering av den norske fiskerinæringen.³⁶⁰

Dette indikerer at Borten- regjeringen sin næringspolitikk var pragmatisk innstilt. Regjeringen bestemte seg for tiltak som i mindre grad ivaretok effektiviseringsbehovet for å forhindre de negative konsekvensene av devalueringen på kort sikt. I treforedlingsnæringen var regjeringen villige til å fravike sine prinsipper om å avgiftsbelegge alle driftsmidler for å gjøre virer og filter avgiftsfri. I fiskerinæringen ble målet om mindre statsstøtte innen 1968 satt til side for å opprettholde avsetningsmulighetene, sysselsettingen og lønnsevnene i fiskeriene. Tilslutt var det skipsfarten hvor regjeringen økte sin rolle i finansieringen av hjemreiseutgiftene til sjømennene.

Finansdepartementet

Det var visse motstridende meninger innad i regjeringen om tiltakene regjeringen foretok seg. Dette viste seg mest i departementale uenigheter mellom Finansdepartementet på den ene siden mot fagdepartementene Handelsdepartementet, Fiskeridepartementet og Industridepartementet.

Finansdepartementet var imot innføringen av virer og filter som ikke- varige driftsmidler. Dette berodde på at departementet hadde et skattefinansielt perspektiv på problemet. Departementet mente at avgiftsfritak var i strid med Sandberg-utvalgets økning av avgiftspliktige driftsmidler. Ved regjeringskonferansen 13.02.1968 redegjorde finansministeren for et notat fra finansdepartementet datert 12. februar 1968 om betenkeligheten forbundet med avgiftsfritaket. Finansdepartementet hadde fastholdt at filter og virer definisjonsmessig måtte bli betraktet som varige driftsmidler. Årsaken var at

³⁶⁰ Statens forhandlingsutvalg for støttetiltak i fiskerinæringen. Merknader til Norges Fiskerlags krav i brev 27 april 1968, fremlagt i møte 29 april 1968. RA/ PA -1451/ D /Da/ L0002

Finansdepartementet fryktet at en avgiftsfrihet ville skape presedens som kunne føre til avgiftsfrihet for andre driftsmidler.³⁶¹

En pekepinn på hva flyttingen av grensen for fritak innebar var *Norges Industriforbunds* (NI) brev av 4. desember 1967. NI hadde blitt anmodet til å be regjeringen om å oppheve avgiftsplikten på mange driftsmidler. Blant annet hadde verkstedindustrien og plastindustrien anmodet om avgiftsfritak for modeller, former og verktøy som ble forbrukt raskt i produksjonsprosessen. Tekstilfabrikantene hadde pekt på at nåler med relativt kort brukstid burde bli fritatt for avgift. Skofabrikantene hadde fremhevet at arten av lester og stansejern ikke kunne ansees som varige driftsmidler ettersom de generelt på grunn av skiftende produksjonsmetoder måtte bli skiftet ut hver halvår.³⁶²

Motstanden mot avgiftsfritaket ble delt av et stort mindretall i regjeringen. Da regjeringen gikk inn for å gjøre virer og filter avgiftsfrie, etter industriminister Rostofts forslag, var det Utenriksminister Lyng, Samferdselsminister Kyllingmark, Fiskeriminister Myklebust, Handelsminister Willoch, Familie og Forbrukerminister Skjerven og Landbruksminister Lyngstad som stemte for. Alle var fagstatsråder for ulike næringer. De som ikke stemte for forslaget var alle tre statsråder med et overordnet økonomisk ansvar: Lønns- og prisminister Vårvik, Finansminister Myrvoll, Kommunal- og Arbeidsminister Seip. I tillegg var heller ikke Justisminister Selmer, Sosialminister Aarvik, Forsvarsminister Tidemand og statsminister Borten for avgiftsfritaket.³⁶³

Til tross for at han delte Finansdepartementet sine bekymringer, synes det ikke som Finansminister Ole Myrvoll var sterk motstander av å gjøre virer og filter avgiftsfrie. Finansministeren kunne ikke se at avgiftsfritak for virer og filter bydde på problemer for Finansdepartementets vurderinger av hva slags driftsmidler som skulle være avgiftsbelagt.³⁶⁴

Derimot var Myrvoll betenkt på å gi rederiene skattefri avsetning. Årsaken til dette var at rederiforbundets opprinnelige utgangspunkt for adgangen til skattefri avsetning var å få tilgang på fortjenestene i terminforretningene, noe som hadde blitt imøtegått av skattedirektøren

³⁶¹ 12 februar 1968. Regjeringskonferansen 13.02.1968. Finansministeren. Omsetningsavgiften på virer og filter til bruk i treforedlingsindustrien. RA/S-1005/ D/Da/L0106

³⁶² Ibid

³⁶³ Regjeringskonferansen 13.02.68. Nr. 15. 6. Tiltak for å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. A. Industrien. RA/S-1005/A/Aa/L0026.

³⁶⁴ Regjeringskonferanse. 06.02. 68. nr.12. Finansdepartementet. 2. Behovet for tiltak til å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. RA/S-1005/A/Aa/L0026

i et brev av 29. januar 1968. Finansministeren mente det var unødvendig å utvide avskrivningsordningen til å gjelde de ekstraordinære inntektene i 1967 og 1968.³⁶⁵

Økonomiavdelingen var også imot forslaget fordi det forutsatte at en endelig skattelette avhang av om det ble så store inntekter at de beløp som ble inntektsført kunne bli effektivt beskattet. Hvis fraktmarkedet før Suez- stengingen var uttrykk for den normale situasjonen, tvilte Økonomiavdelingen på at de avlagte beløpene kunne bli skattlagt. Grunnlaget for påstanden var betraktningen om at mange av selskapene hadde store underskudd fra før som kunne fremføres som dekning for de fremtidige overskuddene. For det andre hadde selskapene med små inntekter i 1967 og 1968 ikke behov for ekstraordinær avsetningsadgang. Økonomiavdelingen mente at de ordinære avsetningsordningene som tilleggs- avskrivning, åpningsavskrivning og avsetning til investeringsfond gav muligheten til å unngå skattlegging av de ekstraordinære inntektene. Finansdepartementet hadde inntrykk av at den foreslåtte ordningen hjalp selskapene med såpass store inntekter og uten akkumulert underskudd at de kunne utnytte de ordinære ordningene og den ekstraordinære ordningen. Samtidig var det disse bedriftene som hadde muligheten til å kurssikre sine kontrakter.³⁶⁶

For de vanskeligstilte bedriftene som måtte basere sine inntekter på de langsiktige kontraktene hjalp den ekstraordinære ordningen lite. ``Rimelighetsbetraktningen`` tilsa at det ikke var riktig å støtte de de velstående rederiene. Årsaken til dette var at dette fortrenget den økonomiske støtten til de minst velstående rederne og andre næringer som hadde blitt sterkere svekket av devalueringene enn skipsfarten.³⁶⁷

I tillegg gikk Finansdepartementet imot å endre ordningen på statens andel av utgiftene til hjemreisebetalingen for sjømennene. Utgangspunktet til departementet var at staten fortsatt skulle stå for 1/3 av de totale hjemreiseutgiftene, mens rederiene skulle stå for 2/3 av de totale utgiftene, som var utslaget av ordningen. Argumentasjonen var at opptjeningstiden var at det var et tariffspørsmål mellom arbeidstakerne og arbeidsgiverne om bestemmelsene for fri hjemreise skulle endres. Finansdepartementet mente at det eneste staten var forpliktet til var å finansiere halvparten av de underordnedes hjemreiseutgifter. Dette baserte seg på Finansdepartementet prinsipielle motiv om at næringen selv skulle dekke utgiftene på lengre

³⁶⁵ Regjeringskonferanse. 13 .02.1968. Tiltak for å motvirke uheldige følger av devalueringen i enkelte næringer. 6 B. Industrien. nr 15.RA/S-1005/A/Aa/L0026.

³⁶⁶ SS/ ICA. 11 Januar 1968. Økonomiavdelingen. Adgang til avsetning til fond for dekning av tap på fraktkontrakter som følge av devalueringen. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

³⁶⁷ Ibid

sikt. Derfor ville Finansdepartementet stoppe utvidelsen av statens ansvar fordi det kunne forhindre ordninger som fritok staten fra å finansiere deler av hjemreiseutgiftene. Regjeringen kunne bare gi tilsagn til at statens finansieringsandel for hjemreiseutgiftene forble uendret til tross for nedgang i opptjeningstiden.³⁶⁸

Dette forteller at Finansdepartementet hadde et mer overordnet syn på økonomien enn det fagdepartementene Industridepartementet, Handelsdepartementet og Fiskeridepartementet hadde. Industridepartementet, Handelsdepartementet og Fiskeridepartementet var sektororientert. Disse departementet argumenterte for å gi økonomisk støtte til de rammede næringene for å opprettholde aktivtetsnivået. Finansdepartementet fremhevet at effektivisering på lang sikt var den riktige måten å styrke norsk konkurransevne på. I spørsmålet om avgiftsfritak for virer og filter argumenterte Industridepartementet for at det var viktig å likestille konkurransevilkårene mellom de norske bedriftene og utlandet. Finansdepartementet hadde et skattefinansielt perspektiv på sin motstand mot avgiftsfritak. Det var i strid med skatteleggingsprisnippene i omleggingen til indirekte skattepolitikk. Finansministeren var imot å utvide avskrivings- ordningen for de ekstraordinære inntektene i 1967 og 1968 som følge av stengingen av Suez-kanal fordi skipsfarten allerede hadde muligheter for avgiftsfri avsetning. Finansdepartementet var ikke for å øke statens finansieringsansvar av hjemreiseutgiftene fordi de anså reduksjonen av opptjeningstiden som et tariffspørsmål mellom sjømennene og rederiene.

Dette kan tyde på at Finansdepartementet var i ferd med å miste troen på statlig styring av økonomien. Departementet fremhevet at effektivisering av økonomien betydde mindre direkte industristøtte. Næringene måtte bli uavhengig av offentlig intervensjon for å håndtere markedsproblemer. En slik næringspolitikk tilsa at staten måtte bli mindre aktiv i økonomien.

Hvis det var mindre tro på statlig styring i Finansdepartementet var den kortvarig. I 1974 oppsto det stagflasjon som skyldes sammenbruddet av Bretton Woods- samarbeidet i 1971–1973 og oljeprissjokket. Dette hadde slått ut i en internasjonal økonomisk lavkonjunktur med stigende inflasjon og lavere økonomisk aktivitet. Dette førte til at Finansdepartementet støttet en aktiv statlig involvering i økonomien for å motvirke konjunktursvikten. Finansdepartementet ble en pådriver for de kostbare motkonjunkturtiltakene, Kleppepakkene. De skulle begrense lønnsøkningen gjennom skattelettelser og stønader. Formålet var å begrense bedriftenes lønnskostnader og husholdningenes levekostnader.

³⁶⁸ 26.01.68. Til Statsråden fra Finanskontoret. Fri hjemreise for sjøfolk. RA/S-3046/ D/ Db/ L0094.

Sannsynligvis mente Finansdepartementet at direkte statsstøtte ikke fungerte for å oppnå de politiske målene om industriutviklingen på lang sikt. Finansdepartementet syntes effektivisering skulle vektlegges mer i den statlige styringen av økonomien. Det betydde at effektiviseringstiltak skulle være styrende for å dempe virkningene av devalueringen.³⁶⁹

Motstridende meninger innad i regjeringen/regjeringspartiene om tiltakene – uenigheter mellom statsrådene

I fiskerinæringen var uenigheten i mindre grad av departemental art. Det var en del skepsis imot størrelsen på økningen av støtteavtalen i fiskeriatvaten 1968–1969. Staten hadde opprinnelige tilbudt 180 millioner kroner i statsstøtte, som senere ble økt til 218 millioner kroner. NF opprinnelige krav for statsstøtte hadde vært på 325,7 millioner kroner. Statsstøtten endte på 230 millioner kroner. Dette medførte at regjeringen diskuterte brudd i forhandlingene som måtte føre til at staten ensidig fastsette støtten. Dette ville bety at staten selv kunne fordele midlene på de forskjellige salgslag. Regjeringen kom frem til at en skulle unngå brudd i forhandlingene.³⁷⁰

Motsetningene om fiskeriatvaten baserte seg på forskjellige oppfatninger mellom regjeringspartiene. SP, V og KRF var villige til å etterkomme kravene til NF. I tillegg støttet Erling Norvik (H) at regjeringen økte tilbudet. Norvik mente det var politisk vanskelig for regjeringen å ikke komme til en enighet med NF. Han nevnte at situasjonen var den verste for fiskerne på mange år. Torkell Tande (V) understreket fiskerinæringens betydning for hele landet. Dette fikk oppslutning av Helge Jacobsen (V) Arnt Hagen (SP), Lagtingspresident Bent Røiseland (V) og Lars Korvald (KRF).³⁷¹

Høyre var imot at statens tilbud ble ytterligere øket. Handelsminister Willoch mente det var vanskelig å støtte økningen i statens tilbud. Statens opprinnelige tilbud var den beste

³⁶⁹ Einar Lie, Christian Vennesslan. *Over evne. Finansdepartementet 1965- 1992*. Pax Forlag A/S. Oslo. 133,202-206, 209- 218

³⁷⁰ Regjeringskonferanse. 06. 06.1968. nr 54. Fiskeridepartementet. St. prp. Om avtale mellom Fiskeridepartementet og Norges Fiskarlag for fiskerinæringen 1 juni 1968- 31 mai 1969. RA/S-1005/A/Aa/L0026. Regjeringskonferanse. 31. 05.1968. nr 51. Fiskeridepartementet. 1. Forhandlingene om nye støttetiltak i fiskerinæringen. RA/S-1005/A/Aa/L0026. Statens forhandlingsutvalg for støttetiltak i fiskerinæringen. Merknader til Norges Fiskerlags krav i brev 27 april 1968, fremlagt i møte 29 april 1968. RA/PA -1451/ D /Da L0002.

³⁷¹ Regjeringskonferanse 31.05.68. Nr. 51. Fiskeridepartementet. Forhandlingene om nye støttetiltak i fiskerinæringen. RA/S-1005/A/Aa/L0026

støtteordningen fiskerne noen gang hadde fått. Svenn Stray, H, antok at det opprinnelige tilbudet var realistisk. Sverre Nybø (H) var enig med Willoch. Nybø sitt prinsipielle syn var at staten burde stå på tilbudet selv om det betydde brudd.³⁷²

Den underforliggende årsaken til Høyres standpunktet kan være at partiet mente at økingen i statsstøtten forhindret effektivisering av fiskerinæringen. Blant annet Hans Borgen (SP) som var betenkt imot et brudd syntes at en større del av støtten burde gis til produktutvikling og salgsfremmende tiltak. Dette kan sies å være tiltak med sikte på å fremme effektivisering og økt teknologiutnyttelse i næringen.³⁷³

Det var også bekymringer for at statsbudsjettet i 1969 ble for ekspansivt. Finansminister Myrvoll fremholdte at det var ikke mer rom for økte bevilgninger til fiskerinæringen. Årsaken var at rammene for statsbudsjettet allerede var brukt opp. Dette førte til at en økning av fiskeriavtalen ikke hadde dekning i statsbudsjettet.³⁷⁴

Oppsummering

Borten- regjeringens prioritering av direkte industristøtte fremfor devaluering var et uttrykk for styringsoptimisme. Til tross for dette ble den borgerlige regjeringens respons på den britiske devalueringen et eksempel på at styringsevnen hadde blitt svekket. Den førte til at koalisjonsregjeringen ikke klarte å følge opp sin langsiktige plan om å gjøre næringslivet mer uavhengig for å effektivisere økonomien. Dette kan også tyde på at regjeringen var pragmatisk innstilt i sin industripolitikk.

Det var motstridende meninger innad i regjeringen om tiltakene. Dette viste seg for det meste i departementale uenigheter mellom Finansdepartementet på den ene siden mot fagdepartementene Handelsdepartementet, Fiskeridepartementet og Industridepartementet. Finansdepartementet forsøkte å fremme effektiviseringsperspektivet. Dette førte til at departementet var imot å gi treforedlingsnæringen avgiftsfritak, noe Høyre også var. De ønsker heller ikke å tillate skipsfarten å sette av inntektene fra 1967 i et skattefritt fond og øke statens finansiering av hjemreiseutgiftene til sjømennene.

En forklaring på dette var at Finansdepartementet hadde en mer overordnet syn på den økonomiske politikken. Dette var det motsatte av Fiskeridepartementet, Handelsdepartementet

³⁷² Ibid

³⁷³ Ibid

³⁷⁴ Ibid

og Industridepartementet som hadde en sektororientert økonomisk politikk. Dette kan tyde på at Finansdepartementet var i ferd med å miste troen på statlig styring av økonomien. Sannsynligvis var Finansdepartementet uenig i utformingen av den statlige styringen av økonomien. Departementet mente at hensynet til effektivisering måtte veie tyngre enn å gi direkte industristøtte for at de tradisjonelle eksportnæringene kunne tilpasse seg de nye markedsforholdene etter den britiske devalueringen.

Uenighetene mellom regjeringspartiene var mest synlig i synspunktene på fiskeriatvaten. Senterpartiet, Venstrepartiet og Kristelig Folkeparti var villige til å gi fiskerinæringen store innrømmelser ved forhandlingene. Høyre var skeptisk til den sterke økningen i pristilskuddene. Partiet mente muligens at økningen i statsstøtten gikk for langt bort fra politikken om effektivisering. I tillegg mente finansminister Ole Myrvoll, V, at det ikke fantes budsjetttrammer for en slik sterk økning av subsidieringene.

9. Konklusjon

Borten- regjeringen mente at pundet ble devaluert fordi den britiske regjeringen antok at den styrkede konkurranseevnen på sikt kunne føre til en bedre betalingsbalanse for Storbritannia. Den britiske regjeringen mente at billigere britiske varer ville føre til høyere eksport. I tillegg ville dyrere utenlandske varer føre til lavere import. Motivet til den britiske regjeringen var også å forbedre konkurranseevnen til den britiske hjemmeindustrien. Finansdepartementet antok at en del av formålet med det svakere pundet var å redusere den britiske kjøpekraften.

Den norske regjeringen antok at den britiske devalueringen på kort sikt ville føre til et kapitaltap for Norge. Det norske betalingsoverskuddet i pund ble mindre verd. På middellang sikt var det antatt at den norske konkurranseevnen ble svekket fordi opprettholdelsen av den norske kronen førte til dyrere norske varer i forhold til varer fra devaluerende land. På grunn av dette var det antatt at Norge ville få en forverret handelsbalansen ovenfor de devaluerende landene.

Den norske regjeringen trodde ikke at Storbritannias mål med devalueringen var mulig å oppnå. Regjeringen antok at devalueringen ville føre til lavere valutainntekter for Storbritannia. Den mente at britisk import i verdi ikke ville bli merkbart redusert, og at den britiske eksporten i verdi ikke kunne økes i betydelig grad.

Hensynet til stabiliteten i den internasjonale økonomien talte for at kronen ikke skulle devalueres. Den norske regjeringen ønsket at den britiske devalueringen skulle lykkes ved at andre land ikke devaluerte fordi den mente at en bedre britisk økonomi var til fordel for norsk eksport.

På bakgrunn av denne studien hevder jeg at Borten- regjeringen ikke devaluerte den norske kronen fordi hensynene til kostnadsnivået og betalingsbalansen ble prioritert fremfor å forhindre svekkelse i konkurranseevnen og økning av arbeidsledigheten. Bakgrunnen var at Borten- regjeringen antok at de negative konsekvensene på lang sikt ville bli mer alvorlig av å devaluere, enn de kortsiktige negative virkningene av å ikke devaluere. Handlingsrommet var at størsteparten av Norges handelspartnere ikke devaluerte. Den statsfinansielle årsaken til ikke-devalueringslinjen var at en norsk devaluering ville øke det totale handelsunderskuddet og statsgjelden. Borten- regjeringen trodde en svakere krone ville gi lavere eksportinntekter og høyere importkostnader. I tillegg ønsket regjeringen en styrking av kronen fordi den reelle statsgjelden ville bli redusert.

For det andre trodde regjeringen at forbedringen av bytteforholdet var positivt for handelsbalansen på lang sikt. Det forbedrede bytteforholdet gav samlet sett økte

eksportinntektene i verdi og lavere importkostnader i verdi. Borten- regjeringen vektla kostnadsnivåets betydning for konkurranseevnen fremfor prisnivået. Regjeringen mente konkurranseevnen ble best ivaretatt ved en styrking av kronen. Den norske konkurranseevnen hadde blitt svekket i 1967 på grunn av relativt høyere kostnadsutvikling enn i land det var naturlig å sammenligne seg med som for eksempel Sverige, Danmark, Tyskland og Storbritannia. Opprettholdelsen av kronens verdi ble et virkemiddel til å dempe kostnadsøkningen. I dette lå det at regjeringen hadde lagt større vekt på eksportsektoren enn den importkonkurrerende hjemmeindustrien. Totalt sett ble den importkonkurrerende hjemmeindustrien mer rammet av devalueringene enn den samlede eksportkonkurrerende sektoren. Til tross for dette ble den tradisjonelle eksportnæringen hardest rammet av ikke-devalueringlinjen.

I denne oppgaven har jeg vist at den britiske devalueringen fikk konsekvenser for norsk økonomisk politikk. Den borgerlige regjeringen valgte direkte industristøtte fremfor å devaluere kronen for å avlaste næringene som ble rammet av den britiske devalueringen. Regjeringens tiltak mot de negative virkningene av den britiske devalueringen økte de offentlige utgiftene og statens direkte støtte til næringslivet. Tiltakene var kjennetegnet av distriktsmessige hensyn. Det den norske regjeringen gjorde for å dempe de negative virkningene av den britiske devalueringen fikk langvarige virkninger for utviklingen av fiskeriene, trelastnæringen og skipsfarten.

I fiskerinæringen ble det en sterk økning av pristilskuddene i fiskeriatvaten 1968-1969. Dette førte til at målet i hovedavtalen i 1964 mellom staten og Norges Fiskarlag om mindre statsstøtte ble utsatt i 1968. Økningen i statens subsidier kan forklare hvorfor det ikke ble en omlegging av fiskerinæringen fra kystfiske til havfiske slik Borten- regjeringen ønsket. Borten- regjeringen økte bevilgningene i fiskeriatvaten 1968 for å sikre avsetningsmulighetene. Motivet var å sikre fiskernes lønnsevne og redusere den økte arbeidsledigheten spesielt i Nord- Norge.

Ovenfor treforedlingen ble virer og filter fritatt for investeringsavgiften. Dette brøt med hensikten med innføringen av merverdiavgiftssystemet som var at flere produksjonsmidler skulle bli avgiftspliktig. Virer og filter ble omgjort til ikke-varige driftsmidler for å likestille norsk konkurranseevne med konkurrerende utenlandske virksomheter og for å redusere kostnadene i treforedlingen. Årsaken til dette var at regjeringen ønsket å sikre aktiviteten i treforedlingsbedriftene som var konsentrert i distriktene. Derfor var også avgiftsfritaket rettet mot å stimulere investeringsetterspørselen. Målet var å forhindre økning av arbeidsledigheten.

For å dempe effekten av devalueringene fikk skipsfarten lov til å plassere de ekstraordinære inntektene fra 1967 i et skattefritt fond. Fondet skulle dekke de økonomiske tapene som regjeringen antok kunne inntreffe hvis Suez-kanalen ble gjenåpnet i 1968. I tillegg måtte regjeringen øke statens finansieringsansvar for hjemreiseutgiftene til sjømennene for å realisere lavere opptjeningstid. Tiltakene i skipsfarten var rettet mot å redusere utgiftene til rederiene. Raskere hjemsendelse av sjømenn skulle også hindre økt arbeidsledighet.

Skipsfartens motiv for lavere opptjeningstid var å øke rekrutteringen av norske sjømenn. Dette skulle gjøres ved å redusere perioden ute på havet. Formålet til rederiene var å øke sjømennenes reelle levestandard. Meningen var at dette skulle gjøre sjømannsyirket mer attraktivt.

Fiskerinæringen og treforedlingsnæringen var allerede i en vanskelig situasjon før devalueringen av pundet i november 1967. I fiskerinæringen hadde det vært en sterk internasjonal økning av fiskefangstene som hadde presset markedsprisene ned. I tillegg gikk grunnlaget for fiskeressursene nedover. Bedriftene i treforedlingsnæringen slet med økonomisk underskudd. I tillegg hadde de norske treforedlingsbedriftene dårligere konkurransebetingelser enn de utenlandske konkurrentene.

Den britiske devalueringen forverret den økonomiske situasjonen i disse næringene. I fiskerinæringen førte det svakere pundet til lavere priser. Dette skapte omsetning- og avsetnings-problemer for de relativt dyrere norske fiskevarer. Den norske ikke-devalueringlinjen svekket konkurransevnen ovenfor viktige fiskerland som Storbritannia, Island og Danmark. Samtidig gikk etterspørselen ned i viktige eksportmarkeder som Brasil, Vest-India og Storbritannia. Krigen i Nigeria som førte til stopp i tørrfiskeeksporten forsterket avsetningsproblemene.

I treforedlingsnæringen antok regjeringen at devalueringen reduserte de norske eksportmarkedsandelene. Bransjerådet for treforedlingsindustrien mente at styrkingen av den britiske papirindustrien føre til at Norge mistet store deler av markedet i Storbritannia. Samtidig hadde hovedmarkedet Danmark som også var hovedkonkurrent til de norske bedriftene i Sverige, fordel av devaluert dansk krone. Den danske fordelen kunne redusere den norske eksporten til Sverige på samme tid som eksporten til Danmark ble lavere. Industridepartementet antok at treforedlingens inntekter ville gå ned. Industridepartementet så en trend til at tremasse ble solgt til underpris etter devalueringen. I innstillingen fra Devalueringsutvalget ble det sagt at prisene på de fleste papirvarer økte bare halvparten av devalueringens virkning.

Borten-regjeringens ikke- devalueringlinje og direkte industristøtte kan tyde på en sterk grad av styringsoptimisme. Borten- regjeringen trodde at faren for økt arbeidsledighet, lavere aktivtetsnivå og lønnsomhet kunne dempes ved økt statlig intervensjon i næringslivet. Til tross for dette viser tiltakene en svekket styringsevne. Den borgerlige regjeringen klarte ikke å føre en politikk som effektiviserte økonomien gjennom å gjøre næringslivet mindre avhengig av statlig støtte. Dette kan forklares ved at koalisjonsregjeringen var pragmatisk innstilt. Regjeringen satte til side den ønskede næringspolitikken for å dempe de negative virkningene av devalueringen.

Det var motstridende meninger innad i regjeringen om tiltakene. Dette viste seg for det meste i departementale uenigheter mellom Finansdepartementet og resten av regjeringen. Uenighetene mellom regjeringspartiene var mest synlig i diskusjonen om fiskeriatvaten. Senterpartiet, Venstrepartiet og Kristelig Folkeparti var mindre skeptisk enn Høyre til den sterke økningen i pristilskuddene i fiskeriatvaten 1968. Høyre mente at økningen i statsstøtten gikk for langt bort fra politikken om effektivisering. I tillegg mente finansminister Ole Myrvoll, V, at det ikke fantes budsjettrom for en slik sterk økning av subsidieringene.

Finansdepartementet hadde en mer overordnet syn på økonomien enn det de andre departementene hadde. Departementet ønsket en annen utforming på den statlige styringen av økonomien. Finansdepartementet mente at effektivisering av næringslivet måtte prioriteres fremfor direkte industristøtte.

I denne studien viser jeg at Finansdepartementet var imot de fleste støttetiltakene. Finansdepartementet var imot å gi rederiene skattefri avsetning, og imot å øke statens ansvar for hjemreiseutgiftene. Departementet ønsket ikke at virer og filter skulle bli avgiftsfrie fordi det stred imot innføringen av merverdiavgiftssystemet.

Litteraturliste:

Bergh, Trond (red). *Vekst og Velstand: norsk politisk historie 1945- 1965*. 3 utg.

Universitetsforlaget, Oslo, 1987

Berntsen, Harald. Staurberaren Per Borten. Aschehoug. Oslo. 2007

Cairncross, Sir Alec. *Managing a British Economy in the 1960s*. MacMillan Press Ltd.

Hampshire and London. 1996

(Eds) R. Coopey, S. Fielding, N. Tiratsoo. *The Wilson government. 1964- 1970. Ch. 4. Labour's economic performance*, Woodward, Nicholas. Pinter Publishers. London, New York. 1993.

Dorey, Peter (edi). *The Labours Governments 1964-1970*. Routledge Taylor and Francis Group. USA and Canada, New York. Oxon, UK. 2006, Parr, Helen and Pine, Melissa.

Chapter 7. Policy towards the European Economic Community.

Dorey, Peter (edi). *The Labours Governments 1964-1970*, Thompson, Noel. *Chapter 4. The Labour Governments 1964-1970*. Routledge Taylor and Francis Group. USA and Canada, New York. Oxon, UK. 2006.

Eichengreen, Barry. *The European Economy since 1945. Coordinated Capitalism and beyond*. Princeton University Press. 2007

Frøland, Hans Otto. *Korporativt kompromiss gjennom korporativt konsert. Tariff- og inntektspolitikk i LO- NAF. Området 1950- 1965*, Universitet i Trondheim- AVH, Trondheim, 1992.

Furre, Berge. *Norsk historie 1914- 2000*. Det Norske Samlaget, 5 opplaget, 2010 (2000)

Halvorsen, Terje. *Vi seiler for velstand og lykke. Norsk Sjømannsforbunds historie, bind 2*.

Pax Forlag, Oslo, 2007

Hanisch, Tore Jørgen og Lange, Even. *Veien til velstand: industriens utvikling i Norge gjennom 50 år*, Universitetsforlaget, Oslo, 1986

Hanisch, Tore Jørgen. *Om valget av det gode samfunn: artikler om økonomi og historie*. Høyskoleforlaget, Kristiansand, 1996

- Hanisch, Tore Jørgen, Søylen, Espen, Ecklund, Gunnhild. *Norsk økonomisk politikk i det 20. århundre. Verdivalg i en åpen økonomi*. Høyskoleforlaget, Kristiansand, 1999.
- James, Harold. *International Monetary Cooperation since Bretton Woods*. International Monetary Fund, Washington. Oxford University Press, New York and Oxford. 1996
- Kolle, Nils (Red). *Norges fiskeri og kysthistorie bind 3. En næring i omforming. 1880- 1970*. Fagbokforlaget, Bergen, 2014
- Lie, Einar, Vennesslan, Christian. *Over evne. Finansdepartementet 1965- 1992*. Pax Forlag A/S. Oslo, 2010
- Lie, Einar. *Norsk økonomisk politikk etter 1905*. Oslo, 2012.
- Morgan, Austen. *Harold Wilson*. Pluto Press. London. 1992
- Morgan, Kenneth O. *Callaghan. A life*. Oxford University Press. New York, USA. 1997.
- Nakken, Odd (red). *Norwegian Spring-spawning Herring and Northeast Arctic Cod*.
- Dragesund, Olav, Østvedt, Johan og Thoresen, Reidar. Kapittel 4, *Norwegian spring-spawning herring: history of fisheries, biology and stock assessment*, Tapir Academic Press, 2008
- Newton, Scott. *The Sterling Devaluation of 1967, the international Economy and Post- War Social Democracy*. English Historical Review, vol. August 2010, no. 515, Oxford University Press. Lastet ned fra <http://ehr.oxfordjournals.org>, 17. november 2015.
- Nilsen, Tore L. *Bergen og sjøfarten. V. Mot nye utfordringer 1939-1973*. Bergens Rederiforening, Bergens Sjøfartsmuseum. Bergen, 2001
- Nordset, Arne og Eriksen, Rolf. *Omsetningssystemer for fisk og fiskevarer i Norge*, Instituttet for Markedsføring. Fiskeridirektoratets småskrifter 1968 nr. 2. Fiskeridirektøren, Bergen, 1968.
- Oliver, Michael J. *The Management of Sterling, 1964–1967*. English Historical Review, vol. June 2011, no. 520, Oxford University Press. Lastet ned fra <http://ehr.oxfordjournals.org>, 23. April 2015.

Pharo, Helge Ø. Og Salmon, Patrick (edi), *Britain and Norway: Special Relations*, O' Hara, Glen. *Anglo- Norwegian trade and commercial relations after the Second World War*, Oslo, 2012

Pimlott, Ben. *Harold Wilson*. HarperCollinsPublishers. London, 1993.

Reynolds, David. *Britannia overruled. British Policy and World Power in the 20th century*. Pearson Education Limited. Essex, United Kingdom. Second edition. 2000.

Ringstad, Vidar. *Samfunnsøkonomi og økonomisk politikk for turbulente tider*, 5. utgave, 2. oppslag, 2012.

Sejersted, Francis. *Opposisjon og Posisjon. Høyres historie 1945- 1981*. Pax, Oslo, 2013

Sked, Alan og Cook, Chris. *Post- war Britain. A political History*. Third edition. Penguin Books. London, 1990.

Skånland, Hermod. *Stabilitet og langsiktighet: Festskrift til Hermod Skånland*. Oslo, 1994

Søilen, Espen. *Fra frischianisme til keynesianisme. En studie av norsk økonomisk politikk i lys av økonomisk teori 1945- 1980*. Høgskolen i Agder, 1998.

Søilen, Espen. *Hvorfor gikk det galt? Statens rolle i utviklingen av norsk næringsliv etter 1945*. Gyldendal Norsk Forlag A/S. I utg, 1 opplag, 2002

Thompson, Noel. *Political Economy and the Labour Party*. 2nd edition. Routledge. Taylor and Francis group. London, New York. 2006 (1996)

Willoch, Kåre. *Myter og Virkelighet*. Cappelen. 2002.

Willoch, Kåre. *Utfordringer*. Cappelen. Oslo, 2004

Ytterhus, Bjarne E. *Samfunnsstyring og økonomisk politikk*, 7. utgave, 2001

Artikler

Den økonomiske situasjonen. Foredrag av direktør Erik Brofoss på Norges Bank representantskapsmøte 5. februar 1968. <http://www.norges-bank.no/Upload/Images/Tidslinje/TalerArtikler/Tale1968.pdf>

Statistisk Sentralbyrå, *Statistisk Årbok 1967*, 86. Årgang, Oslo, 1967

Kilder

Riksarkivet:

RA/S-1005. Statsministerens kontor

/A/Aa/L0025. Statsministerens kontor. Referat fra regjeringskonferanser. Referat fra regjeringskonferanser. Regjeringen Borten. 1967.

RA/S-1005/A/Aa/L0026. Statsministerens kontor. Referat fra regjeringskonferanser. Referat fra regjeringskonferanser. Regjeringen Borten. 1968.

/D/Da/L0104. Statsministerens kontor. Sakarkiv. Notater til regjeringskonferanser. Regjeringen Borten. Notater til regjeringskonferanser. Regjeringen Borten notater til regjeringskonferanser. 1967 Finansdep 1

/D/ Da/ L0105. Statsministerens kontor. Notater til regjeringskonferanser. Statsminister Borten notater. 1967. Finansdep 2

/D/Da/L0106. Statsministerens kontor. Sakarkiv. Notater til regjeringskonferanser. Regjeringen Borten. Notater til regjeringskonferanser. Regjeringen Borten notater til regjeringskonferanser. Finansdep 1. 1968

/D/ Da /L0107. Statsministerens kontor. Sakarkiv. Notater til regjeringskonferanser. Regjeringen Borten. Notater til regjeringskonferanser. Finansdep 2. 1968

/D /Da /L0116. Statsministerens kontor. Sakarkiv. Notater til regjeringskonferanser. Regjeringen Borten. Notater til regjeringskonferanser. Handelsdep. 1965-1968

/ D/ Da L0117. Statsministerens kontor. Sakarkiv. Notater til regjeringskonferanser. Regjeringen Borten. Notater til regjeringskonferanser. Handelsdep. 1968-1970

/ D/ Da L0119. Statsministerens kontor. Sakarkiv. Notater til regjeringskonferanser. Regjeringen Borten. Notater til regjeringskonferanser. Industridep. 1968

/ D/ Da L0143. Statsministerens kontor. Sakarkiv. Notater til regjeringskonferanser. Regjeringen Borten. Saker til regjeringskonferanser. Oktober- desember 1967.

RA/ PA -1451. Per Borten

/D/Da/ L0002. Borten Per. Sak og korrespondansearkiv. Notater, Korrespondanse m.v. knyttet til forskjellige departementer. Korrespondanse og notater fra diverse departementer 1967- 1973

RA/ PA -1451/D/ Dh/ L0003. Borten, Per. Diverse budsjettsaker og langtidsprogrammer. Sak og korrespondansearkiv. Statsbudsjett for Per Borten regjeringsperiode. 1967- 1970

RA/S-3046. Finansdepartementet. Økonomiavdelingen

RA/S-3046/D/ Db/ L0094. Finansdepartementet. Økonomiavdelingen. Sakarkiv. Sakarkiv ordnet etter felles arkivnøkkel for statsforvaltningen.

RA/S-3046/ D/ Db/ L0121. Finansdepartementet. Økonomiavdelingen. Sakarkiv. Sakarkiv ordnet etter felles arkivnøkkel for statsforvaltningen

RA/ S- 3391. Finansdepartementet. Planleggingsavdelingen

/D/ Da/ L0015. Finansdepartementet, Planleggingsavdelingen. Sakarkiv ordnet etter arkivnøkkel. Sakarkiv. Regjeringens virksomhet.

Stortingsforhandlinger

Departementet for Handel og Skipsfart. St. Meld. Nr. 23 (1967- 1968). Om Valutafondet, Verdensbanken, Finansieringsinstituttet og Utviklingsfondet, Den Asiatiske Utviklingsbank, og Devalueringen av pund Sterling. 12 januar 1968.

Innst. S. 217. (1967-1968). Innstillingen fra den Forsterkede Finanskomiteen om Valutafondet, Verdensbanken, Finansieringsinstituttet og Utviklingsfondet, Den Asiatiske Utviklingsbank, og Devalueringen av pund Sterling. (St. Meld, nr. 23)

S. Tid 4106-4113. Stortingstidende 112. Ordentlige Stortingsforhandlinger (1967-1968). 6 Juni 1968. Sak. Nr. 6. Innstillingen fra den Forsterkede Finanskomiteen om Valutafondet, Verdensbanken, Finansieringsinstituttet og Utviklingsfondet, Den Asiatiske Utviklingsbank, og Devalueringen av pund Sterling. (Jfr. Innst. S. Nr. 217, Jfr. St. Meld. Nr. 23)

Storting 1967/1968 - Kongelige Proposisjoner og Meldinger. Fiskeridepartementet. St. prp. nr. 64. (1967—68) Ekstraordinære tilskott til fiskerieringen for 1968.

Storting 1967/1968 - Innstillinger og Beslutninger. Innst. S. Nr. 107. (1967—68) Innstilling fra Sjøfarts- og Fiskerikomiteén om ekstraordinære tilskott til Fiskerieringen for 1968. (st. Prp. Nr. 64.)

Fiskeridepartementet. St. prp. nr. 145. (1967-68) Avtale mellom Fiskeridepartementet og Norges Fiskarlag om støttetiltak for fiskerieringen i tiden 1. juni 1968 — 31. mai 1969 og forhøyelse av bevilgningen på statsbudsjettet for 1968, kap. 1076, post 70, Tilskott til støtte av torske- og sildefisket og til fiskeredskaper, agn m. m.

Fiskeridepartementet. St. prp. nr. 145. (1967-68) Avtale mellom Fiskeridepartementet og Norges Fiskarlag om støttetiltak for fiskerieringen i tiden 1. juni 1968 — 31. mai 1969 og forhøyelse av bevilgningen på statsbudsjettet for 1968, kap. 1076, post 70, Tilskott til støtte av torske- og sildefisket og til fiskeredskaper, agn m. m. Vedlegg 2. Avtale. Av 7. juni 1968 mellom fiskeridepartementet og Norges Fiskarlag om støttetiltak for fiskerieringen i tiden 1. juni 1968- 31 mai. 1969.

Innst. S. Nr. 284. (1967—1968) innstilling fra sjøfarts- og Fiskerikomiteén om avtale mellom Fiskeridepartementet og Norges Fiskarlag om støttetiltak for fiskerieringen og om tilleggsbevilgning under kap. 1076. (st. Prp. Nr. 145.)

S.tid. 4728—36. Stortingstidende 112. Ordentlige Stortingsforhandlinger (1967-1968) Møte onsdag den 19. juni 1968 kl. 11. Sak nr. 18. Innstilling fra Sjøfarts- og Fiskerikomiteen om avtale mellom Fiskeridepartementet og Norges Fiskarlag om støttetiltak for Fiskerinæringen og om tilleggsbevilgningen under kap. 1076. (Innst. S. Nr. 284, jfr. St. prp nr. 145)